

(On)veilig in bos en natuur?

(On)veilig in bos en natuur?

Een verkenning van subjectieve en objectieve aspecten van sociale en fysieke veiligheid in bos- en natuurgebieden.

**M. van Winsum-Westra
T.A. de Boer**

**Alterra-rapport 1060
Reeks Belevingsonderzoek nr. 12**

Alterra, Wageningen, 2004

REFERAAT

Winsum-Westra M. van & T.A. de Boer, 2004. *(On)veilig in bos en natuur? Een verkenning van subjectieve en objectieve aspecten van sociale en fysieke veiligheid in bos- en natuurgebieden*. Wageningen, Alterra, Alterra-rapport 1060. Reeks Belevingsonderzoek nr. 12; 101 blz. ; 9 tab.; 68 ref.

De doelstelling van deze studie is het maken van een analyse van alle aspecten van veiligheid op een zodanige manier dat terreinbeherende instanties en terreinbeheerders daarop hun beleid en aanpak van de veiligheidsproblematiek in bos en natuur kunnen baseren.

Voor de analyse is een conceptueel kader ontwikkeld. Hierin wordt onderscheid gemaakt tussen sociale en fysieke oorzaken van veiligheid, respectievelijk objectieve en subjectieve beoordelingen van veiligheid. Vanuit dit kader worden de potentiële bronnen van (on)veiligheid ingedeeld.

Verskillende maatregelen worden besproken om de objectieve veiligheid en de veiligheidsgevoelens in bos en natuur te verhogen, zoals inrichtingsmaatregelen, toezicht, beheersmaatregelen, publiciteit en voorlichting.

Concrete aanbevelingen om meer inzicht te krijgen in de veiligheidssituatie in bos en natuur behelzen onder meer verbetering van gegevensverzameling, onderzoek naar veiligheidsbeleving, gebruik nieuwe communicatiemiddelen en registratie over langere perioden.

Trefwoorden: Veiligheid, sociale veiligheid, fysieke veiligheid, subjectieve veiligheid, objectieve veiligheid, veiligheidsbeleving, veiligheidsgevoelens, risico, schade, schuld, aansprakelijkheid, verantwoordelijkheid.

ISSN 1566-7197

Dit rapport kunt u bestellen door €22,- over te maken op banknummer 36 70 54 612 ten name van Alterra, Wageningen, onder vermelding van Alterra-rapport 1060. Dit bedrag is inclusief BTW en verzendkosten.

© 2004 Alterra

Postbus 47; 6700 AA Wageningen; Nederland

Tel.: (0317) 474700; fax: (0317) 419000; e-mail: info@alterra.wur.nl

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Alterra.

Alterra aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Inhoud

Woord vooraf	7
Samenvatting	9
1 Inleiding: Veiligheid in bos en natuur	15
1.1 Aanleiding en probleemstelling	15
1.2 Doelstelling en opzet van de studie	15
1.3 Afbakening	16
1.4 Werkwijze	16
1.5 Enige relativering	17
1.6 Opzet van deze studie	17
2 Veiligheid	19
2.1 Het begrip veiligheid: Toen en nu	19
2.2 Definitie van het begrip veiligheid	22
2.3 Indelingen van veiligheid	23
2.4 Oorzaken: sociale versus fysieke veiligheid	23
2.5 Manieren van beoordelen: objectieve versus subjectieve veiligheid	24
2.6 Conceptueel kader	25
3 Potentiële bronnen voor sociale en fysieke onveiligheid	27
3.1 Potentiële bronnen voor sociale (on)veiligheid	27
3.2 Sociale veiligheid: opzet bij treffen, strafbaarheid en soort confrontatie	33
3.3 Potentiële bronnen voor fysieke (on)veiligheid	36
3.4 Fysieke veiligheidsbronnen nader toelicht	39
3.5 Conclusie	40
4 Objectieve veiligheid in bos en natuur	43
4.1 Algemene gegevens over veiligheid in bos- en natuurgebieden	43
4.2 Gegevens met betrekking tot bronnen van onveiligheid	49
4.3 Objectief veiligheid meten	52
4.4 Conclusie: is het objectief gezien veilig in bos en natuur?	53
5 Subjectieve veiligheid en veiligheidsbeleving	55
5.1 Veiligheidsgevoelens van de bevolking en bezoekers	55
5.2 Objectieve versus subjectieve veiligheid	56
5.3 Persoonsgebonden factoren	57
5.4 Contextuele factoren	60
5.5 Subjectieve veiligheid meten	64
5.6 Conclusies veiligheidsbeleving	64
6 Maatregelen en aansprakelijkheid	67
6.1 Inrichting	67
6.2 Toezicht	69
6.3 Beheer	69

6.4	Informatievoorziening / Publiciteit en voorlichting	71
6.5	Verantwoordelijkheid / aansprakelijkheid	72
7	Conclusies	75
8	Aanbevelingen om gegevensverzameling te verbeteren	77
8.1	Gegevens over objectieve veiligheid in terreinen	77
8.2	Gegevens over subjectieve veiligheidsbeleving	78
8.3	Andere gegevensbronnen	80
	Literatuur	81
	Websites	87
	Bijlage 1 Indelingen van veiligheid	89
	Bijlage 2 Indruk van boswachters van Staatsbosbeheer over gevaarlijker worden van bos	93
	Bijlage 3 Bos en natuur vergeleken met de stedelijke omgeving	95
	Bijlage 4 BOA incidentenlijst	99
	In de reeks belevingsonderzoek zijn de volgende publicaties verschenen	101

Woord vooraf

Veiligheid is momenteel in de maatschappij een belangrijk onderwerp. Er is zeer veel aandacht voor veiligheid in de politiek en in de media. Ook terreinbeheerders vinden sociale veiligheid in bos- en natuurgebieden een belangrijk aspect bij het beheer van hun gebied en hebben behoefte aan meer informatie. Dat bleek bij het opstellen van een checklist voor het inventariseren van bedreigingen van rust, ruimte en stilte door Marijke van Winsum-Westra en Tineke de Boer, in het kader van DWK-onderzoeksprogramma Functievervulling Natuur, Bos en Landschap (programma 381). Of er inderdaad (grote) problemen wat betreft veiligheid in bos en natuur zijn, en hoe groot de eventuele problemen zijn, is momenteel niet bekend.

In dit rapport wordt in opdracht van het onderzoeksprogramma 381 van het ministerie van LNV een analyse van veiligheid gepresenteerd, waarin de aspecten van veiligheid die relevant kunnen zijn in bos en natuur aan de orde komen. Deze analyse kunnen terreinbeherende instanties en terreinbeheerders gebruiken bij het vaststellen van hun beleid ten aanzien van de veiligheidsproblematiek en bij de aanpak van veiligheid in hun terreinen. Verder wordt er in kaart gebracht wat momenteel bij de diverse instanties aan objectieve gegevens beschikbaar en toegankelijk is.

Onze dank voor adviezen, opmerkingen en commentaar op het onderzoeksvoorstel, het projectplan en / of het conceptrapport gaat uit naar:

- Jan Blok (Staatsbosbeheer), Lianne Schröder (Natuurmonumenten), en R.M. van Raaij (ministerie van LNV), leden van de begeleidingsgroep van dit project namens het DWK-onderzoeksprogramma 381;
- de Houdijn Beekhuis (jurist bij Staatsbosbeheer), die naar de juridische hoek heeft gekeken;
- Agnes van de Berg (Alterra) en Martijn van Wijk (Alterra), referenten.

Verder willen we iedereen hartelijk bedanken die ons telefonisch, per mail of schriftelijk informatie heeft versterkt over veiligheid in bos en natuur in het algemeen, of over veiligheid in hun gebieden.

Het onderzoek is uitgevoerd door:

- Marijke van Winsum-Westra (projectleider, eindredactie)
- Tineke de Boer

Samenvatting

Veiligheid is momenteel een belangrijk issue in de maatschappij. Dit blijkt onder andere uit het grote aantal rapporten dat in opdracht van de overheid over dit onderwerp is geschreven. Het gaat hierin vooral om veiligheid in de stedelijke omgeving. Vergelijkbare studies naar veiligheid in het landelijk gebied zijn vooralsnog niet voorhanden. Veiligheid is echter ook een belangrijk aspect bij het beheer van bos- en natuurgebieden.

Doelstelling en werkwijze

Doelstelling van dit onderzoek is de veiligheid van bos- en natuurgebieden te analyseren. Deze analyse bestond uit zes onderdelen:

1. Een historische analyse van het denken over en omgaan met (on)veiligheid
2. De ontwikkeling van een conceptueel kader
3. Een overzicht van potentiële bronnen van sociale en fysieke onveiligheid
4. Een overzicht van kennis over objectieve en subjectieve (on)veiligheid in bos- en natuurgebieden
5. Suggesties voor maatregelen die kunnen worden genomen om veiligheid van bos- en natuurgebieden te vergroten (inclusief vragen over aansprakelijkheid)
6. Aanbevelingen voor toekomstig onderzoek.

Definitie

Veiligheid is een breed begrip. In deze studie wordt veiligheid omschreven als het aanwezig zijn van een zekere mate van ordening en rust en van bescherming van leven, gezondheid en goederen tegen acute of dreigende aantastingen in bos- en natuurgebieden. Onveiligheid is alles wat hierop inbreuk maakt.

Historische analyse

De ideeën over veiligheid, de bijkomende begrippen schade en schande, en de persoon of de instantie die verantwoordelijk wordt gehouden zijn in de loop der tijden veranderd. Schuld-, risico- en voorzorgcultuur volgen elkaar, gedeeltelijk overlappend, op in de negentiende en twintigste eeuw. Eerst werd het slachtoffer altijd als verantwoordelijke aangemerkt, en moest hij alle schade en schande zelf dragen. Alleen in situaties waarin hij er echt niets aan kon doen werd de schuld bij de veroorzaker gelegd. Later, met de zeventiger jaren van de twintigste eeuw als hoogtepunt, wordt de schuld steeds vaker bij de veroorzaker gelegd en moet de veroorzaker de eventuele schade compenseren. Om de kosten te beperken worden er tegenwoordig steeds meer voorzorgen getroffen om de risico's te beperken en de schadevergoedingen te dekken. Aan de zuivere voorzorgcultuur kleven tekortkomingen, door onrealistische verwachtingen, extreme aanspraken op compensatie van schade en de vraag wie uiteindelijk verantwoordelijk is.

Conceptueel kader

Onveiligheid kan verschillende oorzaken hebben. Er zijn oorzaken van sociale aard en oorzaken van fysieke aard. Beide soorten onveiligheid kunnen op twee manieren

worden beoordeeld, namelijk objectief of subjectief. Er wordt dan gesproken van feitelijke of objectieve veiligheid of van waargenomen of subjectieve veiligheid. Door de indeling in sociale en fysieke veiligheid te combineren met de indeling in objectieve en subjectieve veiligheid ontstaat het volgende **conceptuele kader** dat als uitgangspunt is gebruikt voor deze studie.

	sociale veiligheid	fysieke veiligheid
objectieve veiligheid	incidenten te wijten aan sociale bronnen	incidenten te wijten aan fysieke bronnen
subjectieve veiligheid	gevoelens ten opzichte van bronnen van sociale onveiligheid	gevoelens ten opzichte van bronnen van fysieke onveiligheid

Sociale veiligheid

Sociale veiligheid heeft betrekking op het gedrag van mensen en de interacties tussen mensen. Het gedrag van mensen kan onder andere onveilige situaties voor anderen en voor henzelf opleveren, ergernissen en irritaties van anderen opwekken, en fysiek en mentaal bedreigend zijn voor anderen. Soms is er opzet in het spel, zoals bij berovingen en seksuele delicten, meestal is de reden van de activiteit een andere en treedt de overlast als bijverschijnsel op. Strafbaarheid van de activiteiten leidt niet automatisch tot overlast. Dader en getroffene hoeven niet tegelijkertijd aanwezig te zijn om onveiligheidsgevoelens op te wekken, zichtbare tekenen kunnen genoeg zijn. Er kunnen vijf potentiële bronnen van sociale veiligheid in bos- en natuurgebieden worden onderscheiden:

Overlast door recreatieactiviteiten	<ul style="list-style-type: none"> ▪ loslopende honden ▪ wandelaars, fietsers en ruiters ▪ crossmotoren en ander gemotoriseerd verkeer ▪ geluidsbronnen ▪ roken, barbecue, kampvuur
Criminele activiteiten gebonden aan bos en natuur	<ul style="list-style-type: none"> ▪ illegale jacht en stroperij ▪ legaal en illegaal verwijderen van planten en dieren
Overlast door onaangepast gedrag	<ul style="list-style-type: none"> ▪ hangplekken ▪ samenhangend met het gebruik en dealen van drugs en alcohol ▪ prostitutie en homo-ontmoetingsplaatsen
Gewelddelicten en vermogensdelicten	<ul style="list-style-type: none"> ▪ delicten gepaard gaand met geweld ▪ delicten zonder geweld
Vernielingen, verloedering en overige criminele activiteiten	<ul style="list-style-type: none"> ▪ vernielingen, vandalisme, graffiti ▪ zwerfafval en illegale stort door particulieren ▪ illegale stort van afval afkomstig van onwettige activiteiten ▪ milieu- en andere overtredingen ▪ brandstichting

Fysieke onveiligheid

Bij fysieke onveiligheid is er geen sprake van invloed van menselijk handelen, omdat er geen dader is. Bronnen van fysieke onveiligheid kunnen diverse soorten letsel tot gevolg hebben, variërend van oppervlakkige schaafwonden tot dood door

verdrinking. De oorzaken in bos en natuur zijn meestal van natuurlijke aard of hebben te maken met de inrichting van het gebied:

Natuurlijke oorzaken of risico's	<ul style="list-style-type: none">▪ wilde dieren▪ planten▪ ingeschaard vee▪ blikseminslag, storm, bosbrand en overstroming
Risico's m.b.t. de inrichting van een gebied	<ul style="list-style-type: none">▪ de inrichting zelf▪ terreinkenmerken▪ beheer van paden, bos en recreatieve voorzieningen

Als bij de beoordeling van sociale en fysieke onveiligheid gekeken wordt naar het soort en het aantal incidenten en klachten dat wordt geregistreerd door terreinbeheerders en andere instanties spreken we van **objectieve veiligheid**. Als gekeken wordt naar de veiligheidsgevoelens van de bezoekers en hun beleving van de veiligheid van een gebied spreken we van **subjectieve veiligheid**.

Objectieve veiligheid

Kwantitatieve informatie over veiligheid, en dan met name incidenten, in bos en natuur wordt door diverse instanties bijgehouden, maar een landelijk overzicht ontbreekt op dit moment. Verder is er geen overeenstemming tussen de verschillende registraties, zodat koppelingen van diverse databanken niet mogelijk zijn en vergelijkingen moeilijk zijn te maken.

Uit kwalitatief onderzoek blijkt dat afvaldumping, vernielingen, stroperij, homoprostitutie en onderlinge hinder tussen recreanten regelmatig worden genoemd als de belangrijkste problemen in bosgebieden. Maar de meeste van deze incidenten komen in de boa-registraties nauwelijks voor omdat ze of niet strafbaar zijn of omdat de daders zelden betrapt worden. Uit de boa-registraties van een aantal terreinbeheerders blijkt verder dat het merendeel van de overtredingen betrekking heeft op loslopende honden.

Uit informatie van het Letsel Informatie Systeem, die in 1997 is verzameld, blijkt dat ca 1,6% van alle ongevallen in bos en natuur plaatsvindt. De meeste van deze ongevallen zijn valpartijen, contact met een object (gevallen tak) of contact met een dier, zoals tekenbeten. Wat betreft dit laatste is het risico op een tekenbeet tussen 1994 en 2001 fors toegenomen. Hierbij vergeleken zijn de risico's van ongevallen door grote grazers of besmetting door een vossenlintworm marginaal.

Subjectieve veiligheid

Veiligheidsgevoelens in het algemeen worden door het CBS en SCP regelmatig onderzocht. Zo'n kwart van de Nederlandse bevolking voelt zich wel eens onveilig. In een enquête van de Politiemonitor Bevolking wordt de locatie bos en natuur niet meegenomen als mogelijke onveilige locatie. Dit kan als een teken worden gezien dat bos en natuur over het algemeen niet als onveilig worden beschouwd.

Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten besteden tegenwoordig in hun bezoekersenquêtes ook aandacht aan de veiligheidsgevoelens van de bezoekers. 'Ik voel me onveilig in dit gebied' of een vraag of stelling met een vergelijkbare strekking wordt aan de bezoekers voorgelegd. Slechts een klein percentage bezoekers (4 tot 10%) voelt zich wel eens onveilig. Het is echter mogelijk dat bezoekers die het terrein te onveilig vinden, niet meer komen en dus ook niet ondervraagd worden.

Of men zich onveilig voelt en de mate waarin men zich onveilig voelt wordt natuurlijk in de eerste plaats bepaald door de objectieve veiligheidssituatie in het gebied, oftewel de aanwezigheid van fysieke en sociale bronnen van onveiligheid. Helaas zijn er geen data beschikbaar over de mate waarin verschillende bronnen van onveiligheid gevoelens van onveiligheid oproepen. Er zijn aanwijzingen dat bepaalde objecten en situaties die objectief niet zo gevaarlijk zijn, zoals verdwalen in een donker bos, relatief sterke gevoelens van angst en onveiligheid kunnen oproepen.

Of mensen zich onveilig voelen in bos en natuur en in welke mate, wordt niet alleen bepaald door de aanwezigheid van bronnen van fysieke en sociale veiligheid. Het is ook afhankelijk van persoonsgebonden en contextuele factoren. Ook over de invloed van deze factoren op de veiligheidsbeleving in bos en natuur zijn weinig representatieve gegevens beschikbaar. Wel is uit de wetenschappelijke literatuur voldoende informatie beschikbaar om hypothesen op te stellen over de mogelijke invloed van persoonsgebonden en contextuele factoren op de veiligheidsbeleving.

Wat betreft **persoonskenmerken** die de subjectieve veiligheid beïnvloeden, kan een onderscheid worden gemaakt tussen demografische kenmerken, kennis en ervaring, en persoonlijkheidseigenschappen. Ruimtelijke kenmerken, drukte, mate van toezicht en sociale controle, en de veiligheidsreputatie en invloed van de media worden onderscheiden als **contextuele kenmerken** die de subjectieve veiligheid kunnen beïnvloeden.

Maatregelen

Er zijn verschillende **maatregelen** mogelijk om de objectieve en subjectieve veiligheid in bos en natuur te verhogen.

Met **inrichtingsmaatregelen** van bos en natuur kan de overzichtelijkheid van het gebied worden vergroot. Een duidelijk padenstelsel en gemarkeerde routes verhogen de leesbaarheid en verkleinen daarmee de kans om te verdwalen. Met de situering van parkeerplaatsen, gemarkeerde routes en breedte en onderhoudstoestand van de paden kan de spreiding van de bezoekers over het gebied worden beïnvloed.

Toezicht werkt in de meeste gevallen positief op de veiligheid en de veiligheidsbeleving, vooral wat betreft de sociale bronnen van veiligheid.

Te treffen **beheersmaatregelen** zijn het goed en tijdig onderhoud plegen aan bos, natuur, recreatieve voorzieningen, infrastructuur, etc. Verder zijn het snel opruimen van afval, het snel repareren van vernielingen en het snel verwijderen van graffiti van belang.

Publiciteit en voorlichting kan ingezet worden om de bezoekers op een duidelijke manier op de hoogte te brengen van de gevaren van bos en natuur, zonder angst te kweken. De informatie moet dan op verschillende manieren en moeilijkheidsgraden beschikbaar zijn voor de bezoekers. Ook kan men mensen op deze manier informeren hoe ze moeten handelen bij incidenten, zoals bijvoorbeeld bij brand, bij grote grazers, etc.

Aansprakelijkheid en verantwoordelijkheid

Een grote vraag in bos- en natuurgebieden blijft voorlopig in de meeste gevallen wie verantwoordelijk en aansprakelijk is voor de schade die bezoekers oplopen tijdens hun bezoek aan zo'n gebied. Over afvallende takken in het stedelijk gebied en langs doorgaande routes is enige jurisprudentie aanwezig en is de eigenaar van de boom aansprakelijk. Ook bij letsel door slecht begaanbare doorgaande wegen en paden is de eigenaar veelal aansprakelijk. Hoe het zit met de aansprakelijkheid voor schade in andere situaties (bijvoorbeeld weinig toezicht, geen preventiemaatregelen tegen brand) is momenteel niet duidelijk.

Conclusies

Opvattingen over veiligheid zijn in de loop der jaren sterk veranderd. Verwacht kan worden dat deze ontwikkeling zich ook in de toekomst zal voortzetten. Steeds kunnen nieuwe vragen worden opgeworpen die de heersende inzichten doen wijzigen. Heldere definities en goed onderbouwde analyses kunnen helpen gewijzigde inzichten snel en flexibel in te passen in beleid en beheer.

Uit het conceptuele kader kan worden afgeleid dat het van belang is om onderscheid te maken tussen enerzijds fysieke en sociale veiligheid, en anderzijds objectieve en subjectieve veiligheid. Een duidelijk onderscheid tussen deze verschillende vormen van veiligheid is van belang om een beter begrip te verkrijgen van de oorzaken van onveiligheid, de strafbaarheid van activiteiten, de consequenties ervan, de aansprakelijkheid, en de manier van beoordelen van riskante situaties.

Door de versnipperde registratie en het ontbreken van gegevens is het niet mogelijk om op landelijk niveau uitspraken te doen over de omvang van de veiligheidsproblemen in bos en natuur. Het beschikbare materiaal geeft echter wel een indicatie van de belangrijkste problemen en kennislacunes.

Er is uit de wetenschappelijke onderzoeksliteratuur veel kennis beschikbaar over factoren die objectieve en subjectieve veiligheid in bos en natuur zouden kunnen beïnvloeden. Deze kennis kan worden benut voor het nemen van maatregelen ter bevordering van veiligheid. Een goede empirische onderbouwing en evaluatie is echter cruciaal.

Aanbevelingen

Tot slot wordt een aantal aanbevelingen gedaan om de gegevensverzameling rond veiligheid te verbeteren. Er ontbreekt een centraal registratiesysteem, waarin verschillende soorten overtredingen en overige gevaren op een systematische manier worden bijgehouden.

De bestaande registratie van overtredingen door de algemene inspectiedienst zou uitgebreid kunnen worden met gegevens van alle andere terreinbeherende instanties en met de registratie van andere onveilige incidenten. Aanvullende gegevens wat betreft tijdstip, plaats, daders, slachtoffer, ernst en soort schade of letsel, zouden toegevoegd moeten worden.

Nieuwere technische communicatiemiddelen, zoals internet, kunnen ook ingezet worden om op een systematische manier meldingen van incidenten, etc. te verwerken. Eventueel kan de melder via internet nog verder worden ondervraagd over de veiligheidssituatie in bos en natuur.

De landelijke enquêtes met vragen over de veiligheidsbeleving zouden uitgebreid kunnen worden met een aantal vragen specifiek gericht op de veiligheid in bos en natuur. Interviews van bezoekers van bos en natuur en bezoekersenquêtes geven de mogelijkheid nog meer te weten te komen over de veiligheidsbeleving in bos en natuur.

Om betrouwbare uitspraken te kunnen doen over verandering in de veiligheidssituatie en de veiligheidsbeleving moeten gegevens verzameld worden over langere perioden.

1 Inleiding: Veiligheid in bos en natuur

1.1 Aanleiding en probleemstelling

Veiligheid is momenteel een belangrijk issue in de maatschappij. Dit blijkt onder andere uit het grote aantal rapporten dat in opdracht van de overheid over dit onderwerp is geschreven. Het gaat hierin vooral om veiligheid in de stedelijke omgeving. Vergelijkbare studies naar veiligheid in het landelijk gebied zijn vooralsnog niet voorhanden. Veiligheid is echter ook een belangrijk aspect bij het beheer van bos- en natuurgebieden. Onlangs kwam dit ook weer naar voren bij het opstellen van de checklist rust, ruimte en stilte voor terreinbeheerders, die in het kader van onderzoeksprogramma 381 in 2003 ontwikkeld is (van Winsum-Westra & de Boer, 2004).

Uit gesprekken met terreinbeheerders bleek dat men sociale veiligheid in bos- en natuurgebieden een zeer belangrijk aspect bij het beheer van terreinen vindt. Momenteel is onbekend hoe groot eventuele problemen wat betreft veiligheid in bos- en natuurgebieden precies zijn. Er zijn wel sterke indicaties dat onveiligheidsgevoelens een rol spelen bij bezoek aan bos- en natuurgebieden (O.a. Kroon, 1994; recreatieterreinen: Beke, 1994; parken (buitenlands): Madge, 1997). De volgende onderzoeksvragen kunnen gesteld worden om een beter inzicht te krijgen in de veiligheid en de veiligheidsbeleving in bos en natuur:

- Wat wordt onder veiligheid in bos en natuur verstaan?
- Welke bronnen van veiligheid spelen een rol in bos en natuur?
- Welke gegevens worden er verzameld over de veiligheid in bos en natuur?
- Waardoor wordt het gevoel van veiligheid bij bezoekers en terreinbeheerders beïnvloed?
- Welke maatregelen zijn er mogelijk om de veiligheid in bos en natuur te vergroten?

1.2 Doelstelling en opzet van de studie

Doelstelling van dit onderzoek is de veiligheid van bos- en natuurgebieden te analyseren. Deze analyse bestond uit zes onderdelen:

1. Een historische analyse van het denken over en omgaan met (on)veiligheid
2. De ontwikkeling van een conceptueel kader
3. Een overzicht van potentiële bronnen van sociale en fysieke onveiligheid
4. Een overzicht van kennis over objectieve en subjectieve (on)veiligheid in bos- en natuurgebieden
5. Suggesties voor maatregelen die kunnen worden genomen om veiligheid van bos- en natuurgebieden te vergroten (inclusief vragen over aansprakelijkheid)
6. Aanbevelingen voor toekomstig onderzoek.

De inzichten die uit de analyse zijn af te leiden, kunnen terreinbeherende instanties en terreinbeheerders gebruiken bij het maken van beleid ten aanzien van de veiligheidsproblematiek en bij de aanpak van veiligheid in hun terreinen. Ook bij het snel en flexibel inpassen van gewijzigde inzichten in de veiligheidsproblematiek in beleid en beheer kan de analyse helpen.

1.3 Afbakening

Binnen dit project is uit allerlei bronnen informatie verzameld over de feitelijke veiligheidssituatie in bos en natuur. Een aantal hier weergegeven resultaten waren wel bekend bij de terreinbeherende instanties, maar zijn nog niet eerder op deze manier gecombineerd en gepubliceerd. Dit geldt voor de gegevens van de Provinciale Landschappen, Staatsbosbeheer en de Algemene Inspectiedienst.

Er heeft geen nieuw, aanvullend empirisch onderzoek plaatsgevonden naar de veiligheidsgevoelens die bezoekers, en mogelijk nog relevanter niet-bezoekers, ervaren met betrekking tot bos- en natuurgebieden.

1.4 Werkwijze

Het onderzoek wordt vooral gedaan aan de hand de bestudering van Nederlandse publicaties, voornamelijk van overheidsinstanties, en van buitenlandse vooral (populair) wetenschappelijke literatuur over de oorzaken van (on)veiligheid en van (on)veiligheidsbeleving in de stedelijke omgeving en de recreatieterreinen. Daarnaast wordt geïnventariseerd wat er bekend is over hoe het gesteld is met de feitelijke veiligheid en de veiligheidsbeleving in bos en natuur.

Verder is er aanvullende research gedaan door aan diverse terreinbeherende instanties te vragen over de veiligheidssituatie in hun gebieden. Het ging hierbij om informatie over veiligheid die niet op de website, in de jaarverslagen of in overige publicaties te vinden is. Een aantal instanties had inderdaad aanvullende informatie en stelde deze aan ons beschikbaar. Ook is de Algemene Inspectiedienst benaderd omdat daar een deel van de meldingen van strafbare zaken, door buitengewone opsporingsambtenaren geconstateerd, wordt geregistreerd.

Uit de publicaties en de literatuur zijn maatregelen te destilleren die in voornamelijk de stedelijke omgeving de veiligheid en de veiligheidsbeleving bevorderen. Deze worden geordend en beoordeeld op hun mogelijke toepasbaarheid in bos en natuur.

Tot slot zal worden aangegeven wat er verder nodig is aan onderzoek, gegevens en registraties om tot een beter inzicht te komen in veiligheid en veiligheidsbeleving in bos en natuur.

1.5 Enige relativering

Bij het lezen van dit rapport wordt de lezer aangeraden om de volgende dingen in gedachten houden:

- In dit onderzoek is getracht om zoveel mogelijk bronnen van sociale en fysieke onveiligheid te behandelen. Hiermee kan de indruk worden gewekt dat het in bos en natuur zeer onveilig is. Dit is echter niet waar. Bos en natuur zijn zeker in vergelijking met de stedelijke gebieden, gebieden waar het goed toeven is.
- Terreinbeheerders moeten echter veiligheid wel serieus nemen, omdat recreanten dat tegenwoordig verwachten. Absoluut gezien vinden er bijvoorbeeld slechts enkele auto-inbraken, afvaldumpingen, en vernielingen plaats, maar ze kunnen wel een desastreus effect hebben op de beleving van de slachtoffers. Negatieve mond-op-mond reclame die er op volgt, doet de rest.
- Incidenten worden meestal absoluut, in aantallen, vermeld en is er niet na te gaan hoe vaak soortgelijke incidenten wel of niet tot overlast of onveiligheidsgevoelens leiden.

1.6 Opzet van deze studie

In deze studie gaat het enerzijds om de objectieve sociale en fysieke veiligheid en anderzijds om de veiligheidsbeleving van bezoekers in bos- en natuurgebieden. Achtereenvolgens zullen de volgende zaken aan de orde komen:

- Hoofdstuk 2 behandelt het historisch perspectief van veiligheid en een visie op schuld, schade en schande. Het begrip veiligheid wordt afgebakend en gedefinieerd. Twee indelingen van veiligheid, namelijk uitgaande van de oorzaak en uitgaande van de manier van beoordeling worden gepresenteerd, en uitgewerkt tot een conceptueel kader.
- De indeling van veiligheid op grond van de oorzaak van het risico wordt verder uitgewerkt. Potentiële bronnen van sociale en fysieke onveiligheid worden in hoofdstuk 3 gepresenteerd.
- De objectieve of feitelijke veiligheid in bos- en natuurgebieden, wordt in hoofdstuk 4 besproken. Er wordt een overzicht gegeven van de registraties en de kennis over onveiligheid van diverse organisaties (terreinbeherende instanties, politie, AID, etc.). Van zoveel mogelijk aspecten van veiligheid die in hoofdstuk 3 worden behandeld, wordt nagegaan wat daarover bekend is.
- De beoordeling van de veiligheid op grond van beleving en gevoelens, ook wel subjectieve of waargenomen veiligheid genoemd, komt in hoofdstuk 5 aan de orde. Gegevens over veiligheidsbeleving uit enquêtes onder bezoekers alsmede factoren die van invloed zijn op de veiligheidsbeleving worden besproken.
- Hoofdstuk 6 behandelt de maatregelen om de waargenomen en feitelijke veiligheid te vergroten. Men moet daarbij denken aan inrichting van het gebied, toezicht, beheer en informatievoorziening. Er wordt ook ingegaan op verantwoordelijkheid en aansprakelijkheid.
- De conclusies volgen in hoofdstuk 7.
- Geëindigd wordt in hoofdstuk 8 met aanbevelingen om de gegevensverzameling met betrekking tot de veiligheidsproblematiek te verbeteren.

2 Veiligheid

In dit hoofdstuk wordt veiligheid eerst in historisch perspectief geplaatst, om de achtergrond van het begrip veiligheid te illustreren en aan te geven dat alles wat met veiligheid te maken heeft in de loop van de tijd aan verandering onderhevig is. In de daaropvolgende paragrafen wordt het begrip veiligheid gedefinieerd en worden indelingen van veiligheid en het conceptuele kader besproken, die in deze studie gebruikt worden.

2.1 Het begrip veiligheid: Toen en nu

De rechtssocioloog Pieterman schetst in de publicatie 'Onveiligheid als fobie; Veiligheid, maar tegen welke prijs ...?' (2002) een culturele achtergrond voor het veiligheidsdebat. In deze paragraaf wordt zijn visie vrij uitgebreid besproken.

Vanaf de negentiende eeuw tot het heden is onze reactie op schade en schande, en daarmee op risico's en veiligheid sterk veranderd. Er zijn drie culturen in de Westerse wereld te onderscheiden, die in de loop der tijd gedeeltelijk parallel evolueren.

Schuldcultuur

De **schuldcultuur** was kenmerkend voor de negentiende eeuw en blijft tot ver in de twintigste eeuw dominant. Het slachtoffer wordt als schuldige (verantwoordelijke) gezien en alle schade en schande moet deze zelf dragen. Het principe is: 'Eigen schuld - dikke bult'. Alleen als de schuld volledig is toe te schrijven aan een ander dan gaat het slachtoffer vrijuit en kan deze een beroep doen op een schadevergoeding of een andere vorm van compensatie. Juridisch gezien geldt: 'Teder draagt zijn eigen schade.'

Met name in arbeidssituaties leidt dit adagium tot onrechtvaardige situaties en ontwikkelt zich vanaf het einde van de negentiende eeuw een besef van risicoaansprakelijkheid van de werkgevers naast de schuldcultuur. Ook in andere situaties waarbij het slachtoffer de situatie niet zelf in de hand heeft en kan beïnvloeden, wordt de schuld steeds minder vaak bij het slachtoffer gelegd.

Risicocultuur

De **risicocultuur** doet haar intrede aan het einde van de negentiende eeuw om in de loop van de twintigste eeuw steeds meer aan invloed te winnen. Haar hoogtepunt wordt in de verzorgingsstaat van de jaren zeventig bereikt. In deze risicocultuur is het slachtoffer niet meer automatisch schuldig, want leven zonder risico's bestaat niet. Er treden immers veelvuldig nadelige neveneffecten op bij allerlei op zich nuttige activiteiten. De instanties (overheid, werkgevers, etc.) die de activiteiten ontplooiën en er baat bij hebben worden ook verantwoordelijk gehouden en aansprakelijk gesteld voor de nadelige effecten die slachtoffers ondervinden van de activiteiten. Zij moeten de eventuele schade vergoeden of compenseren. Het proces van

'risicocollectivering' doet zijn intrede. De gemeenschap (ruim opgevat) draait op voor de schade, en niemand is nog aansprakelijk voor de schade die hij of zij ondervindt (behalve in extreme situaties). Dit brengt veel kosten met zich mee en vraagt om voorzorgsmaatregelen.

Voorzorgcultuur

De **voorzorgcultuur** vangt aan vanaf de jaren zeventig van de twintigste eeuw. Enerzijds worden maatregelen getroffen om de risico's te beperken en anderzijds worden voorzieningen in het leven geroepen om schadevergoedingen te dekken (verzekeringen tegen voorspelbare risico's en de gevolgen daarvan). Welke soort maatregelen getroffen worden is een economisch proces van kosten-batenanalyse. Zolang het goedkoper is om de schade die af en toe optreedt te vergoeden zal dat gebeuren. Pas als het goedkoper of anderszins voordeliger wordt de risico's te beperken zullen preventieve maatregelen getroffen worden. De voorzorgcultuur in deze vorm kan gezien worden als een radicalisering en transformatie van de risicocultuur. In de praktijk zal een zuiver economische benadering van risico en schade niet optreden, omdat ook allerlei andere maatschappelijke invloeden een rol spelen. Denk daarbij aan wetgeving (milieu, Arbo, etc.), politiek, actiegroepen, etc.

Verantwoordelijkheid en verwachtingen

Aan de zuivere voorzorgcultuur kleven een aantal tekortkomingen. De bevolking heeft vaak onrealistische verwachtingen ten aanzien van veiligheid en doet extreme aanspraken op compensatie van schade. Verder is er een scheve verhouding ontstaan tussen enerzijds de verantwoordelijkheid van de slachtoffers en anderzijds die van de 'systeembeheerders' (instanties, etc.).

In de loop van nog geen twee eeuwen heeft zich een rigoureuze wijziging in de toekenning van schuld, schade en schande voltrokken. Eerst was het slachtoffer zelf verantwoordelijk en moest de schade zelf dragen, nu zijn het de instanties die de risico's veroorzaken die de lasten dragen, of draait de gemeenschap voor de lasten op.

Een nuancering van de ideeën over de voorzorgcultuur is op zijn plaats, m.n. wat betreft de eigen verantwoordelijkheid van de slachtoffers en de irrationaliteit van het hedendaagse verwachtingspatroon.

- **Eigen verantwoordelijkheid:** Tot hoever is de burger zelf verantwoordelijk en wanneer is de expert of bestuurder verantwoordelijk? Er kan geen verantwoordelijkheid zijn als er geen bevoegdheid is om er iets aan of tegen te doen. Uiteindelijk zal de eigen verantwoordelijkheid geherintroduceerd worden. Veiligheid begint bij jezelf! Wordt de verantwoordelijkheid toch bij de overheid gelegd, dan is de kans groot dat dit uiteindelijk zal leiden tot een politiestaat.
- **Irrationaliteit van ons hedendaagse verwachtingspatroon:** Een nulrisico voor de samenleving is een prachtig ideaal, maar ook een onbereikbaar Utopia. Het uitgangspunt moet zijn: Schade hoort bij het leven. Naast de baten moeten ook de kosten in acht worden genomen. Door het maken van kosten-batenanalyses moet gestreefd worden naar een optimale mix van voorkomen en

compenseren van schade. Duidelijk maken wat onmogelijk is i.v.m. het nastreven van veiligheid, vooral wat betreft de kosten.

Vragen en overwegingen

Uit bovenstaande blijkt dat de ideeën over veiligheid, de bijkomende begrippen schuld, schade en schande, en de persoon of de instantie die verantwoordelijk wordt gehouden, in de loop der tijden veranderen. Steeds kunnen nieuwe vragen worden opgeworpen die de inzichten op dat moment doen wijzigen. De verwachting is dat dit ook in de toekomst het geval zal zijn. Vragen en overwegingen die op dit moment bij het bestaande veiligheidsbeleid van de overheid op komen zijn, onder andere:

- Zal de markt van veiligheid ooit verzadigd zijn? Of anders geformuleerd: Is veiligheid een eindige behoefte?
- Veiligheid voor de één betekent meestal een beperking van de vrijheid van de ander. Hoe ver ga je in het nastreven van veiligheid en het beknotten van de vrijheid van anderen?
- Veiligheid en vrijheid hebben te maken met normen en waarden.
- Er is een trade-off tussen veiligheid en onveiligheid. Veiligheid voor de één betekent onveiligheid voor anderen of op andere plaatsen. Agenten kunnen immers maar op een plaats ingezet worden. Extra agenten betekent meestal dat er in andere sectoren geen extra personeel bijkomt (geen extra onderwijzers en verplegers).
- Wij eisen volledige veiligheid en zijn bereid daarvoor hoge kosten te maken, maar het probleem is dat absolute veiligheid niet te garanderen is. (Zie ook Cachet, 2002a)
- Een paradox ontstaat: 'Hoe veiliger de wereld wordt, hoe hoger de veiligheidseisen worden opgeschroefd.' En we kunnen ons afvragen of de hedendaagse roep om meer veiligheid niet moet worden gerelativeerd.

Tot zover de bespreking van de visie van Pieterman op de culturele achtergrond van veiligheid.

Ook opmerkingen van Cachet (2002a, 2002b) zijn in dit verband relevant. Volgens Cachet wordt onveiligheid ten onrechte gezien als iets dat van buiten komt, vooral veroorzaakt door symbolische schurken. Onveiligheid wordt niet gezien als een product van dezelfde mensen en dezelfde samenleving die ook welvaart, welzijn en positieve spanning leveren. Ook nette burgers leveren hun bijdrage aan onveiligheid.

Nu: Naar veiligheid in bos en natuur

Uit de geschiedenis blijkt dat niets zo veranderlijk is als de opvattingen over schuld, schade en schande, en daarmee ook over de opvattingen van veiligheid. De roep van de bevolking om veiligheid is ook voor bos en natuur te horen. Terreinbeherende instanties zullen moeten nadenken over hoever ze moeten (wettelijk), kunnen en willen gaan met maatregelen om de veiligheid te verbeteren. Verder moeten ze nagaan of ze vinden dat bezoekers ook een eigen verantwoordelijkheid bij hun bezoek van bos en natuur hebben.

De lezer wordt bij het lezen van dit rapport aangeraden om in gedachten houden dat de opvattingen over veiligheid die hier worden weergegeven ook een momentopname zijn, en zich in de toekomst verder zullen ontwikkelen.

2.2 Definitie van het begrip veiligheid

De afgelopen vijf jaar zijn er betrekkelijk veel publicaties over veiligheid en de aanpak van onveiligheid in Nederland verschenen, dat is niet vreemd gezien het feit dat veiligheid in deze tijd een belangrijk onderwerp is in de politiek. De meeste studies zijn verricht door of in opdracht van de ministeries van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en van Justitie, soms is een andere overheidsinstelling de opdrachtgever. Het doel van de studies loopt uiteen van een inventarisatie tot een concreet stappenplan ter bevordering van de veiligheid. Het gaat in al deze studies meestal om de veiligheid in de stedelijke omgeving, inclusief parken en industriële activiteiten. Ook de veiligheid in recreatieterreinen, i.v.m. water (overlast of droogte), van verkeer (vlieg-, water-, weg-), van transport (via verkeer, persleidingen, etc.), in relatie tot brand, op scholen, in werkomgeving, in uitgaansgebieden, en soms van ICT (Informatie en Communicatie Technologie) zijn onderwerp van studie geweest.

Parken in de stedelijke omgeving vertonen overeenkomsten, maar ook grote verschillen met bos- en natuurgebieden buiten de bebouwde kom. In Amerikaans en Engels onderzoek zijn nationale en stadsparken uitgebreid onderwerp van studie geweest. Een enkele keer is in Nederland gekeken naar de veiligheid in het landelijk gebied of zijn de recreatieterreinen onderwerp van studie geweest. Deze studies naar veiligheid zijn voor bos- en natuurgebieden relevanter dan de studies naar veiligheid in de stedelijke omgeving, maar ze zijn meestal wel veel minder uitgebreid.

In de meeste publicaties wordt de definitie van veiligheid zoals die in het Integraal Veiligheidsprogramma (ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 1999) wordt gegeven als uitgangspunt gebruikt. Het Integraal Veiligheidsprogramma stelt:

Veiligheid is een veelomvattend begrip. ...

Veiligheid is te omschrijven als het aanwezig zijn van een zekere mate van ordening en rust in het publieke domein en van bescherming van leven, gezondheid en goederen tegen acute of dreigende aantastingen. Onveiligheid is te omschrijven als alles wat hierop inbreuk maakt. Die inbreuken op de veiligheid kunnen feitelijke aantastingen van de veiligheidssituatie betreffen, maar kunnen ook veiligheidsrisico's en gevoelens van onveiligheid betreffen.

De samenhang tussen al die facetten is niet eenvoudig aan te geven. ...

Voor bezoekers en terreinbeheerders van bos- en natuurgebieden is de bovenstaande definitie van veiligheid zonder meer van toepassing. De samenhang tussen alle facetten (ordering, rust, bescherming, aantastingen, inbreuken, gevoelens, etc.) zal voor deze terreinen apart uitgewerkt moeten worden. Ook zal niet elk facet even

belangrijk zijn. Het gaat er in bos- en natuurgebieden om die veiligheidsthema's te identificeren die in deze gebieden belangrijk zijn, en om aan te geven hoe deze zich tot elkaar verhouden.

Bij bos- en natuurgebieden gaat het concreet om de ordening en rust in deze gebieden te handhaven of te bewerkstellingen. De acute of dreigende aantastingen van leven, gezondheid en goederen moeten op een rijtje worden gezet. Deze bedreigingen moeten vervolgens zo mogelijk worden voorkomen. Zowel feitelijke als waargenomen aantastingen zijn daarbij van belang.

2.3 Indelingen van veiligheid

Omdat veiligheid zo'n breed toepassingsgebied heeft, is het nodig om verschillende typen van veiligheid te onderscheiden. Bij zo'n typering is het handig om uit te gaan van de verschillende soorten risico's die kunnen voorkomen in allerlei situaties. Risico's zijn immers de schaduwzijde van veiligheid (Pieterman, 2002). Veiligheid bevorderen houdt in dat risico's worden weggenomen of verminderd. Ook een andere verdeling van verschillende risico's kan tot vergroting van de veiligheid leiden.

Er zijn verschillende soorten inbreuken op de veiligheid te onderscheiden en uit het brede scala aan publicaties zijn meerdere indelingen van veiligheid te destilleren. Deze indelingen zijn steeds aangepast aan de specifieke toepassing (verkenning, beleid, uitvoering en handhaving, stedelijke gebieden, recreatiegebieden of landelijk gebied, gezondheid, ICT, etc.) en aan de toepassingschaal (lokaal, regionaal of landelijk). Daardoor komt het regelmatig voor dat de indelingen in feite strijdig met elkaar zijn. In Bijlage 1 is een uitgebreid overzicht van indelingen uit de Nederlandse publicaties te vinden.

Er zijn twee typen indelingen aan te wijzen die in meerdere studies, direct of indirect, worden gebruikt. Enerzijds is er een indeling op grond van de oorzaken van de mogelijke onveiligheid en risico's. Dit resulteert in sociale versus fysieke (of eigenlijk niet sociale) oorzaken van veiligheid. Anderzijds is er een indeling op grond van de manier waarop het risico en de gevolgen beoordeeld worden, waarbij de feitelijke of objectieve veiligheid tegenover de waargenomen of subjectieve veiligheid wordt gezet. In de volgende twee paragrafen worden de twee, in deze studie te gebruiken, indelingen kort besproken.

2.4 Oorzaken: sociale versus fysieke veiligheid

Als de oorzaak van de mogelijke risico's of de onveiligheid als uitgangspunt wordt genomen kunnen twee soorten worden onderscheiden, dit zijn de sociale en de fysieke veiligheid.

Sociale veiligheid is de veiligheid die te maken heeft met het gedrag van mensen (ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 1999) en de interacties

tussen mensen (Bruls, 2001). De confrontatie met dit gedrag kan direct zijn, maar ook indirect. Bij sociale veiligheid moet men denken aan diverse bronnen van onveiligheid, zoals overlast door recreatieactiviteiten, overlast door onaangepast gedrag, bedreigingen, criminele activiteiten, geweldsdelicten, vernielingen en verloedering. In hoofdstuk 3 zullen we sociale veiligheid in bos- en natuurgebieden nader uitwerken.

Over de component fysieke veiligheid en wat daar precies onder verstaan moet worden zijn de studies minder eenduidig. Aan de ene kant wordt fysieke veiligheid tegenover sociale veiligheid gesteld (Ministerie BZK, 1999; Bruls, 2002; Huysmans & Steenbekkers, 2002) en aan de andere kant wordt fysieke veiligheid (alleen de inrichting van de openbare ruimte) heel beperkt toegepast (Drost, 2003). Voor de toepassing in bos- en natuurgebieden zal de brede definitie van fysieke veiligheid worden gebruikt. Alle bronnen van onveiligheid die niet veroorzaakt worden door het gedrag van mensen worden onder de noemer fysieke veiligheid gebracht. Bij bronnen van fysieke onveiligheid moet men denken aan natuurlijke risico's, risico's die te maken hebben met de inrichting van het gebied en technologische risico's. Fysieke veiligheid in bos en natuur wordt ook in hoofdstuk 3 uitgebreid besproken.

2.5 Manieren van beoordelen: objectieve versus subjectieve veiligheid

Bij de indeling van veiligheid op grond van de manier van beoordelen worden objectieve veiligheid en subjectieve veiligheid onderscheiden (Van den Berg, 2003).

Veiligheid kan op verschillende manieren objectief gemeten worden. We spreken bij deze benadering van objectieve of feitelijke veiligheid. Een eenvoudige en veelgebruikte methode is het tellen van het aantal incidenten dat plaatsvindt. Hieruit kunnen percentages en verhoudingen worden afgeleid. Andere methoden voor het meten van incidenten zijn het berekenen van de kans om 'getroffen' te worden; het bepalen van de ernst, de gevolgen en de schade; het classificeren; het berekenen van een veiligheidsindex; het uitzetten op een topografische kaart; en het bepalen van de spreiding in de tijd. In hoofdstuk 4 wordt een overzicht van de relevante beschikbare gegevens over veiligheid in bos en natuur gepresenteerd.

Bij subjectieve of waargenomen veiligheid gaat het om de manier waarop bezoekers veiligheid beleven, om de interpretatie van de bezoekers van de veiligheidssituatie en de 'gevolgen' van de onveiligheid. De veiligheidsbeleving en de gevoelens van (on)veiligheid van bezoeker en terreinbeheerder vormen hierbij het uitgangspunt. Volgens de omgevingspsychologie wordt de beleving door persoonsgebonden en contextuele factoren beïnvloed. De veiligheidsbeleving van de bezoekers en terreinbeheerders kan met behulp van interviews, vragenlijsten en enquêtes gemeten worden. De subjectieve veiligheid zal in hoofdstuk 5 aan de orde komen.

2.6 Conceptueel kader

Combinatie van de twee indelingen op grond van de oorzaken en op grond van de manier van beoordelen levert het in Tabel 1 geschetste conceptuele kader. Voor elk soort risico, ongeacht de oorzaak kan enerzijds objectief gekeken worden hoe vaak het voorkomt, hoe ernstig de gevolgen zijn, etc., anderzijds kan bij elk soort risico beoordeeld worden hoe veilig men dat vindt. Als zowel de objectieve als de subjectieve beoordeling van een potentiële bron van onveiligheid heeft plaatsgevonden, kan men nagaan in hoeverre de waargenomen veiligheid overeenkomt met de feitelijke situatie.

Tabel 1 Relatie tussen enerzijds sociale en fysieke veiligheid en anderzijds subjectieve en objectieve veiligheid

	sociale veiligheid	fysieke veiligheid
objectieve veiligheid	incidenten te wijten aan sociale bronnen	incidenten te wijten aan fysieke bronnen
subjectieve veiligheid	gevoelens ten opzichte van bronnen van sociale onveiligheid	gevoelens ten opzichte van bronnen van fysieke onveiligheid

3 Potentiële bronnen voor sociale en fysieke onveiligheid

In dit hoofdstuk wordt beschreven wat sociale en fysieke onveiligheid inhoudt, en welke potentiële bronnen van respectievelijk sociale en fysieke onveiligheid er zijn. Beide categorieën worden verder ingedeeld op grond van de literatuur. Aan de orde komt waarom de bronnen gevaarlijk of onveilig zijn of zouden kunnen zijn en waarom er onveiligheidsgevoelens kunnen optreden.

3.1 Potentiële bronnen voor sociale (on)veiligheid

Sociale veiligheid heeft betrekking op gedrag van mensen en interacties tussen mensen. Het gedrag van mensen kan onder andere onveilige situaties voor anderen en voor henzelf opleveren, ergernissen en irritaties van anderen opwekken, en fysiek en mentaal bedreigend zijn voor anderen.

Ook in bos- en natuurgebieden speelt sociale veiligheid in meer of mindere mate een rol. In de volgende subparagrafen zullen een aantal categorieën van sociale veiligheid die een rol spelen in bos- en natuurgebieden uitgebreider worden besproken. Bij de indeling in deze categorieën is voor een deel de indeling in de veiligheidsrapportage (min. BZK, 2002) gebruikt, aangevuld met een aantal categorieën uit andere publicaties (o.a. Bruls, 2001; Huysmans & Steenbekkers, 2002; Berenschot, e.a., 2000; VNG, 2003). Voor elk van de genoemde bronnen van sociale onveiligheid geldt dat de bron zowel tot onveiligheidsgevoelens kan leiden als feitelijke risico's kan behelzen.

Na dit overzicht van potentiële bronnen volgt in de volgende paragraaf een nadere beschouwing over sociale veiligheid, waarbij gekeken wordt naar dader versus slachtoffer, soort confrontatie, strafbaarheid, reden van gedrag, reden van mogelijke hinder of onveiligheid, etc.

3.1.1 Overlast door recreatieactiviteiten

Recreatieactiviteiten van de ene bezoeker kunnen de andere bezoeker overlast bezorgen, soms zelfs met letsel tot gevolg. Bij toenemende drukte zal de overlast door andere recreanten in het algemeen ook toenemen, net als dichter bij stedelijke gebieden door de betere bereikbaarheid.

Loslopende honden

Loslopende honden, die niet (goed) luisteren naar hun eigenaar, worden aangemerkt als overlastveroorzaker (Bruls, 2001) voor vrijwel alle andere soorten bezoekers. Vooral over uitlaatservices dichtbij de grote steden wordt geklaagd, omdat de honden niet goed luisteren naar de personen die ze uitlaten.

Wandelaars, fietsers en ruiters

Wandelaars, joggers, toerfietsers, race-fietsers, ATB-ers, en ruiters kunnen elkaar onderling hinderen. Vooral als het drukker wordt, neemt de onderlinge hinder toe en neemt ook de kans op ongevallen toe. Gevolg van deze hinder is dat er een toenemende kans op agressie tussen de verschillende soorten bezoekers is. Extra hinderlijk zijn wandelaars op fiets- en ruiterspaden, fietsers op wandel- en ruiterspaden, en ruiters op wandel- en fietspaden. Overlast kan ook veroorzaakt worden omdat de verschillende groepen bezoekers geen rekening met elkaar (willen) houden, en sommige een roekeloos gedrag vertonen. Een bijkomend probleem is dat vooral ATB-fietsen en paarden de (zand)paden kapot rijden en lopen, zodat het gebruik van andere gebruikers moeilijker wordt gemaakt, met meer kans op letsels door struikelen of vallen.

Crossmotoren en ander gemotoriseerd verkeer

Bos- en natuurgebieden zijn meestal niet of slechts beperkt toegankelijk voor gemotoriseerd verkeer. Voor crossmotoren en crossbrommers is een natuurgebied met onverharde paden en buiten de toegestane wegen en paden een aantrekkelijk rijgebied. Op wandel-, fiets- en ruiterspaden kunnen ze hinder veroorzaken door rakelings te passeren, roekeloos te rijden, de paden kapot te rijden, en (veel) geluid te produceren. Ook bij crossen buiten de paden wordt geluid veroorzaakt, waardoor de rustzoekende bezoekers gehinderd kunnen worden. Bezoekers kunnen ook schrikken van snel voorbijkomende motoren.

Geluidsbronnen

Sommige bezoekers kunnen tegenwoordig tijdens hun bezoek aan bos en natuur niet zonder muziek uit radio of CD-speler of zonder GSM. Rustzoekers ondervinden hinder door het ongewenst meeluisteren. Of rustzoekers de 'lawaaimaker' durven aan te spreken op de door hem of haar veroorzaakte geluidshinder, zal van situatie tot situatie verschillen. Bang zijn voor eventuele represailles kan het al dan niet aanspreken bepalen.

Roken, barbecuen en kampvuur

Onzorgvuldigheid na het roken bij het weggooien van een peuk of lucifer, tijdens en na het barbecuen, en bij het maken van een kampvuur kunnen vooral in drogere tijden brand tot gevolg hebben. Water is in bos en natuur meestal niet bij de hand dus is het blussen van een eventueel ontstaan vuur niet gemakkelijk. Paniek in zo'n situatie, niet weten wat te doen en het snel oplaaien van het vuur kunnen redenen zijn voor het ontstaan van grotere branden. Ook smeulende resten kunnen in droge perioden, soms op latere tijdstippen, tot brand leiden.

3.1.2 Criminele activiteiten gebonden aan bos en natuur

In bos- en natuurgebieden komen dieren en planten voor die aantrekkelijk zijn om te consumeren, te bezitten of te verhandelen.

Illegale jacht en stroperij

Naast gereguleerde jacht en het gereguleerd verwijderen van een, meestal beperkt, aantal dieren, vinden er illegale activiteiten plaats. Stropen en illegale jacht, die veelal in de rustige uren en in de avond of nacht plaatsvinden, zijn daar voorbeelden van. Roofdieren worden regelmatig vergiftigd of op een andere manier gedood door jagers en stropers, omdat roofdieren als concurrent worden gezien bij de jacht op gewilde prooidieren.

Jagers zonder vergunning en stropers weten zeer goed dat ze illegaal bezig zijn, en kunnen onvriendelijk en bedreigend zijn voor bezoekers die ze toevallig tegenkomen in de gebieden. Door allerlei natuurorganisaties wordt ook gewaarschuwd om niet op te treden tegen illegale jagers en stropers en om zo snel mogelijk weg te gaan. Men wordt gevraagd achteraf melding te doen van de incidenten bij de politie.

Ook voor terreinbeheerders en toezichthouders kunnen jagers zonder vergunning en stropers die op heterdaad betrapt worden een bedreiging vormen, doordat de betrapten agressief of met verbaal geweld kunnen reageren. Juist terreinbeheerders en toezichthouders hebben een grotere kans om geconfronteerd te worden met illegale jagers en stropers, omdat beheerders ook in de rustige uren overal in het gebied komen.

Legaal en illegaal verwijderen van planten en levende dieren

Veel beschermde planten en dieren zijn gewild in tuinen en vijvers van particulieren en dus voor de handel. De herkomst is vaak moeilijk te achterhalen als de planten en dieren eenmaal bij de handelaar zijn. De particulier die een enkel plantje of diertje verwijderd zal nauwelijks bedreigend zijn voor andere bezoekers, maar als het stelen van planten en dieren op een iets grotere schaal plaatsvindt, kunnen bij het betrappen door bezoekers bedreigingen worden geuit door de 'dieven'. Ook hier kan de argeloze bezoeker het beste dit gedrag van zijn medemens negeren en het later melden bij de politie.

Het plukken van noten, vruchten en paddestoelen voor consumptie en het verwijderen van andere plantendelen om op de vaas te zetten, is in de meeste gevallen niet gewenst maar lang niet altijd strafbaar. Als het beschermde planten betreft zijn er duidelijke regels in de wetgeving te vinden. Op grote schaal plukken van bosvruchten is schadelijk voor het ecosysteem van het natuurgebied en verder kunnen andere bezoekers minder genieten van de natuur als bosvruchten verwijderd zijn. Personen die grootschalig plukken kunnen als bedreigend overkomen. Ook het rapen van eieren en het leeghalen van mierennesten kunnen in dit verband genoemd worden.

In Nederland komt het verwijderen van planten en levende dieren vergeleken met onder andere Oost-Europese landen relatief weinig voor.

3.1.3 Overlast door onaangepast gedrag

Vooraf nabij de stedelijke gebieden en de bebouwde kom is er een toename van allerlei soorten, ten dele criminele, activiteiten in bos- en natuurgebieden te constateren, die over het algemeen gekoppeld worden aan de stad. Verscherpte controle in de stad en dorp kan leiden tot verplaatsingen van activiteiten buiten de stad, en dus ook naar bos- en natuurgebieden.

Hangplekken

Goed bereikbare plekken in bos- en natuurgebieden zijn vooral bij mooi weer aantrekkelijke plekken om elkaar tegen te komen en te 'hangen'. Voor de 'hangers' is het voordeel vooral dat er minder (sociale) controle is, en je er als het ware je gang kan gaan omdat er geen mensen in de nabijheid wonen. De overlast die de hangplekken veroorzaken komt over het algemeen ten laste van incidentele bezoekers, die niet bekend zijn in het gebied. Een hangplek kan gevoelens van onveiligheid veroorzaken. Bezoekers lopen er in het vervolg om heen of mijden dit soort plekken. Op hangplekken kan ook (veel) geluid geproduceerd worden en drugs- of alcoholgebruik en dealen plaatsvinden. Sommige gebruikers van een hangplek gaan na verloop van tijd deze plek beschouwen als hun stekkie. Ze proberen dan om anderen te ontmoedigen ook op deze plek te komen. Dit kan gepaard gaan met bedreiging en intimidatie.

Overlast samenhangend met het gebruik en dealen van drugs en alcohol

Alcohol- en drugverslaafden zijn niet welkom in de stedelijke gebieden, en verplaatsen hun activiteiten, gebruik en dealen, soms naar bos- en natuurgebieden, vooral dicht bij de bebouwde gebieden. Ze kunnen hun criminele activiteiten ook naar deze gebieden verplaatsen en dan kunnen ze door hun gedrag bedreigend zijn voor andere bezoekers.

Prostitutie en homo-ontmoetingsplaatsen

Prostitutie en sex-ontmoetingen komen al veel langer voor op goed bereikbare plaatsen in het buitengebied. Betrekkelijk veel parkeerplaatsen en landweggetjes, her en der te vinden op het platteland, staan er plaatselijk om bekend. Argeloze bezoekers kunnen lastig gevallen worden, en zullen deze plekken in het vervolg mijden. Bezoekers bekend in het gebied zullen op den duur een andere weg nemen. Daar waar de prostitutie ook gepaard gaat met drugsgebruik kan verwacht worden dat de overlast en dus de onveiligheid zal toenemen.

3.1.4 Gewelddelicten en vermogensdelicten

Delicten gepaard gaand met geweld

Geweld komt voor in verschillende soorten, niet alleen in de stedelijke omgeving maar ook op het platteland en in bos- en natuurgebieden, bijvoorbeeld bedreiging, intimidatie, diefstal, maar ook mishandeling, moord en liquidaties. Een deel van het geweld is gericht op bekenden van de dader en een deel niet.

Van seksuele delicten en verkrachtingen zijn vooral vrouwen het slachtoffer. Omdat zij een grotere kans hebben getroffen te worden, zullen zij vaker niet alleen zo'n gebied in durven te gaan. Een deel van de geweldsdelicten gaat ook in het buitengebied gepaard met vuurwapens, messen, etc.

Delicten zonder geweld

Bij delicten waarbij geen sprake is van geweld moet men denken aan diefstal en inbraak. Vaak vindt er in deze situatie ook geen ontmoeting of confrontatie plaats tussen dader en slachtoffer. In bos- en natuurgebieden gaat het daarbij om inbraak in auto's, kampeerwagens en caravans, om diefstal van geparkeerde fietsen, auto's en andere vervoermiddelen, om diefstal uit auto's, kampeerwagens en caravans, en om diefstal van portemonnees of andere waardevolle spullen.

3.1.5 Vernielingen, verloedering en overige criminele activiteiten

Vernielingen, vandalisme en graffiti

Zowel bezittingen van bezoekers, als recreatieve en regulerende voorzieningen en de natuur zelf kunnen getroffen worden door vernielingen en vandalisme. De daders kunnen ze herstelbaar of onherstelbaar vernielen of bekladden. Van achterblijvende tekenen van vernieling (inclusief resten van autoglas) en bekladding is bekend dat deze vaak nieuwe vernielingen en bekladdingen uitlokken en dat ze zo'n omgeving onveiliger maken of onveiliger doen voelen.

Zwerfafval en illegale stort door particulieren

Illegale stort door particulieren, niet afkomstig van criminele activiteiten en achterblijvend zwerfafval zijn tekenen van 'verloedering' van bos- en natuurgebieden. Illegale stort door particulieren betreft meestal tuinafval en ander grof vuil waarvan de verwijdering met kosten gepaard gaat. Dit soort stort vindt vooral plaats op plekken die goed met de auto bereikbaar zijn, maar die slecht zichtbaar zijn vanaf de (drukkere) wegen. Zwerfafval is meer over een gebied gespreid, met concentraties langs de drukkere paden en parkeerplaatsen. Afval dat blijft liggen lokt ook weer nieuwe stort en onzorgvuldig omgaan met klein vuil uit. Hoe meer afval zichtbaar is hoe onplezieriger en onveiliger de omgeving gevonden wordt.

Illegale stort van afval afkomstig van onwettige activiteiten

Illegale stort van afval afkomstig uit de productie van drugs en andere illegale activiteiten vindt regelmatig in bos- en natuurgebieden plaats. Dit gebeurt meestal in de avonduren of 's nachts als er geen andere bezoekers aanwezig zijn, maar tekenen van zulke storten en activiteiten tonen aan dat er ook criminele lieden op zo'n plaats komen en maken een gebied onveiliger. Net als bij de stort door particulieren vindt het storten vooral plaats op plekken die goed met de auto bereikbaar zijn, maar die slecht zichtbaar zijn vanaf de (drukkere) wegen.

Milieu- en andere overtredingen

In bos- en natuurgebieden zijn net als in het buitengebied milieuovertredingen en diverse andere criminele activiteiten te constateren. Illegaal uitrijden van mest en

wapenhandel zijn daar voorbeelden van. Voor bezoekers kan confrontatie met dit soort overtredingen risico's opleveren.

Brandstichting

Bij brandstichting is er opzet in het spel en zal de dader ook geen pogingen doen het vuur te doven of blussen, met alle gevolgen van dien.

3.1.6 Bedreigingen van sociale aard

In het rapport van Huysmans en Steenbekkers (2002) wordt ook een vorm van sociale onveiligheid besproken (in verband met percepties van externe veiligheid) die nog niet genoemd is. Het gaat hierbij om bedreigingen voor de veiligheid van groepen mensen. Gedacht moet worden aan activiteiten als oproer, terreur, (burger) oorlog, paniek, (massa)moord om godsdienstige, politieke of etnische redenen, massale staking, en revolutie. Van deze vorm van sociale onveiligheid zal men als bezoeker van een bos- en natuurgebied in het algemeen geen last ondervinden.

3.1.7 Samenvatting: bronnen van sociale (on)veiligheid

In Tabel 2 worden de bovenvermelde bronnen, die relevant zijn voor bos en natuur samengevat (bedreigingen van sociale aard zijn weggelaten).

Tabel 2 Overzicht van bronnen van sociale (on)veiligheid

overlast door recreatieactiviteiten	<ul style="list-style-type: none"> ▪ loslopende honden ▪ wandelaars, fietsers en ruiters ▪ crossmotoren en ander gemotoriseerd verkeer ▪ geluidsbronnen ▪ roken, barbecuen en kampvuur
criminele activiteiten gebonden aan bos en natuur	<ul style="list-style-type: none"> ▪ illegale jacht en stroperij ▪ legaal en illegaal verwijderen van planten en levende dieren
overlast door onaangepast gedrag	<ul style="list-style-type: none"> ▪ hangplekken ▪ samenhangend met het gebruik en dealen van drugs en alcohol ▪ prostitutie en homo-ontmoetingsplaatsen
gewelddelicten en vermogensdelicten	<ul style="list-style-type: none"> ▪ delicten gepaard gaande met geweld ▪ delicten zonder geweld
vernieling, verloedering en overige activiteiten	<ul style="list-style-type: none"> ▪ vernielingen, vandalisme, graffiti ▪ zwerfafval en illegale stort door particulieren ▪ illegale stort van afval afkomstig van onwettige activiteiten ▪ milieu- en andere overtredingen ▪ brandstichting

3.2 Sociale veiligheid: opzet bij treffen, strafbaarheid en soort confrontatie

Bij sociale veiligheid zijn ten minste één veroorzaker van de onveilige situatie en ten minste één getroffene of slachtoffer aan te wijzen. Degene die zich onveilig gedraagt wordt de veroorzaker of dader genoemd. De getroffene of het slachtoffer is de persoon die getroffen wordt, schade of overlast ondervindt of die zich onveilig voelt door gedrag van de dader.

3.2.1 Opzet bij rechtstreeks treffen

Bij sociaal onveilig gedrag van de veroorzaker kan het de bedoeling zijn het slachtoffer rechtstreeks te treffen. Daarbij kan de dader het voorzien hebben op een bepaald slachtoffer, maar is het ook zeer waarschijnlijk dat het slachtoffer toevallig getroffen wordt, omdat hij of zij op een plaats aanwezig is op een tijd dat de dader een slachtoffer zoekt. Dit kan het geval zijn bij geweld, diefstal of zedendelicten.

Tabel 3 Redenen van het sociaal onveilig gedrag, waarbij het niet de bedoeling van de dader is om overlast of onveiligheid(sgevoelens) voor anderen te veroorzaken

Redenen	Sociaal onveilig gedrag
vermaak, ontspanning of verveling	<p>overlast door recreatieactiviteiten</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ loslopende honden ▪ wandelaars, fietsers en ruiters ▪ crossmotoren en ander gemotoriseerd verkeer ▪ geluidsbronnen ▪ roken, barbecuen en kampvuur <p>overlast door onaangepast gedrag</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ hangplekken ▪ samenhangend met het gebruik en dealen van drugs en alcohol ▪ prostitutie en homo-ontmoetingsplaatsen <p>vernielingen, verloedering en overige criminele activiteiten</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ vernielingen, vandalisme en graffiti ▪ brandstichting
niet willen betalen van allerlei heffingen	<p>vernielingen, verloedering en overige criminele activiteiten</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ zwerfafval en illegale stort door particulieren ▪ illegale stort van afval afkomstig van onwettige activiteiten ▪ milieu- en andere overtredingen
ontdoen van restanten die vrijkomen bij illegale productie van goederen	<p>vernielingen, verloedering en overige criminele activiteiten</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ illegale stort van afval afkomstig van onwettige activiteiten ▪ milieu- en andere overtredingen
'vruchten' toe-eigenen uit de natuur	<p>criminele activiteiten gebonden aan bos en natuur</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ illegale jacht en stroperij ▪ legaal en illegaal verwijderen van planten en levende dieren

Bij veel vormen van sociaal onveilig gedrag is het niet de bedoeling van de veroorzaker dat er mensen overlast ondervinden, maar kan het wel de consequentie zijn van diens handelingen. De reden van het gedrag is veelal vermaak, ontspanning

of verveling, het niet willen betalen van allerlei heffingen, het zich ontdoen van restanten die vrijkomen bij illegale productie van goederen, en het zich 'vruchten' toe-eigenen uit de natuur. In Tabel 3 wordt een overzicht gegeven de meest waarschijnlijke redenen van het gedrag in relatie tot de bronnen.

3.2.2 Strafbare en illegale activiteiten

Duidelijk is dat activiteiten van de dader die rechtstreeks gericht zijn op het slachtoffer (of zijn bezittingen) bedreigend en onveilig zijn en als zodanig beleefd worden. De vraag is waarom andere activiteiten ook onveilig of bedreigend zijn of als zodanig ervaren worden.

Een deel van de activiteiten die aanleiding geven tot onveiligheid(sgevoelens) is strafbaar of illegaal, en aan te duiden als een misdrijf. In Tabel 4 is het al dan niet strafbaar zijn van de verschillende bronnen van onveiligheid aangegeven. Bij strafbare activiteiten, die niet rechtstreeks gericht zijn op een slachtoffer, wil de dader niet betrappt worden. De dader zal maatregelen nemen om de kans hierop zo klein mogelijk te maken, door de activiteiten op tijdstippen en op plaatsen te verrichten die de kans op betrappen zo klein mogelijk maken. Toch zijn er af en toe getuigen van het misdrijf. Indien een toevallige passant getuige is zal hij of zij zich meestal niet veilig voelen, omdat niet duidelijk is hoe de pleger van het misdrijf zal reageren. De getuige kan er wat van zeggen, kan het misdrijf negeren, kan zorgen niet gezien te worden en zich snel verwijderen, en kan eventueel het misdrijf later melden bij de politie of terreinbeheerder. Een betrapte dader kan een of meer van de volgende zeer verschillende reacties vertonen: gelaten reageren, zich uit de voeten maken, de getuige uitschelden, de getuige bedreigen of de getuige daadwerkelijk fysiek letsel toebrengen. Er zijn echter ook situaties waarin juist de getuige kwaad wordt op de dader en deze agressief bejegend of zelfs letsel toebrengt.

Recreanten die strafbare of verboden recreatieactiviteiten (meestal i.v.m. met een beperking in een bepaald gebied) plegen zullen dit zichtbaarder doen dan degenen die 'echte misdrijven' plegen. De andere recreanten zullen daardoor ook meer last ondervinden van dit soort recreatiehinder. De reacties op deze overlast door de getroffen zijn vergelijkbaar met de reacties die hij of zij heeft bij het op heterdaad betrappen bij misdrijven. Ook de reacties van de dader zullen min of meer hetzelfde kunnen zijn.

Tabel 4 *Strafbaarheid van activiteiten*

strafbaar	<p>overlast door recreatieactiviteiten</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ loslopende honden ▪ wandelaars, fietsers en ruiters in niet toegankelijke gebieden en op voor hen verboden paden en wegen ▪ crossmotoren en ander gemotoriseerd verkeer buiten paden en wegen en op voor hen verboden paden en wegen ▪ weggooien brandende peuken, barbecuen en kampvuur <p>criminele activiteiten gebonden aan bos en natuur</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ illegale jacht en stroperij ▪ legaal en illegaal verwijderen van planten en levende dieren <p>overlast door onaangepast gedrag</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ gebruik en dealen van drugs <p>gewelddelicten en vermogensdelicten</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ delicten gepaard gaande met geweld ▪ delicten zonder geweld <p>vernielingen, verloedering en overige criminele activiteiten</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ vernielingen, vandalisme en graffiti ▪ zwerfafval en illegale stort door particulieren ▪ illegale stort van afval afkomstig van onwettige activiteiten ▪ milieu- en andere overtredingen ▪ brandstichting
niet strafbaar	<p>overlast door recreatieactiviteiten</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ loslopende honden in daarvoor aangegeven gebieden ▪ wandelaars, fietsers en ruiters op paden en wegen en vrije toegankelijke gebieden ▪ crossmotoren en ander gemotoriseerd verkeer op daarvoor bestemde paden en wegen ▪ geluidsbronnen ▪ roken, barbecuen en kampvuur op daarvoor aangewezen plaatsen <p>overlast door onaangepast gedrag</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ hangplekken ▪ samenhangend met het gebruik van alcohol ▪ prostitutie en homo-ontmoetingsplaatsen

Behalve de recreant als getroffen of slachtoffer is er in bos en natuur nog een partij die te maken heeft met de veroorzakers en daders van overlast en misdrijven. Dat zijn de mensen die in dienst zijn of in opdracht werken van terreinbeherende instanties. Deze werknemers komen bij het uitoefenen van hun beroep ook op de rustige tijden en plaatsen, waar een deel van de strafbare activiteiten plaatsvinden. Zij hebben een grotere kans om geconfronteerd te worden met misdrijven en de onvoorspelbare reacties van de daders. De herkenbaarheid van werknemers, door middel van bijvoorbeeld bedrijfskleding, vignetten of bedrijfswagens, verschilt per terreinbeherende instantie. Een deel van deze werknemers heeft niet tot taak om toezicht te houden op het gebied en mensen op hun gedrag aan te spreken, zij verrichten onder meer onderhoudswerkzaamheden. Zij zullen min of meer vergelijkbare reacties vertonen en opwekken als recreanten. De toezichthouders en

buitengewoon opsporingsambtenaren (boa's) hebben wel tot taak om daders op hun gedrag aan te spreken, te waarschuwen of een procesverbaal op te maken. De laatste groep heeft de grootste kans met agressieve daders te maken te krijgen.

3.2.3 Directe of indirecte confrontatie

De soort confrontatie die tussen veroorzaker en getroffene of slachtoffer plaatsvindt, kan direct of indirect zijn. Bij geweldmisdrijven, bedreigingen, loslopende honden, overlast door drugsgebruikers, etc. is de confrontatie direct. Veroorzaker en getroffene of slachtoffer moeten op dezelfde plaats op dezelfde tijd aanwezig zijn. Bij andere vormen van sociale onveiligheid hoeven de veroorzaker en de getroffene niet op dezelfde tijd aanwezig te zijn, maar kan de getroffene later dan de veroorzaker op de plaats van 'delict' komen. De getroffene wordt daarbij geconfronteerd met zichtbare verschijnselen of tekenen.

In principe kan elke bron in potentie onveiligheid veroorzaken zonder dat de dader erbij is. Mensen die bijvoorbeeld fobisch bang zijn voor honden of zich groen en geel ergeren aan motorcrossers zullen zich ook puur bij het idee dat er honden of crossers in een gebied zijn al onveilig voelen.

3.3 Potentiële bronnen voor fysieke (on)veiligheid

Bij fysieke (on)veiligheid is geen sprake van invloed van het gedrag of de handelingen van mensen op de veiligheid van derden. De oorzaken zijn van natuurlijke aard, hebben te maken met de inrichting van het gebied of zijn extern (externe risico's hebben volgens Huysmans en Steenbekkers (2002) te maken met gevaren in de moderne industriële samenleving en zijn technologisch van aard). Soms kan de mens invloed hebben op de gevolgen van risico's van natuurlijke aard doordat het natuurlijke systeem veranderd is door zijn toedoen. Als de inrichting van een gebied gewijzigd wordt, kan de veiligheid en de veiligheidsbeleving ook veranderen.

Voor de onderverdeling van de fysieke veiligheid wordt uitgegaan van een de indeling die Huysmans en Steenbekkers (2002) hebben gebruikt voor niet-sociale bedreigingen van de externe veiligheid. Dit wordt aangevuld met een andere soort potentiële bron die te maken heeft met de inrichting van een gebied.

3.3.1 Natuurlijke oorzaken of risico's

Volgens Huysmans en Steenbekkers (2002) zijn bedreigingen van natuurlijke aard te onderscheiden die lopen van blikseminslag, storm, bosbrand en overstroming tot orkaan, aardbeving, meteorietinslag en (pan)epidemische ziekteverwekkers. Over het algemeen zijn dit bedreigingen waarvan de frequentie van voorkomen in Nederland en de aangerichte schade varieert van situatie tot situatie. Ook in bos- en natuurgebieden kunnen deze bronnen schade aanrichten, maar voor de recreant in

deze gebieden zal een aantal specifieke bedreigingen van natuurlijke aard belangrijker zijn.

Wilde dieren

Ondanks het feit dat de meeste zoogdieren en vogels in bos en natuur schuw zijn en dus confrontaties met mensen mijden, kunnen ze toch direct of indirect een bron van onveiligheid zijn of als zodanig worden ervaren. Dieren kunnen zich naar mensen toe agressief gedragen, als ze in het nauw gedreven worden, zich bedreigd voelen of als ze jongen hebben. Slangen en insecten bijten of steken als ze in het nauw gedreven worden of in verband met hun voortplanting. Ook andere dieren hebben zo hun eigen afweermechanismen. Van een aantal dieren kunnen mensen behoorlijk ziek worden of overlast ondervinden. Denk daarbij aan teken als verspreider van de ziekte van Lyme, de vossenlintworm, rabiës en de haren van de processierups.

Ingeschaard vee

Regelmatig wordt tegenwoordig in natuurgebieden vee ingeschaard om het gebied te onderhouden. Veel soorten koeien, paarden en schapen zijn daardoor te vinden in toegankelijk, maar afgebakend terrein. Ingeschaard vee brengt risico's met zich mee als ze jongen hebben en als ze zich in het nauw gedreven voelen.

Planten

Ook planten kunnen een bron van ongemak en of onveiligheidsgevoelens zijn. Denk aan afvallende takken, omvallende bomen, krakende bomen en zwiepende takken. Planten, delen of vruchten van planten en paddestoelen kunnen giftig zijn en daarom niet eetbaar. Je kunt er ziek van worden of zelfs aan dood gaan. Andere planten, zoals bereklauw en brandnetel kun je beter niet aanraken, omdat ze irriterende stoffen produceren. Veel stuifmeel en zaden van planten wekken bij een deel van de mensen allergische reacties op.

Blikseminslag, storm, bosbrand en overstroming

Blikseminslag, storm, bosbrand en overstroming kunnen in bos- en natuurgebieden grote schade aanrichten en voor bezoekers van de gebieden tot riskante situaties leiden. Meestal wordt er wel gewaarschuwd voor mogelijk onweer, storm en overstromingen. Uitbraak en verloop van bosbranden is moeilijker te voorspellen, maar in droge perioden is de kans daarop veel groter.

3.3.2 Risico's te maken met de inrichting van een gebied

Uit literatuur en publicaties over (on)veiligheid in het stedelijk gebied en parken is bekend dat de inrichting van het gebied een grote invloed heeft op de veiligheid. Uit Amerikaans en Engels omgevingspsychologisch onderzoek is bekend dat ook voor de veiligheid en vooral de veiligheidsbeleving van de grote nationale parken (ten dele vergelijkbaar met onze bos- en natuurgebieden) de inrichting van deze gebieden een grote rol speelt.

De inrichting zelf

Verschillen in gesloten- en openheid van beplanting en van landschap zijn van belang, net als de toegankelijkheid van de gebieden. De padenstructuur en de zogenaamde leesbaarheid van een gebied bepalen het gemak waarmee de bezoeker zijn of haar weg kan vinden, of juist grote kans heeft om te verdwalen.

Terreinkenmerken

Een aantal soorten landschappen heeft van nature een aantal risico's. In moerassen kan men vast komen te zitten of zelfs verdrinken. Open water, zoals in rivieren, beken, meren en vennen, kan verdrinkingsgevaaren met zich meebrengen. Voor kinderen die niet kunnen zwemmen en in paniek raken kan relatief ondiep water al gevaarlijk zijn. Ook voor volwassenen die niet kunnen zwemmen, kan open water gevaar opleveren. Drijfzanden in uiterwaarden en in getijdenzones zijn bekend om de weinig stabiele eigenschappen van deze grond, men kan er gemakkelijk in wegzakken. Rul zand en lage begroeiing bemoeilijkt wandelen en fietsen, en geeft een grotere kans op letsel.

Kuilen en anderszins slecht toegankelijke paden

Een ander gevaar heeft te maken met slecht betreedbare paden, wat tot gevolg kan hebben dat mensen struikelen of uitglijden, hun enkel verzwikken of vallen met meer of minder ernstig letsel tot gevolg. De oorzaken van de kuilen en de slechte toegang zijn divers. Paden worden kapot gelopen en gereden, zijn dichtbegroeid, worden ondergraven door uitstekende boomwortels, hebben te leiden van extreme wateroverlast of droogte of andere vormen van erosie. Ook achterstallig onderhoud kan een oorzaak zijn van de slechte toegankelijkheid van de paden. Er kunnen dan rulle paden die snel 'kapot' kunnen gaan en dichtbegroeide paden die slecht toegankelijk zijn ontstaan. Ook kan de doorgang op de paden gedeeltelijk, soms geheel, worden gestremd door niet opgeruimde afgevallen takken en omgevallen bomen. De bezoeker kan bij deze slecht onderhouden paden niet zien waar hij of zij precies op loopt met alle gevolgen van dien. Onderhoud kan echter ook de oorzaak zijn van fysieke onveiligheid, omdat door gedeeltelijk ontwortelde bomen kuilen en modder kunnen ontstaan.

Recreatieve voorzieningen en ...

In veel bos- en natuurgebieden zijn zogenaamde man-made elementen te vinden, die daar met verschillende doeleinden neergezet zijn. Deze elementen kunnen een bron zijn voor ongemak. Denk daarbij aan omheiningen van prikkeldraad en / of met schrikdraad en aan wild/veeroosters, waar men over kan struikelen, vallen of anderszins letsel door kan oplopen. Paaltjes kunnen slecht te zien zijn. Bankjes, picknicktafels en slagbomen van hout kunnen tot letsel leiden door splinters, uitstekende spijkers en schroeven, etc.

3.3.3 Technologische oorzaken of risico's

Huysmans en Steenbekkers (2002) onderscheiden ook bedreigingen van technologische aard, zoals verkeersongevallen, industriële ongevallen, brand of explosie in

publieke gebouwen, bezwijken van constructies, ernstige lucht-, water of bodemverontreiniging, vergiftiging van voedsel of water, uitval van (collectieve) diensten zoals reiniging, ziekenhuis, uitval van systemen (water-, voedsel-, energie- of communicatievoorziening). Veel van deze technologische bronnen zijn minder relevant voor de veiligheid van de recreant van bos- en natuurgebieden.

Alleen als zo'n bron pal naast bos of natuur is gelegen, kan een calamiteit ook invloed hebben op de veiligheid in bos en natuur. Verkeersveiligheid speelt vooral op doorgaande wegen die een gebied doorsnijden. Op wegen, die het gebied doorsnijden, en op wegen langs een gebied kan het transport van gevaarlijke stoffen risico's opleveren. Industrie dichtbij natuurgebied heeft ook zijn gevaren. Luchtvervuiling zal in bos- en natuurgebieden even groot zijn als in de gebieden erom heen.

3.3.4 Samenvatting: bronnen van fysieke (on)veiligheid

In Tabel 5 worden de bovenvermelde bronnen, die relevant zijn voor bos en natuur samengevat (technologische oorzaken en risico's zijn weggelaten).

Tabel 5 Overzicht van bronnen van fysieke (on)veiligheid

natuurlijke oorzaken of risico's	<ul style="list-style-type: none"> ▪ wilde dieren ▪ planten ▪ ingeschaard vee ▪ blikseminslag, storm, bosbrand en overstroming
risico's te maken met de inrichting van een gebied	<ul style="list-style-type: none"> ▪ de inrichting zelf ▪ terreinkenmerken ▪ kuilen en anderszins slecht toegankelijke paden ▪ recreatieve voorzieningen en ...

3.4 Fysieke veiligheidsbronnen nader toegelicht

Van veel van de potentiële bronnen kan de recreant letsel oplopen of andere negatieve consequenties ervaren. Het lichamelijke letsel kan variëren van schaafwonden tot dood door verdrinking. Ook psychisch letsel kan optreden bij verdwalen en andere angsten. Voor de verschillende bronnen is het soort letsel en consequenties in Tabel 6 aangegeven.

Tabel 6 Soorten letsel die veroorzaakt kunnen worden door een fysieke veiligheidsbron

soort letsel	bron
beten, prikken, krabben, trappen, op de horens genomen worden, etc.	natuurlijke oorzaken of risico's <ul style="list-style-type: none"> ▪ wilde dieren ▪ ingeschaard vee
allergische reacties	natuurlijke oorzaken of risico's <ul style="list-style-type: none"> ▪ dieren ▪ planten
zoönosen, zoals Lyme, Hantavirus, en hondsdoelheid	natuurlijke oorzaken of risico's <ul style="list-style-type: none"> ▪ wilde dieren ▪ ingeschaard vee
schaafwonden, jeuk, blaren, etc.	natuurlijke oorzaken of risico's <ul style="list-style-type: none"> ▪ planten
brandwonden	natuurlijke oorzaken of risico's <ul style="list-style-type: none"> ▪ bosbrand ▪ blikseminslag
getroffen door vallende takken	natuurlijke oorzaken of risico's <ul style="list-style-type: none"> ▪ storm ▪ oudere bomen ▪ dode bomen risico's te maken met de inrichting van een gebied <ul style="list-style-type: none"> ▪ oudere bomen ▪ dode bomen
verdrinking	natuurlijke oorzaken of risico's <ul style="list-style-type: none"> ▪ overstroming risico's te maken met de inrichting van een gebied <ul style="list-style-type: none"> ▪ water
vallen, verstappen, verstuiken, etc.	risico's te maken met de inrichting van een gebied <ul style="list-style-type: none"> ▪ rulle paden en terreinen ▪ dichtbegroeide paden ▪ prikkeldraad en andere lage afscheidingen ▪ kuilen
splinters, schaafwonden, etc.	risico's te maken met de inrichting van een gebied <ul style="list-style-type: none"> ▪ houten recreatieve voorzieningen ▪ slagbomen, omheiningen, paaltjes, etc.
verdwalen	risico's te maken met de inrichting van een gebied <ul style="list-style-type: none"> ▪ de inrichting zelf

3.5 Conclusie

Veiligheid is een complex begrip. Het omvat zowel fysieke als sociale aspecten. In dit hoofdstuk hebben we een eerste stap gezet om beide aspecten van het begrip veiligheid in bos en natuur nader uit te werken. Voor sociale veiligheid zijn we ingegaan op de oorzaken van onveiligheid, de eventuele dader, de eventuele strafbaarheid van activiteiten, en de consequenties ervan. Bij fysieke veiligheid zijn we ingegaan op de oorzaken van onveiligheid, en de consequenties ervan.

De informatie in dit hoofdstuk roept nieuwe vragen op over de beoordeling en het voorkomen van fysieke en sociale aspecten van veiligheid in bos en natuur. Bijvoorbeeld 'Hoe vaak ontstaat een bosbrand door kampvuur?'; 'Wat vinden mensen erger, fysieke onveiligheid of sociale onveiligheid?'; 'Welke sociale bron veroorzaakt de grootste sociale onveiligheid?'; en 'En hoe zit dit bij fysieke bronnen?'. Zoals we in hoofdstuk 2 hebben aangegeven, moet bij het beantwoorden van deze vragen een onderscheid gemaakt worden tussen objectieve en subjectieve beoordeling. In het volgende hoofdstuk bespreken we eerst de beschikbare gegevens over objectieve veiligheid. Daarna komt de subjectieve veiligheid aan de orde.

Tot slot, nog een opmerking over het onderscheid tussen sociale en fysieke (on)veiligheid. De scheiding tussen sociale oorzaak en fysieke oorzaak is niet altijd even duidelijk. Een aantal van de besproken gevolgen van sociale risico's is vergelijkbaar met gevolgen van duidelijk fysieke risico's. Bij bijvoorbeeld brandstichting en onzorgvuldigheid met vuur is het gedrag van de veroorzaker duidelijk de oorzaak van de brand, maar zijn de gevolgen vergelijkbaar met die van een brand met een natuurlijke oorzaak. In alle gevallen waarbij het gedrag van mensen duidelijk als hoofdoorzaak is aan te wijzen, wordt er toch gesproken van een sociale oorzaak.

4 Objectieve veiligheid in bos en natuur

In dit hoofdstuk bespreken we kwantitatieve en kwalitatieve gegevens die verzameld worden over objectieve veiligheid in bos en natuur. Er wordt uitgegaan van algemene gegevens over veiligheid in bos en natuur die al eerder gepubliceerd zijn. Dit wordt aangevuld met extra informatie, die ons telefonisch en per mail beschikbaar is gesteld door medewerkers van diverse, voornamelijk, terreinbeherende instanties. Daarna bespreken we gegevens met betrekking tot enkele specifieke bronnen van onveiligheid, zoals teken, grote grazers, en brandveiligheid. Tot slot worden verschillende manieren om veiligheid objectief te meten kort besproken met een aantal voor- en nadelen.

4.1 Algemene gegevens over veiligheid in bos- en natuurgebieden

De situatie bij Natuurmonumenten wordt belicht aan de hand van rapporten van Van Wijk e.a. (1998) en Bruls (2001). Om een indruk te krijgen van de veiligheid in terreinen van Staatsbosbeheer hebben we de beschikking gekregen over een interne mailwisseling waarin Staatsbosbeheer aan boswachters de vraag heeft gesteld of de criminaliteit in hun terreinen is toegenomen. Over de situatie bij de Provinciale Landschappen was geen eerder gepubliceerde informatie beschikbaar en is alleen informatie verzameld door middel van telefonische interviews met beheerders van Provinciale Landschappen. Wat betreft de particuliere terreinbeheerders zijn er alleen gegevens van het Goois Natuurreservaat (Ferwerda & Verhagen, 2003). Bij de Federatie Particulier Grondbezit (FPG) die de gemeenschappelijke eigenaarbelangen van Nederlandse particuliere grondeigenaren behartigt, wordt geen informatie verzameld over veiligheid. Aan de hand van registraties van toezichthouders en jaarverslagen van boa's geven we vervolgens een indruk van de strafbare incidenten die in bos en natuur plaatsvinden. Een overzicht van de gegevens van Het Letsel Informatie Systeem volgt daarna.

4.1.1 Natuurmonumenten

In 1998 hebben Van Wijk et al (1998) geïnventariseerd welke problemen met betrekking tot veiligheid in natuurgebieden van Natuurmonumenten voorkomen. Volgens L. Schröder van Natuurmonumenten zijn deze problemen nog steeds actueel. De resultaten van de inventarisatie zijn gebaseerd op de mening van medewerkers en zijn derhalve subjectief. Per regio is een overzicht gemaakt met de belangrijkste criminaliteitsvormen, waarvan men verwacht dat de problematiek toe zal nemen. Uit het totaalbeeld van de vier regio's blijkt dat illegaal crossen, milieudelicten en afvaldumpingen, geweld en intimidatie, stroperij en wapenbezit de belangrijkste items zijn waarvan men verwacht dat ze de komende vijf jaar toe zullen nemen.

De inventarisatie heeft geleid tot twee proefprojecten, waarin in twee gebieden van Natuurmonumenten gegevens zijn verzameld in 1999. Deze gegevens zijn uiteraard niet representatief voor Nederland, maar geven een beeld van het soort overtredingen. De twee proefprojecten betroffen de Gooi- en Vechtstreek en de Brunsummerheide. Hier zijn systematisch alle overtredingen, misdaden en stille getuigen daarvan bijgehouden door boswachters. In de Gooi- en Vechtstreek werden een kleine 3000 incidenten geregistreerd met name in het weekend. Eenderde van de incidenten betrof loslopende honden. Daarnaast ging het om 'verboden aanwezigheid' (20%), paardrijden waar het niet mag (13%), verkeersovertredingen (10%), overtredingen van natuurbeschermingswetten (10%), milieudelicten (6%) en vernielingen, diefstal en geweld (3%). Ook in Zuid-Limburg hadden de meeste incidenten betrekking op loslopende honden (65%) en 'verboden aanwezigheid' (9%). De gegevens zijn gerapporteerd door Bruls (2001).

4.1.2 Staatsbosbeheer

Staatsbosbeheer heeft in 2003 de boswachters per mail gevraagd of ze de indruk hebben dat het bos gevaarlijker is geworden. Een aantal bronnen van sociale onveiligheid, zoals illegale dumpingen en jachtpartijen met pitbulls, zijn daarbij expliciet als voorbeeld genoemd.

In het onderstaande worden de reacties van boswachters op deze vraag geanalyseerd (zie Bijlage 2 voor de reacties). Er reageerden 60 boswachters. Driekwart vond dat het bos niet gevaarlijker is geworden, 16% had die indruk wel en 8% had geen mening. Uit de mails blijkt dat 40% van de boswachters een toename van afvaldumpingen signaleren. Het gaat om huisvuil (koelkasten), afval van hennepkwekerijen, chemisch afval (xtc). Een aantal boswachters wijt de toename van de illegale stort aan het diftar afvalstoffenheffingsysteem (gedifferentieerde afvaltarieven per huishouden: betalen per kilo afval of betalen per lediging van de container). Incidenteel komen ook zwaardere vormen van criminaliteit voor. Stroperij wordt hierbij het vaakste vermeld. Verder signaleert een kwart van de boswachters dat het publiek mondiger en brutaler is geworden. In sommige gevallen leidt het tot agressie als mensen aangesproken worden op hun gedrag.

Illegale dumpingen worden relatief zeer vaak genoemd, vergeleken met andere mogelijke bronnen van onveiligheid. Deze dumpingen kunnen inderdaad een zeer groot probleem zijn, maar het kan ook komen doordat in de mail expliciet naar dumpingen werd gevraagd. De mail kan op deze manier de context van de mogelijke antwoorden bepalen.

4.1.3 Provinciale Landschappen

De twaalf Provinciale Landschappen verzamelen niet systematisch gegevens met betrekking tot veiligheid. Wel wordt van sommige veiligheidsaspecten bijgehouden hoeveel uren het kost om bijvoorbeeld afval af te voeren. Uit de telefonische

interviews blijkt dat de vraag van het publiek naar veiligheid is toegenomen. Ook is de druk op natuurgebieden in met name de Randstad groter geworden en daardoor stijgt ook het aantal keren dat regels worden overtreden. De mate van overlast in verband met veiligheid verschilt per Provinciaal Landschap. Van negen van de twaalf Landschappen is informatie verkregen.

In de terreinen van het Groninger Landschap heeft men last van vernielingen, afvaldumping, loslopende honden en stropen. Men kan niet zeggen of er sprake is van een toename. Er zijn wel meer vernielingen dichtbij de stad en in gebieden met veel verblijfsrecreanten.

In de terreinen van het Drentse Landschap is veiligheid nauwelijks een issue. Incidenteel komt illegale vuilstort voor.

Ook in Friesland zijn relatief weinig klachten. Illegale stort en visstroperij neemt iets toe.

In de terreinen van Flevo-landschap is illegaal gestort afval een redelijk groot probleem. Dit is de laatste jaren toegenomen, mede omdat gemeenten geld vragen voor afvalverwijdering. Ook homoprostitutie is toegenomen met name in objecten dichtbij op- en afritten van snelwegen.

Het Utrechts Landschap krijgt vooral klachten over onderlinge hinder van recreanten vooral tussen wandelaars en loslopende honden en fietsers. Alle vormen van onveiligheid komen voor (vernieling, zwerfvuil) maar het blijft binnen redelijke proporties.

In Noord-Holland signaleert men dat terreinen in de buurt van de stad meer last hebben van vandalisme en brandstichting. Ook problemen met niet aangeliende honden nemen toe. Verder constateert men een toenemende agressiviteit bij mensen als ze aangesproken worden op hun gedrag.

Het Zuid-Hollands Landschap heeft incidenteel te maken met het dumpen van afval en vernieling. Er wordt zoveel mogelijk toezicht gehouden. Men merkt dat het publiek dit op prijs stelt.

Het Brabants Landschap meldt dat onveiligheid in alle genoemde vormen toeneemt (afvalstort, hinder, vernielingen). Dit komt volgens Brabants Landschap omdat de politie niet meer in het buitengebied komt.

In de terreinen van het Zeeuwse Landschap komen op kleine schaal overtredingen voor als toegang buiten paden (vis)stroperij, kokkels rapen, homoprostitutie, zeeegroente snijden.

4.1.4 Goois Natuurreservaat

Het Goois Natuurreservaat heeft haar registratie van incidenten in de periode juni 2002 t/m mei 2003 vastgelegd in een notitie (Ferwerda & Verhagen, 2003). Hieruit blijkt dat in deze periode 1240 incidenten zijn geregistreerd verspreid over 10 terreinen. De meeste incidenten worden op zondag en op woensdag geregistreerd. Hierbij moet in aanmerking worden genomen dat op deze dagen meer publiek in de terreinen is en hier anticiperen de toezichthouders met hun inzet op.

Tabel 7 laat zien dat ook hier de incidenten vooral betrekking op loslopende honden (57%), op grote afstand gevolgd door 'het aanwezig zijn op een plaats waar dat verboden is' (18%).

Op de incidenten wordt verschillend gereageerd. De toezichthouders van het Goois Natuurreservaat doen het grootste deel van de incidenten af met het aanspreken cq. waarschuwen van de overtreder (77%). In 8% van de gevallen wordt een miniprocesverbaal opgemaakt. De toezichthouders worden in 80% van de gevallen meegaand bejegend. Slechts 2% uit zijn of haar ongenoegen op een agressief verbale wijze.

Tabel 7 Incidenten in terreinen van het Goois Natuurreservaat van juni 2002 tot en met mei 2003

Aard van de incidenten	Aantal
Loslopende honden	706
Ruiter/paard op plaatsen waar dat verboden is	228
Overige aanwezigheid waar dat verboden is	144
Milieudelicten	92
Natuurbeschermingswetgeving (plant en dier)	22
Vernielingen-vandalisme	10
Diefstal	4
Geweld en diefstal met geweld	-
Overige mutaties	34
Totaal	1240

Bron: Ferwerda & Verhagen, 2003

4.1.5 Registraties van Buitengewone Opsporingsambtenaren (boa's)

In bos- en natuurgebieden wordt het toezicht verzorgd door buitengewone opsporingsambtenaren (groene boa's). Groene boa's zijn bijvoorbeeld boswachters en jachtopzieners met een speciale opleiding. Sinds de wijziging van de Politiewet in 1993 zijn deze toezichthouders niet meer onbezoldigd politieambtenaar, maar buitengewoon opsporingsambtenaar. Sindsdien zijn de bevoegdheden van de boa's door de overheid ingeperkt en verdwenen kledingvoorschriften en legitimatiebewijs. Terreineigenaren bepalen nu of boa's een uniform dragen.

Er zijn ca. 500 groene boa's in dienst van landeigenaren en natuurbeschermingsorganisaties (Handhaving, 2002). Boa's van Staatsbosbeheer en het Fryske Gea (150)

verrichtten hun taken onder verantwoordelijkheid van de Algemene Inspectiedienst (AID). Boa's van andere terreinbeheerders vallen onder de regiopolitie.

Boa's zijn verplicht om te rapporteren over het gebruik van hun bevoegdheden. Deze registraties geven in theorie de mogelijkheid om een indicatie te krijgen van veiligheid in bos en natuur op landelijk niveau, maar alleen over veiligheid die te maken heeft met strafbare zaken. Veiligheid behelst echter meer dan alleen strafbare feiten, zoals in paragraaf 0 is uiteengezet. De niet-strafbare incidenten komen in deze registraties niet voor. De strafbare zaken hebben ook alleen betrekking op sociale veiligheid.

In de praktijk blijkt verder dat het lastig is om een landelijk overzicht veiligheid in relatie tot strafbare feiten te krijgen, omdat de gegevens op verschillende plaatsen worden verzameld, namelijk bij de AID (bestaande uit drie regio's) en bij justitie. Bovendien zijn de registraties momenteel moeilijk openbaar toegankelijk. Navraag bij terreinbeheerders als Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en de Landschappen leert dat zij niet beschikken over deze gegevens.

De AID meldt in het jaarverslag van 2002 ca. 950 procesverbalen die door boa's (van Staatsbosbeheer en Fryske Gea) zijn opgemaakt. Het betreft o.a. overtredingen als loslopende honden, verstoring van vogels, vernielen van beschermde planten (Ministerie LNV, 2002). Om meer inzicht te krijgen in het gebruik van de bevoegdheden van boa's wordt bij de AID regio noord en oost sinds 2003 het soort 'afdoeningen' geïnventariseerd. In 2004 gebeurt dit ook in de regio's zuid en west. Bij deze inventarisatie wordt een onderscheid gemaakt naar bijv. correctie mondeling, schriftelijke waarschuwing, procesverbaal, Flora en faunawet, jachtzaken, milieubeheer, overtreding Wetboek van Strafrecht, misdrijven (mm. A.M. van der Sluijs, AID).

Naast de verplichte registraties rapporteren sommige boa's ook aan de terreinbeheerder. De manier waarop de gegevens geregistreerd worden verschilt echter per terreinbeheerder en per boa.

Om een indruk te krijgen van het soort overtredingen zijn van het Provinciaal Waterleidingbedrijf Noord-Holland (PWN), regio noord, enkele boa-jaarverslagen geanalyseerd. Het PWN beheert zo'n 7.200 hectare duin- en natuurgebied in Noord-Holland, waaronder het Noordhollands Duinreservaat en de Kennemerduinen. De regio noord omvat ca. 3000 ha. In 2002 werd 231 keer een procesverbaal opgemaakt en in 2003 201 keer (zie Tabel 8). Veruit de meeste overtredingen hebben betrekking op loslopende honden: 64% (2002) en 56% (2003) en het zich buiten de paden begeven.

Tabel 8 Aantal procesverbalen in 2002 en 2003 in regio Noord van PWN

Procesverbalen	2002	2003
Voetganger		3
Brommer	13	14
ATB	7	5
Auto in duingebied	5	7
Geen toegangskaart	-	14
Kaart tonen	13	-
Loslopende hond	148	105
Buiten wegen en paden	18	15
Buiten wegen en paden + loslopende hond	-	8
Paard buiten ruiterspaden	1	3
Geen ruiterskaart	2	2
Valse naam	2	1
Buiten wegen en paden en geen kaart	18	5
Bevinden in het vogelbroedgebied	2	8
Bromfiets op voetpad	-	2
Snorfiets zonder ontheffing	-	1
Verboden in te rijden	-	1
Vuur maken en hebben	-	1
Illegaal kamperen	1	2
Niet opvolgen van aanwijzingen van de boswachter	-	2
Flora en faunawet	1	2
Totaal	231	201

Bron: BOA jaarverslag 2002 en 2003, PWN, Regio Noord

4.1.6 Ongevallen

Een andere indicatie van veiligheid in bos en natuur geeft het rapport van Ten Hag (1999). Hierin wordt geschat dat ca. 1,6% van alle ongevallen en geweldsincidenten die in 1997 in het Letsel Informatie Systeem zijn geregistreerd, in bos- en natuurgebieden plaatsvinden. Ruim de helft van alle ongevallen in bosgebieden betreffen valpartijen. Het gaat om struikelen over een tak of boomwortel, verstappen of verzwikken door een kuil in het pad of bij het lopen over een wildrooster. Daarnaast gaat het om valpartijen van een fiets of paard. Andere ongevallen hebben betrekking op contact met een object (tak tegen hoofd krijgen, tegen prikkeldraad aanlopen) en contact met een persoon of dier, zoals insecten- en hondenbeten.

De incidentie voor ongevallen in het bos is het hoogst voor 10-24 jarigen. Dit is opmerkelijk, omdat het bos door deze groep niet veel wordt bezocht. Met uitzondering van de leeftijdsgroep 55 jaar en ouder zijn mannen/jongens vaker het slachtoffer van een ongeval in het bos dan vrouwen/meisjes. Relatief veel ongevallen in natuurgebieden vinden plaats op zondag. Dit is niet zo verwonderlijk omdat relatief gezien ook de meeste recreatieve dagtochten naar openluchtrecreatiegebieden op zondag worden gemaakt (CBS, 1997).

Het is lastig om op grond van deze gegevens uitspraken te doen over de veiligheid in bos en natuur vergeleken met de rest van Nederland. Om dit soort uitspraken wel te kunnen doen zijn aanvullende gegevens nodig, zoals welk percentage van de totaal

besteedbare tijd iemand in bos en natuur vertoeft en de aard van activiteiten van bezoekers die letsel in bos en natuur oplopen.

4.2 Gegevens met betrekking tot bronnen van onveiligheid

4.2.1 Teken

Recreanten kunnen bij hun bezoek aan bos- en natuurgebieden een tekenbeet oplopen. Een teek is een minuscuul diertje, nauwelijks groter dan een speldenknop. Teken worden mee rondgedragen door hun gastdieren. Bijna overal waar die dieren komen, vindt men dus ook teken. Teken zitten bijna altijd in bomen, struiken en hoge grassen. Als een mens of dier passeert, laat de teek zich vallen en probeert zich vast te bijten in de huid van het slachtoffer en voedt zich met zijn bloed. Teken kunnen ziekten overbrengen. De ziekte van Lyme is wereldwijd de vaakst voorkomende ziekte die door teken kan worden overgebracht (zie website SAAG).

In Nederland is het risico op de ziekte van Lyme na een tekenbeet tussen 1994 en 2001 verdubbeld zo blijkt uit een artikel van Den Boon & Van Pelt in het Infectieziekten Bulletin van het RIVM (2003). In 1994 zagen de huisartsen in Nederland in totaal naar schatting 30.000 patiënten met tekenbeten en 6000 patiënten met de ziekte van Lyme. Bij een herhaling van het onderzoek in 2001 zagen de huisartsen (N=7330) naar schatting 61.000 patiënten met tekenbeten en 12.000 patiënten met de ziekte van Lyme. Ook in andere Europese landen werd een toename in de ziekte van Lyme gezien. In werkelijkheid zal het aantal mensen dat een tekenbeet opliep naar schatting nog 15 keer hoger liggen, omdat niet iedereen naar de huisarts gaat.

Uit het onderzoek blijkt dat op de Veluwe, in de Achterhoek, de Utrechtse Heuvelrug, de Kempen, het zuiden van Friesland, Drenthe en de duingebieden meer tekenbeten en ziekte van Lyme worden gezien dan in andere delen van het land. De sterkste toename van tekenbeten en Lyme was te zien in Zeeland, Noord-Brabant, Limburg en het noordoosten van Groningen.

In Nederland zijn besmettingspercentages van teken gevonden variërend van 0-20%. Het percentage besmette teken kan van plaats tot plaats en van jaar tot jaar sterk wisselen. Daarom zijn gegevens over het besmettingspercentage slechts van beperkte waarde.

Het percentage bosoppervlak, het percentage zandgrond, het aantal reeën per km² en het aantal toeristenovernachtingen per inwoner waren positief gerelateerd aan het gemiddelde aantal tekenbeten per huisarts en de incidentie van Lyme in een gemeente. Ook bleek dat er in landelijk gebieden meer tekenbeten en Lyme werden gezien dan in verstedelijkte gebieden. Toename van toerisme in tekenrijke gebieden, nieuw bos in urbaan gebied en de toename van contact met de natuur door middel van paardrijden, waren positief geassocieerd met de toename in tekenbeten en Lyme sinds 1994.

4.2.2 Grote grazers

In Nederland worden sinds de jaren '80 grote grazers (runderen, paarden/pony's, schapen en geiten) in natuurgebieden ingezet als vorm van natuurbeheer. De belevingswaarde van die gebieden neemt hierdoor voor de meeste recreanten toe. Niet alleen door het natuurlijker aanzien van die gebieden, maar ook als gevolg van de aanwezigheid van de grote grazers zelf.

Wat betreft grote grazers en de beleving daarvan brengt Staatsbosbeheer een onderscheid aan op grond van de te verwachten problemen. Van grazers als geiten en schapen zijn de minste problemen te verwachten, van Heckrunderen de meeste. De te verwachten problemen met de overige runderen en de paarden liggen daar tussen in. De terreinen die worden begraaasd door Heckrunderen zijn beperkt toegankelijk of afgesloten (Oostvaardersplassen en Krammer/Volkerak) voor het publiek. Mensen worden geïnformeerd over de mogelijke gevaren, die een bezoek aan het terrein met deze beesten met zich meebrengt. De voorlichting over de gevaren die andere grazers met zich meebrengen is minder uitgebreid.

Henkens et al. (2001) concluderen dat de risico's op confrontaties tussen grote grazers en recreanten marginaal zijn ten opzichte van andere risico's die men loopt in de natuur (bijv. tekenbeten). Uit een enquête uitgevoerd onder beheerders (Anonymus, 2000; Henkens, 2001; website Stichting Ark) blijkt dat in 140 vrij toegankelijke begrazingsgebieden in 15 tot 20 jaar enkele tientallen (geverifieerde) gevallen confrontaties tussen grazers en publiek leidden tot lichamelijk letsel. Er is een relatief groot aandeel van paarden bij het veroorzaken van kwetsuren.

De kans op confrontaties zou mogelijk toe kunnen nemen, omdat de onderzoekers verwachten dat het aantal bezoekers in deze natuurgebieden toe zal nemen. Daarnaast speelt ook een ruimere openstelling van natuurgebieden een rol. Mocht men vroeger niet van de paden af, tegenwoordig wordt struinnatuur zelfs aangemoedigd. Om de risico's ook zo klein mogelijk te houden, moeten recreanten de dieren niet voeren en aaien, niet dwars door een kudde lopen en honden aangelijnd hebben.

4.2.3 Vossenlintworm

De vossenlintworm is een kleine lintworm die zich ophoudt in de darm van de vos. De eitjes worden met de ontlasting uitgescheiden en komen dus voor in het milieu waar zich besmette vossen bevinden. De mens kan deze eitjes binnenkrijgen door consumptie van wilde bosvruchten (bramen, frambozen en bosbessen), zelf geplukte paddestoelen en valfruit of door direct contact met een vos (of ontlasting). Hierdoor kan zich een ernstige ziekte ontwikkelen waarbij de lever wordt aangetast. Het risico op infectie met de vossenlintworm is voor de mens is zeer klein. In ons land komt de vossenlintworm bij vossen voor in Groningen en Zuid-Limburg. In Groningen bleek 9% besmet te zijn met de vossenlintworm en in Limburg werd 12% positief bevonden (Van der Giessen, 2003).

Om de kans op vossenlintworm te verminderen moeten wilde bosvruchten, zelf geplukte paddestoelen en valfruit altijd grondig worden gewassen en zo mogelijk worden verhit voor consumptie. Na grond- en bosbouwwerkzaamheden en tuinieren moeten handen goed worden gewassen.

4.2.4 Eikenprocessierups

Vanaf de rentree in 1987 is de eikenprocessierups aan een gestage opmars (5 tot maximaal 20 km. per jaar) vanuit het zuiden in Nederland begonnen. Inmiddels is de rups te vinden in Brabant en Limburg, een paar plaatsen van Utrecht en grotere delen van Gelderland (Moraal, 2004; Nijland, 2004). De rups komt vooral voor op eiken, solitair, in rijen of lanen, of aan de bosrand staand. Het is daarmee een probleem voor zowel de stedelijke omgeving als het platteland. In de stedelijke omgeving en langs grotere doorgaande wegen wordt de rups bestreden door opzuigen, wegbranden en bespuiting met biologische bestrijdingsmiddelen (Nijland, 2004; Mons, 2004). Deze bestrijding is echter niet systematisch (iedere gemeente doet maar wat) en niet landelijk geregeld (Mons, 2004). Het is echter niet een specifiek probleem voor bos en natuur, maar omdat er in bos en natuur minder maatregelen getroffen worden kan de overlast relatief groot zijn.

De haren van de rups veroorzaken bij contact met de huid jeuk, uitslag en irritatie en kunnen leiden tot irritatie aan ogen (een enkele keer met blijvende schade) en soms luchtwegen. De overgevoeligheid van de huid duurt zo'n twee weken en is erg pijnlijk (Nijland, 2004). De overlast is het grootste bij droog weer in juni, juli en augustus. Wind verspreidt de haartjes dan gemakkelijk. Volgens Cox (2004) valt de overlast van de haren van de processierups echter wel mee, en was de berichtgeving over de gezondheidsklachten in het rampjaar 1996 erg overtrokken.

4.2.5 Brandveiligheid

Over de brandveiligheid in recreatie- en natuurgebieden is weinig bekend. Grote branden in natuurgebieden komen in Nederland relatief weinig voor. Volgens het Nibra (Instituut voor Brandweer en Rampenbestrijding) is de oorzaak van natuurbranden 50% opzet, 40% onvoorzichtigheid (bijv. weggooien sigaret) en 10% natuur (blikseminslag) of onverklaard (mm. Hans Hazebroek, Nibra).

Volgens het Nibra verhoogt het moderne terreinbeheer waarbij de natuur z'n loop gelaten wordt, op de korte termijn gezien het effect van brand. Omdat omgevallen bomen en takken blijven liggen, groeien paden dicht en is het bos slecht toegankelijk voor de brandweer. Op de lange termijn leidt een dergelijk terreinbeheer tot meer loofbomen, waardoor het effect kleiner wordt, omdat loofbomen amper branden en er nauwelijks kroonvuur kan ontstaan.

4.3 Objectief veiligheid meten

De gegevens die in dit hoofdstuk zijn gepresenteerd zijn voornamelijk **tellingen**, of daarvan afgeleide gegevens, zoals **percentages** (het voorkomen van 1 incident wordt gerelateerd aan meerdere andere incidenten) of **verhoudingen** (tussen voorkomen van 2 of meerdere incidenten). Bij tellingen en de daarvan afgeleide gegevens zijn vergelijkingen in de (on)veiligheidssituatie met het stedelijk gebied moeilijk te maken omdat er schaalproblemen optreden. Deze schaalproblemen hebben te maken met verschillen in aantal inwoners versus aantal bezoekers, verblijftijden, aantal mensen per oppervlakte, etc.

Het gebruik van **kansen** om geconfronteerd te worden met of om slachtoffer te worden van een incident zijn voor een vergelijking van bos en natuur met de stedelijke omgeving geschikter. Bij de kans om getroffen te worden door een incident bij een bezoek aan bos en natuur wordt het aantal incidenten in een bepaalde periode gerelateerd aan het aantal bezoekers in diezelfde periode. Voor de stad worden dit soort kansen om slachtoffer te worden van criminaliteit regelmatig berekend. Het aantal inwoners van de stad is dan meestal de basis.

Ook **ernst** van de gevolgen van een confrontatie is goed objectief vast te stellen, en varieert van doden, van lichamelijk of psychisch letsel in gradaties van zwaar tot licht, tot geheel geen letsel.

Door kansen en een indicatie van de ernst van de gevolgen van meerdere incidenten te combineren is het mogelijk om een **veiligheidsindex** af te leiden. Deze methode is vergelijkbaar met het geschatte risico van bijvoorbeeld een ramp. Voor een aantal belangrijke en relevante bronnen van (on)veiligheid worden de kans en een indicatie van de ernst afzonderlijk berekend, vervolgens vermenigvuldigd, en daarna al dan niet gewogen opgeteld.

Spreiding van incidenten binnen de gebieden is eenvoudig inzichtelijk te maken door de plaats waarop de incidenten zijn geconstateerd op een **topografische kaart** aan te geven. Daarmee zijn de zogenaamde hotspots van onveiligheid in een gebied gemakkelijk te identificeren. Dit kan het beste gebeuren met een efficiënt kleurgebruik voor verschillende soorten incidenten en met variaties in tekengrootte om de frequentie van voorkomen aan te geven. Vergelijkingen van bos- en natuurgebieden met elkaar, met de stedelijke omgeving en met het platteland zijn zo gemakkelijk te maken als de schaal van de kaarten overeenkomt.

Ook de spreiding van incidenten in de **tijd** kan interessante resultaten opleveren over de veiligheid in de gebieden. Invloeden van seizoenen, van drukte, van vakantie en weekend en van dag en nacht kunnen zo in beeld gebracht worden.

4.4 Conclusie: is het objectief gezien veilig in bos en natuur?

Er zijn niet zo veel gegevens over de objectieve veiligheid van bos en natuur. Het is daarom ook niet goed mogelijk om aan te geven of het nou 'veilig' of 'onveilig' is in bos en natuur. Hetzelfde geldt voor de verschillende bronnen van veiligheid. Uit gegevens is niet duidelijk af te leiden welke van de twee soorten oorzaken, sociale veiligheid of fysieke veiligheid, een groter probleem vormt. In registraties komen fysieke bronnen relatief vaak voor, maar dit kan ook liggen aan het feit dat daders van incidenten die betrekking hebben op sociale onveiligheid zelden betrappt worden door boa's of dat registratie door de politie gebeurt.

Ondanks de tekortkomingen en onvolledigheid kan uit de in dit hoofdstuk besproken informatie wel worden afgeleid dat veiligheid objectief gezien een rol speelt in bos en natuur. Er is sprake van incidenten, die worden geregistreerd of opgemerkt door beheerders. Sommige beheerders signaleren ook een toename van onveiligheid, die in sommige gevallen (bijv. ziekte van Lyme) gestaafd wordt door empirisch onderzoek. Hoe groot de omvang van de problematiek op dit moment is, is echter moeilijk in te schatten.

Ook niet goed mogelijk om vergelijkingen te maken in de veiligheidssituatie tussen bos en natuur enerzijds en de stedelijke omgeving of het platteland anderzijds, omdat de beschikbare gegevens van bos en natuur voornamelijk op tellingen gebaseerd zijn. Dit komt omdat de absolute maat aantallen niet gerelateerd wordt aan bezoekersaantallen in bos en natuur en inwonersaantallen in de stad. Kansen, ernst van de gevolgen, een veiligheidsindex en een topografische weergave zijn geschikter om dit soort vergelijkingen te maken.

5 Subjectieve veiligheid en veiligheidsbeleving

Uit het vorige hoofdstuk is gebleken dat het soms daadwerkelijk onveilig kan zijn in het bos. Maar hoe zit het met de veiligheidsbeleving? Voelen mensen zich ook onveilig in bos en natuur? In dit hoofdstuk bespreken we wat er bekend is over subjectieve onveiligheid in bos en natuur. In paragraaf 5.1 bespreken we allereerst de resultaten van een aantal empirische onderzoeken naar veiligheidsbeleving in het algemeen, en veiligheidsbeleving van bos en natuur in het bijzonder.

Daarna gaan we in op verschillende oorzaken van gevoelens van onveiligheid. De relatie tussen objectieve en subjectieve veiligheid wordt behandeld in paragraaf 5.2. In paragraaf 5.3 gaan we in op de invloed van persoonskenmerken op de veiligheidsbeleving, en in paragraaf 5.4 bespreken we de rol van contextuele factoren, waarbij ook een vergelijking met de stedelijke omgeving wordt gemaakt.

5.1 Veiligheidsgevoelens van de bevolking en bezoekers

Bij de beleving van veiligheid in bos en natuur is men niet geïnteresseerd in de gevoelens van individuele personen, maar wil men weten hoe veilig het gebied in het algemeen gevonden wordt en hoe het zit met de gevoelens ten aanzien van de afzonderlijke bronnen van (on)veiligheid. De gemiddelde beleving van veiligheid(sbronnen) van recreanten en werknemers is van belang, maar ook de percentages van mensen die zich meer of minder veilig of onveilig voelen. Het gaat om de veiligheidsbeleving van iedereen, zowel de recreant, de passant als de werknemer van de terreinbeherende instanties.

5.1.1 Veiligheidsgevoelens in het algemeen

Het CBS en SCP onderzoeken regelmatig de veiligheidsgevoelens van de Nederlandse bevolking. Hieruit blijkt dat een ruime meerderheid van de Nederlandse bevolking zich veilig voelt. Volgens het CBS voelde een kwart van de bevolking zich in 2003 wel eens onveilig (website cbs). Dit percentage is sinds 1999 licht toegenomen. Destijds voelde 22% zich wel eens onveilig. Mannen voelen zich duidelijk minder vaak onveilig dan vrouwen (resp. 18% en 29%).

De cijfers van het Sociaal Cultureel Planbureau (2002) liggen iets hoger. Volgens deze gegevens voelt 28,5% zich soms onveilig. In tegenstelling tot het CBS concludeert het SCP dat dit percentage de afgelopen jaren stabiel is gebleven. Ook uit cijfers uit de Politie-monitor Bevolking 2003 (Projectbureau Politie-monitor, 2003) blijkt dat ruim een kwart van de inwoners van Nederland zich in 2003 wel eens onveilig voelt. In de Politie-monitor wordt ook gevraagd waar men zich onveilig voelt, maar de locaties die men in kan vullen zijn stedelijk georiënteerd en/of niet te herleiden naar

bos- en natuurgebieden bijv. huis, straat, buurt, winkelcentra, hangplekken met jongeren.

5.1.2 Het veiligheidsgevoel van burgers in bos en natuur

In kleinschalig onderzoek onder bezoekers van bos en natuur wordt soms wel aandacht besteed aan veiligheid. Zo heeft Natuurmonumenten sinds 1998 in haar bezoekersenquête een stelling opgenomen met betrekking tot veiligheid. De respondenten moeten hierin aangeven in hoeverre ze het eens zijn met: 'ik voel me onveilig in dit gebied'. Er zijn gegevens van 3 gebieden waaruit blijkt dat een ruime meerderheid van de bezoekers zich veilig voelt in de terreinen (zie Tabel 9). In de Brunsummerheide is het percentage bezoekers dat zich wel eens onveilig voelt het grootst (10%). Er zijn nauwelijks verschillen in de ervaren veiligheid van verschillende activiteitengroepen. Met andere woorden een wandelaar voelt zich niet minder veilig dan een fietser.

Tabel 9 Veiligheidsgevoel van bezoekers in een aantal gebieden van Natuurmonumenten in %.

	veilig	onveilig	neutraal
Brunsummerheide (NRIT, 1998)	63	10	27
St. Jansberg/Mokerheide (NRIT, 1999)	80	4	16
Bergherbos (NRIT, 2000)	83	4	13

Een interessante vraag is: 'Komen de mensen die niet naar bos en natuur gaan, daar niet omdat ze zich er niet veilig voelen, of is er een andere reden om bos en natuur niet te bezoeken?'. Uit onderzoek van De Boer en Visschedijk (1994) blijkt dat fysieke omstandigheden (oud, invalide), geen tijd en geen behoefte de belangrijkste motieven zijn om niet te gaan. 'Ik voel me daar niet veilig' stond ook in het rijtje alternatieven, maar vormde geen belangrijk motief om niet te recreëren. In Engels onderzoek naar het bezoek van parken blijkt dat een deel van de omwonenden de parken niet bezoeken omdat ze er zich om uiteenlopende redenen (o.a. niet zichtbaar vanaf de straat, onzure personen, seksuele aanval, beroving) niet veilig voelen (Madge, 1997).

5.2 Objectieve versus subjectieve veiligheid

Uit de vorige paragraaf blijkt dat mensen zich soms onveilig voelen in bos en natuur. Helaas is uit de bestaande gegevens niet op te maken waarom mensen zich onveilig voelen. Dit kan in de eerste plaats te maken hebben met de objectieve veiligheidssituatie in het gebied. Het ligt voor de hand om te veronderstellen dat mensen zich onveiliger voelen naarmate het ook daadwerkelijk onveiliger is. Maar er zijn aanwijzingen dat de relatie tussen objectieve en subjectieve veiligheid minder sterk is dan vaak wordt gedacht. Uit onderzoek naar risicoperceptie is bijvoorbeeld bekend dat risico's die objectief heel groot zijn vaak als niet zo erg worden beleefd, terwijl risico's die objectief gezien verwaarloosbaar zijn soms zeer sterke gevoelens

van onveiligheid kunnen veroorzaken (denk bijv. aan voedselvergiftiging versus gekke koeien ziekte, en aan autorijden versus vliegen)

Er zijn aanwijzingen dat ook de veiligheidsbeleving van bos en natuur vaak afwijkt van de objectieve veiligheidssituatie. Uit onderzoek naar angst voor de natuur blijkt bijvoorbeeld dat bepaalde elementen en situaties die objectief gezien weinig gevaar opleveren, zoals verdwalen en contact met slangen en spinnen, relatief sterke gevoelens van angst en onveiligheid kunnen oproepen in mensen (Van den Berg & Ter Heijne, 2004). Ook zaken die in een stedelijke omgeving misschien nauwelijks opgemerkt worden, zoals hangjongeren, donkerte of onweer, kunnen in een natuurlijke omgeving sterke angstgevoelens oproepen. De natuurlijke omgeving versterkt dan als het ware de angst. De verklaring hiervoor moet worden gezocht in het feit dat mensen een aangeboren bereidheid bezitten om snel angst te ontwikkelen voor natuurlijke objecten en situaties, die gedurende de ontstaansgeschiedenis van de mens acute bedreigingen vormden voor het overleven van het individu.

Aangeboren mechanismen kunnen er dus voor zorgen dat angst voor natuur vaak sterker is dan eigenlijk nodig is. Maar er zijn ook andere factoren die de subjectieve veiligheidsbeleving kunnen beïnvloeden. Hierbij kan een onderscheid gemaakt worden tussen persoonsgebonden en contextuele factoren. In de volgende paragrafen bespreken we de mogelijke invloed van deze factoren op de veiligheidsbeleving aan de hand van inzichten uit de wetenschappelijke literatuur.

5.3 Persoonsgebonden factoren

Wat betreft de persoonsgebonden factoren die de subjectieve veiligheid kunnen beïnvloeden kan een onderscheid worden gemaakt tussen demografische kenmerken, kennis en ervaring, en persoonlijkheidseigenschappen.

5.3.1 Demografische kenmerken

Het is algemeen bekend dat bij alle soorten waarderingen demografische karakteristieken invloed kunnen hebben op de waardering. De bekendste verschillen zijn :

- tussen mannen en vrouwen
- tussen leeftijdsgroepen
- in culturele achtergrond
- op grond van opleidingsniveau en beroep
- afhankelijk van wonen in stad of op platteland.

Ook voor de veiligheidsbeleving in bos en natuur zal een aantal van deze karakteristieken van belang zijn.

Personen die zich kwetsbaar (Oc & Tiesdell, 1997; Luymes & Tamminga, 1995) voelen en die een grotere angst hebben om slachtoffer te worden van een misdrijf, zijn degenen die zich fysiek of economisch niet beschermd voelen, of degenen die

zich minder in staat voelen om het hoofd te kunnen bieden aan de fysieke en emotionele consequenties van het slachtofferschap. Een van de bepalende factoren is de fysieke kracht, macht en bekwaamheid van deze persoon vergeleken met die van de mogelijke aanvaller. Vier demografische groepen mensen blijken in de stedelijke omgeving tot een kwetsbare groep te behoren, dit zijn de ouderen, vrouwen, armen en etnische minderheden. Ook gehandicapten zijn minder weerbaar.

De gemiddelde vrouw is minder sterk dan de gemiddelde man, en daarom hebben ze minder vertrouwen in hun bekwaamheid om zich te verdedigen en zijn zij eerder geneigd om potentieel gevaarlijke situaties te vermijden. Het is niet automatisch zo dat vrouwen ook in de praktijk kwetsbaarder zijn. De andere kwetsbare groepen zullen net als vrouwen ook vaker geneigd zijn gevaarlijke plekken te vermijden. In principe hebben deze kwetsbaren een grotere kans om slachtoffer te worden, maar omdat ze risico's mijden, is dat niet uit de misdaadstatistieken te halen.

Vrouwen worden vaker seksueel lastiggevallen dan mannen. Meestal blijft dit beperkt tot opmerkingen en ongewenst aanraken, soms volgt aanranding of verkrachting. Vrouwen voelen zich daarom vaak onveiliger dan mannen in grote delen van de stad, in parken, op donkere plekken, in de avonduren en 's nachts. Vaak mijden ze daarom de onveilig aanvoelende plekken en tijden. Dit vermijdinggedrag van vrouwen van onveilige plekken is waarschijnlijk ook de reden dat er veel minder vrouwen dan mannen alleen een bos of natuurgebied bezoeken.

Vrouwen blijken intuïtief beter tekenen van sociale en fysieke wanorde aan te voelen dan mannen (Oc & Tiesdell, 1997). Als vrouwen bepaalde openbare plekken in de stedelijke omgeving mijden, is dat een signaal dat de plaats in moeilijkheden verkeert. (Vergelijk het doodvallen van een kanarie in de mijnen.) Vrouwen identificeren ook spontaan de zogenaamde 'hot spots' van misdaad en angst. Deze plekken worden onveilig gevonden omdat ze slecht verlicht zijn, geïsoleerd liggen of verlaten zijn, of waar andere mensen geen toegang hebben. Voor bos en natuur, vooral voor de rustige gebieden, geldt de geïsoleerdheid of de verlatenheid waarschijnlijk ook.

Mannen blijken een iets andere beleving van gevoelens van angst te hebben dan vrouwen. Volgens Day, e.a. (2003) geven ze aan dat het onbekende, een verhoogd bewustzijn van de omgeving, angst voor confrontatie en veiligheid binnen groepen de factoren zijn die hun veiligheidsbeleving beïnvloeden.

Kwetsbaarheid en weerbaarheid zal vooral invloed hebben op de beleving van diverse sociale (on)veiligheidsbronnen, en nauwelijks, behalve misschien voor ouderen en gehandicapten, op de fysieke bronnen.

5.3.2 Kennis en ervaring

Iemand die een gebied goed kent, voelt zich over het algemeen veiliger in dat gebied dan iemand die een gebied voor het eerst betreedt. Men weet wat men verwachten kan in zo'n gebied. Men kent de vaste bezoekers min of meer. Men kent de weg in

het gebied, zodat de kans op verdwalen minder groot is, men weet waar de potentieel gevaarlijke plekken zich bevinden en hoe men snel weg kan komen bij dreigend gevaar. Bekende gebieden liggen vaak dichtbij de woonplek, de werkplek of plaatsen van verblijfsrecreatie van de bezoekers. Men komt of kwam er regelmatig. In bekende gebieden zal een persoon eerder rust zoeken op eenzame plekken dan in onbekende gebieden (Luymes & Tamminga, 1995).

Niet alleen de ervaringen die men zelf heeft in het gebied spelen een rol, ook wat men over het gebied hoort en leest is van belang. Publicaties van gevaren, van incidenten en delicten in zo'n gebied beïnvloeden het gevoel van veiligheid, net als geruchten en roddels (zie paragraaf 0).

De opgedane kennis en ervaring is medeafhankelijk van de cultuur waarin men opgroeit en leeft. Dit heeft ook zijn invloed op de ideeën over veiligheid en de beleving van veiligheid. In de Westerse samenleving zijn andere ideeën over orde, handhaving en straf, en daarmee over veiligheid te onderkennen dan in een Islamitische samenleving. Ook binnen de Europa zijn er verschillen, denk alleen maar aan de aanpak van drugs en terrorisme, het eten en plukken van wilde paddestoelen, de omgang met bossen, etc. De verschillen met de Verenigde Staten zijn zo mogelijk nog iets groter. Dit compliceert de toepassing van onderzoeksgegevens uit het buitenland in de Nederlandse situatie. Onderzoek dat in het buitenland gedaan is, kan daarom in theorie wel gebruikt worden in Nederland, maar zal toch in de praktijk getoetst moeten worden.

5.3.3 Persoonlijkheidseigenschappen

Persoonlijkheidseigenschappen zoals de neiging tot sensatiezoeken (Zuckerman, 1994) zijn sterk bepalend voor de wijze waarop iemand reageert op onveilige of gevaarlijke situaties. Wat de één beschouwt als een uitdaging, is voor de ander een nachtmerrie.

Van den Berg & Ter Heijne (2004) hebben onlangs een relatie gevonden tussen sensatiezoeken en emotionele reacties op natuurlijke dreigingen. Ze legden proefpersonen gestandaardiseerde scenario's voor waarin bedreigende situaties in de natuur werden beschreven (zoals verdwalen in donker bos, storm op zee). Personen met een sterke behoefte aan sensatie bleken meer geneigd om positief te reageren op dergelijke situaties dan personen met weinig behoefte aan sensatie. Ze vertoonden ook minder sterke negatieve reacties. Op basis van deze gegevens kan worden verwacht dat personen met een hoge behoefte aan sensatiezoeken zich over het algemeen veiliger zullen voelen in bos en natuur dan personen met een lage behoefte aan sensatiezoeken.

5.4 Contextuele factoren

Wat betreft contextuele kenmerken die de subjectieve veiligheid kunnen beïnvloeden kan een onderscheid worden gemaakt tussen ruimtelijke kenmerken, drukte, toezicht en sociale controle, en de veiligheidsreputatie en invloed van de media. Veel wetenschappelijk onderzoek naar contextuele factoren is verricht in de stedelijke omgeving. Voor de belangstellende wordt een aantal verschillen tussen de stedelijke omgeving en bos en natuur in Bijlage 3 uitgewerkt.

5.4.1 Ruimtelijke kenmerken

Openheid van het landschap verhoogt het gevoel van veiligheid, omdat de zichtbaarheid van anderen en de zichtbaarheid van de betrokkene zelf door anderen toeneemt (Herzog & Chernick, 2000; Luymes & Tamminga, 1995; Kuo, e.a., 1998; Hanyu, 2000; Herzog, e.a., 2001, 2002; Jorgensen, e.a., 2002). Uit oudere psychologische literatuur (Gifford, 1997) is ook bekend dat mensen er niet van houden om in een geheel open gebied te vertoeven. Ze voelen zich in zo'n open ruimte onveilig omdat ze zeer goed zichtbaar zijn en geen plaatsen hebben om zich ergens te verstoppen bij naderend onheil. Vooral lieden met slechte bedoelingen kunnen in deze situaties beangstigend worden.

Dicht struikgewas en andere dichte vegetatie worden vaak als onveilig beleefd, omdat deze gezien kunnen worden als plaatsen waar 'criminelen' en (vooral in het buitenland) dieren zich kunnen verbergen. Aan de andere kant kan zulk dicht struikgewas juist een gevoel van veiligheid geven, omdat het een plaats biedt om jezelf te verbergen bij naderend onheil. Meestal slaat de balans door naar het zien van dicht struikgewas als onveilig.

De ligging t.o.v. stedelijk gebied en recreatiegebieden kan ook van invloed zijn op de veiligheidsbeleving. Meestal wordt het drukker als een gebied in de nabijheid van stad of (verblijfs)recreatiegebied ligt, omdat het natuurgebied beter bereikbaar is vanaf plaatsen waar veel mensen verblijven. Met de toename van het aantal bezoekers is ook een toename van gewenste en ongewenste 'stadse' activiteiten te constateren. De criminaliteit van de stad kan gemakkelijk uitwaaiëren naar deze gebieden. Door de grotere bereikbaarheid, ook lopend en op de fiets, zal het bezoek meer verspreid over de dag plaatsvinden. Extreem rustige tijden komen steeds minder vaak voor.

De padenstructuur is een ander ruimtelijk kenmerk dat veiligheidsbeleving kan beïnvloeden. Welke routes mensen in een gebied volgen, hangt sterk af van het padenpatroon en of ze buiten de paden mogen komen. Mensen die zich vrij door een gebied kunnen en mogen verplaatsen voelen zich veiliger (Luymes & Tamminga, 1995). Ze hebben dan de mogelijkheid om geïsoleerde of vervallen plekken te mijden en te ontsnappen aan bedreigende of sociaal vervelende ontmoetingen.

'Omgevingsbewustzijn' (Kaplan, e.a., 1989; Luymes & Tamminga, 1995) heeft te maken met de mogelijkheid om je zelf in de omgeving te plaatsen, en om de

omgeving te begrijpen. De leesbaarheid is het gemak waarmee een gebied gevat kan worden – dus hoe gemakkelijk het is om de weg te vinden door een landschap zonder in de war te raken of te verdwalen. De leesbaarheid kan worden vergroot door allerlei inrichtingsmaatregelen. Hoe beter een gebied te ‘lezen’ is, hoe veiliger men zich voelt. Ook de angst om te verdwalen neemt af met een toename van de leesbaarheid.

Vrij verplaatsen, ook buiten de paden, om met name gevaar of overlast veroorzaakt door andere mensen te ontlopen, is op zich ook niet zonder gevaar. Met het vrij verplaatsen buiten de paden neemt de kans om een besmette teek op te lopen toe. De kansen op irritaties door planten, als brandnetel en berenklaauw nemen toe, net als contact met vossenlintworm en slangen. Verder heeft men een grotere kans op letsel door verstappen, etc., omdat het terrein meestal ruiger is dan de paden.

Tot slot is de onderhoudstoestand van belang. Rommel, verloedering, graffiti, en vernielingen roepen gevoelens van onveiligheid op. In de stedelijke omgeving is dit zeker het geval en ook in bos en natuur gaat dit principe op.

5.4.2 Drukke, toezicht, sociale controle

Het aantal mensen dat in een gebied aanwezig is speelt een rol in de veiligheidsbeleving. Hele rustige en erg drukke gebieden zijn niet veilig en voelen niet veilig aan. De uitersten, uitgestorven en mensenmenigtes, klinken beide niet prettig. Het grootste gevoel van veiligheid treedt daar ergens tussen in op, niet te druk en niet te rustig. Hoe druk of rustig het er precies moet zijn om tot een veilige omgeving te worden gerekend, is niet precies te zeggen (Herzog & Chernick, 2000). Dit hangt onder meer af van de inrichting van het gebied en van de bekendheid met het gebied en de mensen die er komen.

Anonimiteit beïnvloedt de criminaliteit en de gevoelens van onveiligheid. Onder bekenden is en voelt het veiliger dan bij vreemden. Sociale controle speelt hierbij een belangrijke rol. Sociale controle is groter als mensen elkaar kennen en in gebieden waar mensen een binding mee hebben, dan in gebieden zonder bindingen.

Door de drukte wordt in de stad de anonimiteit versterkt en krijgen de bezoekers een gevoel van 'crowding' (het is hier te druk, ik kan geen kant meer op, etc.). Mensen gaan juist minder op elkaar letten, omdat er teveel ongewenste contacten plaatsvinden. Als er wat gebeurt, is de kans dat er hulp komt juist weer kleiner, ondanks het feit dat er veel mensen zijn. In bos en natuur kan niet van 'crowding' worden gesproken. Wel is het bij evenementen en in de weekenden met mooi weer drukker.

Toezicht en regelmatig controleren van het hele gebied zijn van belang voor keren van het tij i.v.m. verloedering en vernielingen. Toezicht kan vooral op plekken waar al eerder gestort, geklad of vernield werd preventief werken. Veel stort, bekladdingen en vernielingen vinden plaats als er weinig (sociale) controle is. Veranderingen in het

patroon van toezicht leidt waarschijnlijk ook tot veranderingen in de tijdstippen en plaatsen waarop de stort, bekladdingen en vernielingen plaatsvinden. In het stedelijke gebied is er duidelijk een toename van de angst voor misdaad, zoals overvallen en bedreigingen, als het gebied slecht onderhouden is.

Toezicht is ook van belang voor het terugdringen van strafbare en verboden activiteiten. Duidelijk herkenbaar toezicht verhoogt in veel gevallen de gevoelens van veiligheid van de recreanten. Ze verwachten dat door het toezicht het aantal strafbare handelingen dat door anderen verricht wordt, zal verminderen.

Toezicht, vernielingen en verloedering zijn ook weer vooral van belang voor de veiligheidsbeleving van de sociale bronnen. Toezicht kan ook een veiliger gevoel veroorzaken ten opzichte van een aantal mogelijke gevolgen van fysieke bronnen, zoals bij optreden van letsel en bij brand en overstromingen. Als er wat gebeurt, kan er snel hulp aanwezig zijn als er veel toezicht in het gebied is.

5.4.3 Veiligheidsreputatie en de rol van de media

Voor reputatie van gebieden wat betreft veiligheid is informatie een zeer belangrijke factor. De informatie over (on)veiligheid in natuurgebieden, waarop de recreant en de werknemer zijn of haar gevoelens van onveiligheid zal baseren, zal uit een scala van diverse bronnen afkomstig zijn, zoals door het zelf ervaren, van horen zeggen en via de media. Deze informatie en de informatiebronnen zullen in meer of mindere mate geloofwaardig en betrouwbaar zijn. Meer informatie over risicocommunicatie en communicatie in het algemeen kunt u vinden in Gutteling & Wiegman (1996), Huysmans & Steenbekkers (2002) en Oomkes (2000). Een en ander wordt hieronder besproken.

Zelf ervaren van risico's en gevaren heeft de grootste impact, vooral in de tijd meteen na het incident. Incidenten met ernstige gevolgen of gepaard gaande met grote angsten, worden lang onthouden en werken lange tijd door in verwachtingen over de veiligheid na het incident. Vaak vindt er na verloop van tijd een vertekening plaats in het geheugen, waarbij de negatieve kanten uitvergroot worden en de waarschijnlijk ook aanwezige neutrale en positieve kanten juist genegeerd. Voor gevoelens van veiligheid in de toekomst heeft dit ook een vertekening tot gevolg, namelijk dat soortgelijke incidenten ernstiger worden ingeschat dan ze in feite zijn. Incidenten zonder ernstige gevolgen worden meestal weer snel vergeten, en de invloed op de veiligheidsbeleving eb't ook weer snel weg. Een uitzondering vormen de incidenten die frequent optreden.

Naast de zelf ervaren incidenten zijn ook de ervaringen van goede bekenden, zoals familie, vrienden, buren en collega's, van belang. Vooral als zij in het algemeen betrouwbaar en geloofwaardig zijn in hun communicatie. Hun informatie krijgt de recreant echter uit de tweede hand, en is daarom al enigszins getekend. Ook hier weer worden de negatieve aspecten benadrukt en krijgen de neutrale en positieve

effecten veel minder aandacht. Hoe ernstiger de gevolgen en hoe groter de frequentie van dit soort incidenten hoe meer invloed het heeft op de veiligheidsbeleving.

Nog meer vertekening in de informatie treedt op als de 'ervaringsdeskundige' nog verder weg is, en de informatie via via tot de recreant komt. De betrouwbaarheid en geloofwaardigheid van alle tussenschakels zijn dan in het geding, net als het overbelichten van negatieve aspecten. Voor de recreant wordt het ook steeds moeilijker om in te schatten hoe betrouwbaar en geloofwaardig de informatie in feite is.

De media, geschreven, gesproken en in beeld, spelen een grote rol bij het verhogen en ook verminderen van de onveiligheidsbeleving van mensen. Alle media zijn selectief in hun berichtgeving en hebben de neiging om vooral te publiceren over sensationele zaken en weinig over gewone alledaagse dingen. Overlast met ernstige letsels, criminaliteitsvormen waarbij slachtoffers (doden en ernstig gewonden) vallen en gevaren van de natuur (omvallende bomen, teken, etc.) met gezondheidsrisico's zullen daarom extra veel aandacht krijgen. Hoe vaak zoiets in feite voorkomt, wordt meestal niet vermeld en ook wordt er geen referentie gegeven ten opzichte van het aantal keren dat er bij soortgelijke incidenten geen letsel is, geen slachtoffers vallen, of geen gezondheidsschade optreedt.

Mediabronnen zijn er in vele soorten, van redelijk objectief tot de sensatiepers. De objectieve berichtgeving wordt veelal als betrouwbaarder en geloofwaardiger aangemerkt. Als berichten over (on)veiligheid in bos en natuur in dit soort media verschijnen wordt er meer waarde aangehecht, dan aan informatie uit de sensatiepers. De impact van de berichten op de beleving van veiligheid is dan ook veel groter. De sensatiepers zal de berichten snel overnemen en de effecten van de incidenten meestal verder uitvergrooten.

Ook berichten over incidenten die alleen in de sensatiepers te vinden zijn, kunnen grote onveiligheidsgevoelens tot gevolg hebben, omdat de sensatiepers zijn eigen lezers- en kijkerspubliek heeft, wat afwijkt van dat van de objectievere media. Dit publiek beperkt zich veelal alleen tot informatie uit de sensatiepers, en is vaak minder in staat deze informatie te relativeren. Veel mensen die vooral de sensatiepers raadplegen, zullen minder vaak goed kunnen nagaan of de informatie voldoende realiteitswaarde heeft, omdat ze bijvoorbeeld lager zijn opgeleid. Voor hen kan het verifiëren van relevante informatie op internet of in de bibliotheek een probleem opleveren.

Er zijn verschillende bronnen voor informatie over veiligheid in bos en natuur waaruit de media putten, zoals overheid, politie, universiteit, onderzoeksinstituten, natuurorganisaties, etc. De aard, betrouwbaarheid en geloofwaardigheid van de verkregen informatie zal ook weer verschillend zijn, omdat elke informatiebron zijn eigen doelen heeft.

De media hebben elk hun eigen informatiebronnen. Zij selecteren daaruit vervolgens informatie waarvan ze verwachten dat deze voor hun doelgroep (lezers, luisteraars en

kijkers) interessant zal zijn. Voor veiligheid en de gevoelens van veiligheid is het van belang of de media deze informatie controleert, en hoe de media de informatie selecteren, eventueel de informatie uit verschillende bronnen combineren en vervolgens verwerken in hun berichtgeving. Voor de recreant en de terreinbeheerders of beleidsmakers is dit selectie- en controleproces door de media nauwelijks te verifiëren.

Over betrouwbaarheid en geloofwaardigheid is nog op te merken dat als het bekend is dat een informatiebron foutieve informatie heeft verstrekt, het heel moeilijk is om weer betrouwbaar en geloofwaardig te worden in de ogen van het publiek. Vooral als de foutieve berichtgeving met opzet is gebeurd om bijvoorbeeld belangrijke beslissingen te beïnvloeden. Als er geen opzet in het spel is bij de foutieve berichtgeving en het incidenteel gebeurt, zal het meevallen met het aantasten van de betrouwbaarheid en geloofwaardigheid.

Informatie en voorlichting hoeven niet alleen de gevoelens van onveiligheid te versterken. Ze kunnen ook worden gebruikt om juist de veiligheid en veiligheidsgevoelens te vergroten. Deze vorm van informatieverstrekking zal in paragraaf 6.4 worden besproken.

5.5 Subjectieve veiligheid meten

In tegenstelling tot de metingen bij objectieve veiligheid, waar de registraties en controle van de incidenten, de kans op incidenten en de (ernst van de) gevolgen van de incidenten objectief door onafhankelijke derden kan gebeuren, is de subjectieve veiligheid gebaseerd op gevoelens van personen. Gevoelens van (on)veiligheid zijn waarderingen daarvan. Van waarderingen is bekend dat deze sterk persoonsgebonden zijn en afhankelijk van context, plaats en tijd waarop naar de gevoelens wordt gevraagd. Daardoor kan het voorkomen dat er grote verschillen in de veiligheidsbeleving tussen personen optreden, maar ook dat de mening van één persoon kan variëren per context, plaats en tijd. Om van de veiligheidsbeleving in bos en natuur een betrouwbare meting te krijgen zal daarom een voldoende groot aantal personen naar hun mening over de veiligheidssituatie moeten worden gevraagd.

5.6 Conclusies veiligheidsbeleving

Een ongeveer kwart van de bevolking voelt zich wel een onveilig in Nederland volgens gegevens van CBS, SCP en de Politiemonitor. Uit kleinschalig onderzoek van Natuurmonumenten blijkt dat dit percentage in bos en natuur ligt veel lager, namelijk tussen 4 tot 10 %. Het lijkt erop dat bos en natuur veiliger worden gevonden dan Nederland in het algemeen. Deze conclusie mag echter niet getrokken worden, omdat bij de landelijke enquêtes een aselechte of representatieve steekproef van de gehele Nederlandse bevolking is getrokken, terwijl bij de onderzoeken van Natuurmonumenten alleen bezoekers zijn ondervraagd.

Beleving van sociale en/of fysieke veiligheid is niet apart onderzocht in bos- en natuurgebieden. Dat geldt ook voor de verschillende bronnen van sociale en fysieke (on)veiligheid.

De reden dat mensen zich in bos en natuur soms onveilig voelen, kan te maken hebben met de objectieve veiligheidssituatie. Maar, wat objectief veilig is, hoeft niet als zodanig ervaren te worden, en onveilige situaties kunnen veilig gevonden worden. De oorzaak daarvan moet gezocht worden in twee soorten factoren. Enerzijds zijn deze persoonsgebonden, zoals demografische kenmerken, kennis en ervaring en persoons eigenschappen, anderzijds zijn deze contextueel, zoals ruimtelijke kenmerken, drukte, toezicht, sociale controle, veiligheidsreputatie en de rol van de media. Voor veiligheid(sbeleving) in onder andere de stedelijke omgeving zijn deze factoren onderzocht en van grote invloed gebleken. Voor de veiligheid(sbeleving) in bos en natuur in Nederland is over de complexe relatie tussen objectieve en subjectieve veiligheid en de persoonsgebonden en contextuele factoren nauwelijks iets bekend. Onderzoek dat in het buitenland is uitgevoerd kan in theorie wel vertaald worden naar de Nederlandse situatie, maar zal in verband met de culturele verschillen in de praktijk getoetst moeten worden.

6 Maatregelen en aansprakelijkheid

Er zijn verschillende maatregelen mogelijk om de fysieke en sociale veiligheid (objectief en subjectief) van bos- en natuurgebieden te vergroten. In dit hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van maatregelen op het gebied van inrichting, toezicht, beheer, stroomlijnen bezoekersstromen, publiciteit en voorlichting. Voor enige overlap met de reeds besproken contextuele factoren (in paragraaf 5.4), die de veiligheidsbeleving beïnvloeden, is gekozen, omdat de maatregelen die in dit hoofdstuk worden besproken dan los van de rest van de tekst zijn te raadplegen. Tot slot wordt ingegaan op aansprakelijkheid.

6.1 Inrichting

Je veilig voelen is een eerste vereiste voor het gebruik van bos en natuur. Een gevoel van veiligheid kan bevorderd worden door de inrichting van een gebied. Bos en natuur moeten rust, beschutting en beslotenheid bieden, om de natuur, rust en stilte te kunnen beleven. Dat zijn immers de belangrijkste redenen waarom mensen zeggen naar deze gebieden komen.

Deze voorwaarden staan echter vaak haaks op het inrichten van een sociaal veilig gebied. Daarvoor is het juist noodzakelijk dat een terrein overzichtelijk en open is. (Gelukkig zijn er ook open terreinen in Nederland te vinden waar natuur, rust en stilte optimaal worden beleefd.) Ook bestaat er een spanningsveld tussen bepaalde recreatieve activiteiten en veiligheid voor de recreant. Een mountainbiker zoekt vaak juist de slechte, onverharde paadjes op, omdat dat meer spanning en uitdaging biedt, maar het brengt ook veiligheidsrisico's met zich mee.

In het onderstaande wordt een aantal inrichtingsaspecten besproken die de objectieve en subjectieve veiligheid van een gebied kunnen bevorderen. Hierbij moet in aanmerking worden genomen dat inrichtingsmaatregelen die de veiligheid bevorderen, soms afbreuk kunnen doen aan het natuurlijke karakter van het gebied en aan de beleving van de natuurlijke omgeving of van de recreatieve activiteit. (Zie Kaplan, e.a., 1998; Luymes & Tamminga, 1995; DTLR, 2002a; Jorgensen, e.a., 2002 voor meer informatie over inrichtingsaspecten)

Massa / ruimte

De verhouding tussen massa en ruimte in een terrein wordt bepaald door de bosbouwkundige inrichting. Het gaat dan om de indeling in bosvakken, houtsoort, structuur van de opstanden en de vorm van de randen. De verhouding tussen massa en ruimte in een gebied beïnvloedt het gevoel greep op de situatie te hebben. Oriëntatiepunten, zicht en doorzicht bepalen de overzichtelijkheid van een terrein. Afwisseling van open ruimte en massa brengt variatie in een gebied. In open gedeelten zal er zicht en overzicht zijn, zodat er informele controle is. In besloten bosgebieden kan de visuele toegankelijkheid vergroot worden door te zorgen voor

daglicht op de paden en ruimte. Dit kan bijvoorbeeld door het maken van doorzichten naar lichte, open plekken in het bos.

Padenstelsel en routes

De padenstructuur en dichtheid van het padennet beïnvloedt het zicht en overzicht in de opbouw van een gebied. Voor een duidelijke padenstructuur is een scheiding van hoofd- en nevenpaden van belang. Dit vergroot de herkenbaarheid en de oriëntatie binnen een gebied. Rechte, brede paden geven meer overzicht, maar zijn voor de beleving minder aantrekkelijk dan kronkelende, smalle paden. Het aanbrengen van herkenningspunten zoals bijvoorbeeld een laan, een ven, of een kunstwerk kan de herkenbaarheid vergroten.

De mogelijkheden om een route te kiezen hangen af van de dichtheid van het padenstelsel. Een dicht padennet geeft een kleinschalige en besloten inrichting en meer mogelijkheden voor routes dan een grootschalig terrein met weinig paden. Gemarkerde routes kunnen ook een veilig gevoel geven. Men weet van te voren hoe lang men ongeveer in het terrein is en dat men nauwelijks kan verdwalen.

Situering parkeerplaatsen

De situering van parkeerplaatsen en andere toegangen heeft invloed op de spreiding van bezoekers over een gebied. De parkeervoorzieningen moeten gemakkelijk bereikbaar zijn en logisch geplaatst zijn ten opzichte van de ontsluitingswegen en op korte afstand van de belangrijkste voorzieningen. De sociale veiligheid is gebaat bij een overzichtelijke inrichting, waarbij rondom de parkeerplaats weinig afschermdende beplanting is. Dit bevordert het zicht en controle op de geparkeerde auto's.

Situering van de toegangen in aansluiting op drukke routes is gunstig voor de sociale veiligheid. Door een groter aantal toegangen heeft de bezoeker minder het gevoel opgesloten te zijn of tot een bepaalde route gedwongen te worden. In- en uitgangen van een terrein moeten duidelijk zichtbaar en herkenbaar zijn, zowel van buitenaf als binnen het gebied, zodat ze makkelijk teruggevonden worden.

Zonering

Vaak is in bos- en natuurgebieden een zonering aangebracht om zowel drukke als rustige delen voor bezoekers te creëren. Zoneringsmaatregelen als voorzieningen, gemarkeerde routes, breedte en toestand van de paden reguleren het aantal bezoekers en de activiteiten die ze in het gebied verrichten. De sociale veiligheid wordt bevordert door de aanwezigheid van mensen. Te veel mensen betekent echter dat de kans bestaat dat de onderlinge hinder toeneemt en fysieke onveiligheid ontstaat. Dit kan worden voorkomen door bijvoorbeeld gescheiden fiets- en wandelpaden.

In de grote bos en natuurterreinen liggen al veel gescheiden wandel-, fiets- en ruitpaden, die elkaar alleen kruisen. Waar het even kan wordt dit al door Staatsbosbeheer als uitgangspunt gehanteerd voor de inrichting van een gebied. Deze mogelijkheid hangt echter sterk af van de oppervlakte van het object en zijn omgeving. Daarnaast zijn goed onderhouden en gevarieerde paden van belang, zodat elke soort wandelaar of fietser aan zijn of haar trekken komt.

6.2 Toezicht

In de stedelijke omgeving en parken (DTLR, 2002a, 2002b) is toezicht een van de maatregelen om de objectieve veiligheid en de veiligheidsbeleving te verhogen. Meer blauw op straat op zogenaamde hot spots voor criminaliteit en verloedering is op dit moment een item. Strikt toezicht blijkt ook te werken, zoals uit rapportages van de politieregio's blijkt. Op punten waar extra gesurveilleerd wordt, gebeurt minder. Helaas is ook gebleken dat als het toezicht weer vermindert of verslapt de criminaliteit weer toeneemt, vaak tot het niveau van voor het begin van het verscherpte toezicht. Voor de veiligheidsbeleving is het van belang dat de burgers zien dat er toezicht is.

In bos- en natuurgebieden kan door het verhogen van toezicht ook de veiligheid en de veiligheidsbeleving, vooral met betrekking tot de sociale bronnen van onveiligheid, worden vergroot. Duidelijk herkenbare toezichthouders zijn daarvoor het meest effectief. Werkkleding of een uniform, zoals bijvoorbeeld bij Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten gebruikelijk is, verhoogt de herkenbaarheid, net als auto's met logo en een duidelijke kleur. Hoeveel en op welke plaats het toezicht het beste kan worden ingezet zal per gebied verschillen, mede afhankelijk van de soorten onveiligheid in zo'n gebied.

Overlast door onaangepast gedrag, zoals hangplekken, prostitutie en homo-ontmoetingsplaatsen zijn in de meeste gevallen niet verboden of strafbaar. Dit houdt in dat er niet tegen opgetreden kan worden. Hoogstens kan dit soort gedrag worden ontmoedigd.

Brandveiligheid is ook gebaat bij meer toezicht. In droge tijden met meer kans op bosbranden, wordt een beginnende brand eerder gesignaleerd. Met metingen van waterinhoud van het dode, plantaardige materiaal op de bosbodem, wind, vochtigheid en neerslag over een etmaal kan een gevarenindex voor brand worden berekend (Floor, 2004). Als er een grotere kans op brand is, kan het toezicht worden verscherpt.

6.3 Beheer

Beheer in bos- en natuurgebieden is tweeledig. Enerzijds betreft het onderhoud van bos, natuur, recreatieve voorzieningen en infrastructuur, anderzijds gaat het om het opruimen van rommel, het verwijderen van graffiti, en het repareren van vernielingen.

Onderhoud

Het doel van het onderhoud is zelf ook tweeledig, enerzijds gaat het om onderhoud aan bos en natuur, en anderzijds om onderhoud van recreatieve voorzieningen en infrastructuur. Het onderhoud is afhankelijk van het soort en de functie van het gebied. In een gebied met ecologische natuurdoelstellingen wordt minder onderhoud gepleegd dan in een productiebos of een bosgebied met een recreatiefunctie. Het

inzetten van grote grazers als beheersmaatregel heeft als nadeel dat het de onveiligheid van een gebied vergroot en de toegankelijkheid beperkt.

Veiligheid en veiligheidsbeleving lijken, zoals blijkt uit buitenlands onderzoek (Kaplan e.a., 1998; DTLR, 2002b) voor veel mensen af te hangen van de onderhoudstoestand van bos en natuur. In een gebied dat er goed onderhouden uitziet, vinden mensen het ook veiliger. Dit veiligheidsgevoel hangt ook sterk af van het beeld wat de bezoekers hebben van wat natuur is (Buijs, 2000; Buijs & Filius, 1998). Veel mensen vinden goed onderhouden wegen en paden prettig en voor hen zal ook waargenomen veiligheid toenemen. De objectieve veiligheid zal ook toenemen omdat op wegen en paden die goed zijn onderhouden, de kans op struikelen en vallen kleiner is. Reparatie van wegen en paden meteen na de houtoogst vergroot de fysieke veiligheid.

In de meer natuurlijke bossen en natuurgebieden zal een afweging moeten worden gemaakt hoe ver men moet gaan met het onderhoud m.b.t. veiligheid, omdat juist onderhoud het karakter van een gebied wezenlijk kan veranderen.

Opruimen en repareren

Het is algemeen bekend dat rommel andere rommel aantrekt. Alleen het snel verwijderen van afval en andere troep kan dit tij keren (Carmona, e.a., 2004). Iets soortgelijks geldt voor graffiti en vernielingen. Zodra er eenmaal graffiti is komt er meestal meer, en in de buurt van vernielingen wordt daarna nog meer vernield. Snel verwijderen van graffiti en andere bekladdingen en het snel repareren en vervangen van vernielde zaken is ook hier het motto. In de stedelijke omgeving is dit zeker het geval en ook in bos en natuur gaat dit principe op.

Bij de inrichting van een gebied, vooral in de stedelijke omgeving, wordt tegenwoordig vaak rekening gehouden met de mogelijkheden van het schoonhouden van een gebied, van afvalverwijdering, van verwijderen van graffiti en van reparatie. Ook in bos- en natuurgebied kan men rekening houden met deze zaken door de mogelijkheden om afval te storten te beperken (moeilijker maken om met de auto de favoriete dumpplekken te bereiken), door materialen te gebruiken die snel te ontdoen zijn van bekladdingen, door vandalisme resistente materialen te gebruiken, etc. Materialen die goed gerepareerd en schoongemaakt kunnen worden zijn meestal van kunststof, en passen eigenlijk niet goed in bos en natuur. Er moet dan een afweging plaatsvinden wat het beste is om een gebied 'opgeruimd' te houden.

Toezicht en regelmatig controleren van het hele gebied zijn van belang voor een snelle afhandeling van de benodigde werkzaamheden. Ook kan toezicht, vooral op plekken, waar al eerder gestort, geklad of vernield werd preventief werken.

Veel stort, bekladdingen en vernielingen vinden plaats als er weinig (sociale) controle is. Veranderingen in het patroon van toezicht leidt waarschijnlijk ook tot veranderingen in de tijdstippen en plaatsen waarop de stort, bekladdingen en vernielingen plaatsvinden.

6.4 Informatievoorziening / Publiciteit en voorlichting

Voorlichting en publiciteit kunnen ook worden ingezet om de veiligheid en de veiligheidsgevoelens te verhogen. Goede, duidelijke en objectieve informatie met een positieve of neutrale toonzetting kan als tegenhanger voor de sensationele berichten in de media gebruikt worden. Het doel van deze informatie is dan ook om mensen bewust te maken van de gevaren, zonder angst te kweken.

Om iedereen in Nederland te kunnen bereiken zal deze informatie op verschillende manieren en moeilijkheidsniveaus gepresenteerd moeten worden, als het ware voor elk wat wils. Nadenken over hoe iedereen in principe bereikt kan worden, is hierbij essentieel. Voor lager opgeleiden bijvoorbeeld moet de informatie eenvoudig en snel toegankelijk zijn. Voor de hoger opgeleiden en de in het onderwerp geïnteresseerden zal uitgebreidere en fundamentele informatie beschikbaar moeten komen.

Alle verschillende manieren om informatie over te brengen moeten ingezet worden. Informatievoorziening kan geschreven, gesproken of in beelden zijn, of er kan een combinatie van deze vormen gebruikt worden. In te zetten communicatiemiddelen zijn bijvoorbeeld spotjes op radio en televisie, strips, brochures en flyers, websites, documentaires, kranten, tijdschriften, radio en televisie, wetenschappelijke artikelen, etc.

Deze informatie kan landelijk, regionaal of plaatselijk verstrekt worden aan alle inwoners, maar kan ook direct gericht zijn op de bezoeker van een natuurgebied. Bezoekers kunnen met informatiepanelen, bordjes, wegwijzers en flyers geïnformeerd worden over de veiligheidssituatie in het betreffende gebied.

In sommige, meestal grotere, gebieden is tegenwoordig een bezoekerscentrum te vinden. Terreinbeherende instanties geven ook magazines voor leden en donateurs uit. Ze verspreiden informatiebrochures over diverse onderwerpen, zoals beschrijving van de gebieden en waarschuwingen voor teken. Toch kan de beschikbaarheid van informatiebrochures voor de incidentele bezoeker naar Amerikaans voorbeeld, verbeterd worden.

Behalve een objectieve uitleg van de risico's en gevaren in bos en natuur is het van belang mensen ook voor te lichten over waar ze op moeten letten en hoe ze moeten handelen in potentieel riskante situaties. Wie ze kunnen waarschuwen of inschakelen als er iets gebeurt, en waar toezicht en hulp te bereiken is. Weten waar men incidenten kan melden, zodat in het vervolg dit soort incidenten voorkomen kunnen worden, kan geruststellend werken.

Helaas is in het verleden gebleken (Floor, 2004) dat waarschuwen voor brandgevaar contraproductief werkt. Hoe meer er gewaarschuwd werd in droge tijden, hoe vaker er brandstichtingen plaatsvonden. Daarom worden de uitkomsten van de gevarenindex voor brand tegenwoordig geheim gehouden en wordt er niet meer gewaarschuwd. Het toegenomen bezit van de mobiele telefoon heeft wel een duidelijk positief effect op het snel signaleren van beginnende bosbranden.

6.5 Verantwoordelijkheid / aansprakelijkheid

Aansluitend bij het in de inleiding gegeven historisch overzicht van de visie van Pieterman op veiligheid (paragraaf 2.1) met een geleidelijke overgang van schuld- in risicocultuur en vervolgens in de huidige voorzorgcultuur, moet ook voor bos- en natuurgebieden worden nagegaan wie schuldig, verantwoordelijk, of aansprakelijk is voor 'schade' die men oploopt in bos- en natuurgebieden. In de schuldcultuur is dat duidelijk, namelijk de bezoeker zelf is schuldig en verantwoordelijk, maar in risicocultuur en de huidige voorzorgcultuur is de neiging groot om ook in bos- en natuurgebieden de schuld, verantwoordelijkheid en de aansprakelijkheid op de terreineigenaren af te schuiven. In de stedelijke omgeving gebeurt dit ook in Nederland, in navolging van Amerika, al regelmatig. Gemeenten moeten de schade vergoeden van afgevallen takken, gaten in het wegdek, etc. en particulieren zijn verantwoordelijk voor schade die hun goederen kunnen aanrichten.

In bos- en natuurgebieden wordt de terreineigenaar nog slechts een enkele keer aangesproken, maar dit komt wel steeds vaker voor. Een aantal situaties, die te maken hebben met beheer en toezicht, worden hieronder besproken. In navolging van Pieterman wordt voor elk van deze situaties naast een bespreking van de feitelijke situatie met betrekking tot aansprakelijkheid ook een aantal vragen en overwegingen opgeworpen met betrekking tot aansprakelijkheid en verantwoordelijkheid.

Afvallende takken

Voor takken die uit bomen vallen is er enige jurisprudentie te vinden. Als de boom regelmatig wordt onderhouden, en gecontroleerd door onafhankelijke expert, is eventuele schade door de terreineigenaar te verzekeren. De benodigde frequentie van de inspectie door een onafhankelijke deskundige hangt af van de ouderdom van en de soort boom. Ook moet de boom na elke storm worden gecontroleerd en ontdaan worden van dood hout. Met name bij bomen langs doorgaande wegen, langs uitgezette routes en bij parkeerplaatsen is de terreineigenaar aansprakelijk voor de schade, ook in natuurgebieden. Met bordjes met teksten als 'wij aanvaarden geen aansprakelijkheid' kan aansprakelijkheid niet worden uitgesloten. Maar een bordje waarop duidelijk en concreet op gevaren wordt gewezen versterkt wel degelijk de rechtspositie van de terreineigenaar (in het kader van 'eigen schuld') en heeft in die zin wel rechtsgevolg.

Voor takken en dood hout dat uit bomen in het bos op andere plaatsen valt, is de situatie veel schimmiger en is tot nu toe geen jurisprudentie te vinden. In deze laatste situatie kan men zich natuurlijk afvragen waarom de terreineigenaar ook daarvoor verantwoordelijk is, omdat afvallende takken inherent zijn aan een natuurlijk bos en een natuurlijk onderhouden terrein. De bezoeker zou hier ook duidelijk zijn eigen verantwoordelijkheid moeten nemen, en zich ervan bewust moeten zijn dat vooral tijdens en na stormen de bomen nu eenmaal risico's met zich meebrengen. Zelfs voor wandel- en fietspaden die niet doorgaand zijn kan men zich afvragen hoever men moet gaan met de schuld en aansprakelijkheid van terreineigenaren.

Letsel door slecht begaanbare paden

Paden kunnen door verschillende oorzaken slechter begaanbaar zijn. Veel oorzaken van matige begaanbaarheid zijn (min of meer) natuurlijk van aard, zoals erosie, betreding door dieren, dichtere begroeiing, etc. Bij onverharde paden zal een matige begaanbaarheid vaker voorkomen dan bij verharde of gedeeltelijk verharde paden. Slechte of matige begaanbaarheid kan tot gevolg hebben dat bezoekers ten val komen of struikelen en zodoende letsel of andere schade oplopen. Onverharde paden hebben hun eigen charmes en horen bij natuurlijke terreinen.

Wat betreft de eventuele aansprakelijkheid voor opgelopen letselschade van de terreinbeheerder kan gezegd worden dat de jurisprudentie momenteel nog casuïstisch (poging om in de wet alle mogelijke gevallen te voorzien) van aard is.

Hoe het zit met de eigen verantwoordelijkheid van de bezoeker is ook niet duidelijk. Hij of zij kan toch gemakkelijk zien dat de weg of het pad een slechte begaanbaarheid heeft? Verder zal men zich ook hier moeten afvragen of eventuele aansprakelijkheid voor alle soorten wegen en paden even groot zal moeten worden. De twee uitersten, doorgaande wegen en smalle bospaadjes, verschillen in het gebruik nu eenmaal sterk van elkaar. Doorgaande wegen zijn moeilijker te mijden en daarmee is eventueel letsel moeilijker te voorkomen, dan smalle bospaadjes.

Toezicht en preventie

Van geheel andere orde is de vraag in hoeverre de terreinbeherende instanties en terreineigenaren aansprakelijk zijn voor schade en letsel van bezoekers als gevolg van de sociale onveiligheidsbronnen. Is de ingezette hoeveelheid toezicht voldoende geweest? Extra toezicht kan bij dit soort schade en letsel immers preventief werken. De in paragraaf 2.1 besproken mogelijkheden en onmogelijkheden van algehele veiligheid komen hier om de hoek kijken. In een claimcultuur, met ook in Nederland, steeds verstrekkender claims, kan het geen kwaad bij deze problematiek stil te staan.

Brandpreventie is een ander punt, waarbij het de vraag is of de terreineigenaar aansprakelijk gesteld kan worden voor opgelopen schade bij brand. Met name als de terreineigenaar geen brandgangen aanlegt en het verzuimt om andere maatregelen te treffen om de schade van brand te beperken. Is verstrekken van informatie over hoe te handelen als er toch brand ontstaat, voldoende om aansprakelijkheid te voorkomen? Waarschuwen voor mogelijke brand in droge perioden brengt zijn eigen problemen met zich mee, zoals in paragraaf 6.4 beschreven.

7 Conclusies

De belangrijkste conclusies van deze analyse van veiligheid in bos en natuur worden hieronder weergegeven.

Veiligheid is een veranderlijk begrip

Opvattingen over veiligheid zijn in de loop der jaren sterk veranderd. Verwacht kan worden dat deze ontwikkeling zich ook in de toekomst zal voortzetten. Steeds kunnen nieuwe vragen worden opgeworpen die de heersende inzichten doen wijzigen. Voor beleidsmakers en terreinbeheerders betekent dit dat zij zich niet te snel moeten laten leiden door de 'waan van de dag'. Ze moeten nadenken hoever ze moeten (wettelijk), kunnen en willen gaan met het treffen van maatregelen om de veiligheid te verbeteren. En ze moeten nagaan of ze vinden dat bezoekers ook een eigen verantwoordelijkheid hebben bij hun bezoek aan bos en natuur. Heldere definities en goed onderbouwde analyses kunnen helpen gewijzigde inzichten snel en flexibel in te passen in beleid en beheer.

Veiligheid is ook een complex begrip

In deze studie wordt een helder conceptueel kader geschetst dat kan worden gebruikt om meer greep te hebben op het begrip veiligheid in bos en natuur. Uit dit kader kan worden afgeleid dat het van belang is om onderscheid te maken tussen enerzijds fysieke en sociale veiligheid, en anderzijds objectieve en subjectieve veiligheid. Een duidelijk onderscheid tussen deze verschillende vormen van veiligheid is in de eerste plaats van belang om een beter begrip te verkrijgen van de oorzaken van onveiligheid, de strafbaarheid van activiteiten, de consequenties ervan, en de aansprakelijkheid. Daarnaast kan het conceptueel raamwerk worden toegepast om veiligheid in bos en natuur meetbaar te maken.

Hoeveelheid objectieve gegevens voor bos en natuur

In vergelijking met het stedelijk gebied zijn er maar weinig objectieve gegevens over de veiligheid van bos- en natuurgebieden. Dit geldt zowel voor de objectieve veiligheid (registraties van incidenten) als voor de subjectieve veiligheid (enquêtes onder de bevolking of bezoekers van natuurgebieden). In deze studie worden de beschikbare onderzoeksgegevens voor het eerst bij elkaar gebracht. Er blijkt dat het door het ontbreken van gegevens niet mogelijk is om op landelijk niveau uitspraken te doen over de omvang van de veiligheidsproblemen in bos en natuur. Sommige beheerders signaleren een toename van onveiligheid, maar slechts in een zeer beperkt aantal gevallen (bijvoorbeeld ziekte van Lyme) kan dit gestaafd worden door empirisch onderzoek. Het beschikbare materiaal geeft echter wel een indicatie van de belangrijkste problemen en kennislacunes.

Registratie van incidenten

Uit registraties van incidenten blijkt dat loslopende honden de vaakst voorkomende overtreding vormen. De registraties lijken echter geen representatief beeld te geven van de werkelijke problemen. Incidenten zoals afvaldumping, vernielingen, stroperij,

homoprostitutie en onderlinge hinder tussen recreanten komen in de registraties nauwelijks voor omdat het incident niet strafbaar is, omdat de daders zelden betrapt worden door boa's of omdat de registratie door de politie gebeurt.

Bezoekersenquêtes

Uit bezoekersenquêtes blijkt over het algemeen dat de overgrote meerderheid van de respondenten (90% of meer) zich veilig voelt in natuurgebieden. Wandelaars voelen zich even veilig als fietsers en andere recreantengroepen. Er lijken echter wel verschillen te bestaan tussen gebieden. Aan loslopende honden ergeren velen zich. Cijfers over subjectieve veiligheid in natuurgebieden zijn mogelijk vertekend door het feit dat bezoekers die het terrein te onveilig vinden, niet meer komen en dus ook niet ondervraagd worden.

Wetenschappelijke onderzoeksliteratuur

Er is uit de wetenschappelijke onderzoeksliteratuur veel kennis beschikbaar over factoren die objectieve en subjectieve veiligheid in bos en natuur mogelijk zouden kunnen beïnvloeden. Deze kennis kan worden benut voor het nemen van maatregelen ter bevordering van veiligheid. Onderzoek dat in het buitenland is uitgevoerd kan in theorie wel vertaald worden naar de Nederlandse situatie, maar zal in verband met de verschillen in culturele achtergrond in de praktijk getoetst moeten worden. Een goede empirische onderbouwing en evaluatie is daarom cruciaal.

8 Aanbevelingen om gegevensverzameling te verbeteren

In de voorgaande hoofdstukken is besproken wat er allemaal van belang is in verband met veiligheid en de veiligheidsbeleving in bos en natuur. Het bleek dat voor veel van de besproken aspecten van zowel sociale als fysieke veiligheid eigenlijk niet bekend is hoe relevant deze in feite zijn, hoe vaak er onveilige gevoelens door worden veroorzaakt en hoe vaak het voorkomt dat zo'n potentiële bron inderdaad tot 'schade' leidt. Om daar meer inzicht in te krijgen, dient de huidige registratie verbeterd en uitgebreid te worden.

Zowel de feitelijke situatie zou beter in kaart gebracht moeten worden, als ook de veiligheidsbeleving van bezoeker en terreinbeheerder. De registratie moet op een zodanig manier gebeuren dat de feitelijke situatie makkelijk met de waargenomen situatie vergeleken kan worden.

In hoofdstuk 4 is een aantal gegevensbronnen voor veiligheid genoemd. In dit hoofdstuk wordt aangegeven welke gegevens in deze bronnen ontbreken om meer inzicht in veiligheid in bos en natuur te krijgen. Hierbij wordt onderscheid gemaakt in gegevensverzameling van objectieve veiligheid en subjectieve veiligheid.

Om veranderingen in de veiligheid en de veiligheidsbeleving in de loop van de tijd te kunnen detecteren, moeten registraties over een lange periode plaatsvinden of moet de gegevensverzameling (bij interviews of enquêtes) periodiek (bv. jaarlijks of om de paar jaar) worden herhaald. De registraties moeten dan steeds op dezelfde manier geschieden om betrouwbare vergelijkingen te kunnen maken en om betrouwbare uitspraken te kunnen doen.

8.1 Gegevens over objectieve veiligheid in terreinen

De belangrijkste bron van gegevens over objectieve veiligheid in bos- en natuurgebieden zijn de registraties van toezichthouders. In Bijlage 4 staat een lijst met incidenten die door toezichthouders/boa's gerapporteerd kunnen worden. Bij ieder incident moet men de ondernomen actie noteren. Deze lijst is als uitgangspunt genomen bij het opstellen van onderstaande aanbevelingen die noodzakelijk zijn om deze registraties bruikbaar te maken voor een beter inzicht in veiligheid in bos- en natuurgebieden.

- Alle incidenten op deze lijst zijn strafbaar of verboden, maar niet alle incidenten op deze lijst hebben betrekking op veiligheid. Dat is op zich niet erg, maar om bruikbaar te zijn bij een verdere analyse van veiligheid, zullen alleen die aspecten meegenomen moeten worden die hierop van invloed zijn. Dit betekent dat er een duidelijke classificatie van incidenten moet komen die betrekking hebben op sociale en fysieke veiligheid. Per incident moet aangegeven worden welke actie

door de toezichthouder is ondernomen, zoals geen actie, mondelinge waarschuwing, schriftelijke waarschuwing, of procesverbaal.

- De strafbare incidenten die genoemd worden hebben betrekking op sociale veiligheid. De niet strafbare incidenten van sociale aard zullen ook geregistreerd moeten worden. Incidenten die van invloed zijn op fysieke veiligheid, zoals ongevallen door dieren als teken of grote grazers, veiligheid door de inrichting van het gebied (bijv. slecht onderhouden paden) en veiligheid door verkeer of brand worden ook niet vermeld. Om inzicht te krijgen in deze vormen van onveiligheid zullen deze aspecten ook opgenomen moeten worden in de lijst of zullen andere bronnen geraadpleegd moeten worden zoals meldingen van huisartsen, brandweer en politie.
- Het is ook van belang om bij de incidenten te vermelden of er schade is als gevolg van het incident. Hierbij kan onderscheid gemaakt worden tussen (fysieke of psychische) schade aan personen (bezoeker, toezichthouder) en schade aan de omgeving.

Aanvullende gegevens

- Tijdstip (dag, tijd) van het incident
- Plaats van het incident, bijvoorbeeld op basis van coördinaten om de incidenten grafisch te kunnen weergeven
- Omschrijving van de dader, om een daderprofiel vast te kunnen stellen
- Omschrijving van het slachtoffer
- De ernst van de schade, soort schade of letsel.

De gegevens moeten zodanig opgeslagen worden dat er gemakkelijk analyses gemaakt kunnen worden. Hierbij kan gedacht worden aan:

- Is er verschil tussen typen natuur bijv. meer open en meer beboste terreinen?
- Is er verschil tussen drukke en rustige gebieden?
- Is er verschil tussen terreinen dichtbij en ver van stedelijke omgeving en verblijfs-recreatieve voorzieningen?
- Wat zijn de persoonlijke kenmerken van slachtoffer en dader?

De verzamelde gegevens zouden op een centraal punt verzameld moeten worden en niet zoals nu verspreid over de AID en justitie. De terreinbeherende instanties en eventueel de terreinbeheerders zouden ook over deze gegevens moeten beschikken.

8.2 Gegevens over subjectieve veiligheidsbeleving

Bij het meten van beleving is het bekend dat de context waarin de vraag of stelling aan de respondent wordt voorgelegd van invloed is op de antwoorden. Wordt gevraagd naar veiligheidsgevoelens in het algemeen in een onderzoek naar criminaliteit in bos en natuur, dan zal men vooral met de veiligheidsgevoelens ten aanzien van de criminaliteit rekening houden. Aan andere bronnen van onveiligheid zal men door de context niet zo snel denken en daarom ook niet meewegen in de

beoordeling. Men moet hier rekening mee houden bij onderzoek naar veiligheidsbeleving.

Mogelijke gegevensbronnen voor informatie over de subjectieve veiligheidsbeleving in bos- en natuurgebieden zijn de landelijke enquêtes over veiligheid en onderzoek onder bezoekers van terreinen.

8.2.1 Landelijke enquêtes

De belangrijkste bron van gegevens over veiligheidsbeleving zijn de grote publieksenquêtes (CBS, SCP, Politiemonitor). In deze enquêtes wordt niet expliciet de veiligheidsbeleving in bos en natuur aan de orde gesteld. Het verdient aanbeveling deze enquêtes uit te breiden met vragen over veiligheid in bos- en natuurgebieden. Hierbij kunnen gegevens worden verzameld over:

- Wie zich onveilig voelen in bos- en natuurgebieden aan de hand van persoonlijke kenmerken van mensen (oa. geslacht, leeftijd, opleiding) en frequentie van bosbezoek.
- Waardoor men zich onveilig voelt. Wat veroorzaakt de grootste gevoelens van onveiligheid in bos- en natuurgebieden? Zijn dat sociale bronnen van onveiligheid zoals overlast, verloedering, criminaliteit of zijn dat fysieke bronnen van onveiligheid zoals het risico van verdwalen, natuurgeweld of brand. Verder kan een rangordening van deze potentiële gevaren of het aangeven van de drie risico's die de ergste gevoelens van onveiligheid opleveren een goed overzicht geven van de feitelijke situatie van veiligheidsbeleving in bos en natuur.

Aanvullende analyses

- Is er een verschil in veiligheidsbeleving tussen personen die alleen het bos bezoeken en mensen die in gezelschap komen?
- Bekendheid met het gebied: is er een verband tussen bekendheid met het gebied en veiligheidsgevoelens in bos en natuur?
- Zijn mensen die zich onveilig voelen in bos- en natuurgebieden ook bang in andere omgevingen zoals parken, plekken in de stedelijke omgeving, het platteland, in het donker, op stille plekken, etc.?
- Zijn mensen die zich niet onveilig voelen in bos- en natuurgebieden, wel bang in andere omgevingen zoals parken, plekken in de stedelijke omgeving, het platteland, in het donker, op stille plekken, etc.?

8.2.2 Bezoekersonderzoek in terreinen

Een andere bron van gegevensverzameling zijn interviews en bezoekersenquêtes die met name door grote terreinbeheerders worden uitgevoerd. Momenteel wordt in sommige van deze enquêtes een vraag gesteld over veiligheid (voelt u zich veilig?). Deze vraag is te beperkt om uitspraken te kunnen doen over veiligheid. Er zal dan in

ieder geval een onderscheid gemaakt moeten worden in bronnen van sociale en fysieke veiligheid.

Onderzoek op deze schaal kan ook gebruikt worden om na te gaan of de contextuele factoren die de subjectieve veiligheid beïnvloeden (ruimtelijke kenmerken, drukte, toezicht, sociale controle, veiligheidsreputatie en de rol van de media) ook relevant zijn voor de veiligheidsbeleving in bos- en natuurgebieden. Zulk onderzoek kan ook extra handvatten geven aan de terreinbeheerder om de terreinen veiliger te maken.

Het nadeel van bezoekersenquêtes is dat deze gehouden worden onder bezoekers. Hierdoor bestaat de kans dat mensen die zich onveilig voelen, het terrein inmiddels niet meer bezoeken. Voor een representatief beeld van onveiligheidsgevoelens in bos en natuur zijn landelijke enquêtes nodig naast bezoekersonderzoek.

8.3 Andere gegevensbronnen

Om meer inzicht te krijgen in de objectieve en subjectieve veiligheid van afzonderlijke terreinen zouden ook de meldingen die bij terreinbeheerders binnenkomen bijv. via een klachtenlijn geregistreerd moeten worden. Hierbij is het van belang dat dit op een gestructureerde manier gebeurt zodat van ieder incident dezelfde soort gegevens bekend zijn, waardoor verwerking en analyse van de gegevens makkelijker wordt. Henkes e.a (2001) hebben een protocol voor het registreren van incidenten met grote grazer ontwikkeld. Op soortgelijke wijze kan ook voor andere soorten incidenten een protocol opgesteld worden.

Een andere mogelijkheid is een internetsite, waarop burgers melding kunnen maken van incidenten m.b.t. veiligheid. Het gebruik van een voorgestructureerde site, waarin gevraagd wordt naar het soort incident, de plaats, de datum, het tijdstip, een omschrijving van de eventuele dader, demografische gegevens van slachtoffer en / of melder, de soort schade, de ernst van de schade, etc. is hierbij aan te bevelen.

Een internetsite maakt het ook mogelijk om de melder van een incident, die nog wat tijd heeft, uitgebreider (voorgestructureerde) vragen te stellen over de veiligheidssituatie en de veiligheidsgevoelens in bos en natuur. Dit geeft extra informatie over de veiligheid in bos en natuur, maar de gegevens zijn waarschijnlijk niet representatief voor de Nederlandse bevolking of voor de Nederlandse recreant van bos en natuur, omdat een selecte groep reageert.

Literatuur

- Anonymus, 2002. De groene BOA voelt zich vleugellam. *Handhaving*, 18, 16-17.
- Beke, B.M.W.A. & Ferwerda, H.B., 1994. *Veilig recreëren. Sociale veiligheid; ook een zorg van recreatieschappen*. Recreatiereeks nr. 16. Stichting Recreatie. Den Haag.
- Berenschot & Van Dijk, Van Soomeren en Partners, 2000. *Handleiding Veiligheids-effectrapportage*. Concept versie 2.0, in opdracht van ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Utrecht & Amsterdam.
- Berg, Van den A., A. Beer, R. Hamel, A. Manneke, P. Schildwacht, 2003. *Leefkwaliteit Stationsgebied Utrecht*. Gemeente Utrecht, Dienst Stadsontwikkeling, Utrecht.
- Berg, Van den A. & M. ter Heijne, 2004. Angst voor de natuur. Een theoretische en empirische verkenning. *Landschap*, 21/3, 137-145.
- Boer, T.A. de & P.A.M. Visschedijk, 1994. *Gebruik en waardering van binnen- en buitenstedelijke groen*. IBN-rapport 109. Wageningen.
- Boon, S. den & W. van Pelt, 2003. Verdubbeling consulten voor tekenbeten en ziekte van Lyme. Onderzoek in de huisartsenpraktijk: 1994 en 2001. *Infectieziekten Bulletin*, 14, 162-163.
- Bruls, E., 2001. *Veiligheid in het landelijk gebied. Samen werken aan kwaliteitsverbetering*. Uitgevoerd door Stichting Recreatie, Kennis- en Innovatiecentrum in opdracht van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Directie Groene Ruimte en Recreatie. Stichting Recreatie, Kennis- en Innovatiecentrum, Den Haag.
- Buijs, A., 2000. Natuurbeelden van de Nederlandse bevolking. *Landschap*, 17/2, 97-112.
- Buijs, A.E. & P. Filius, 1998. *Natuurbeelden in de Praktijk. De invloed van natuurbeelden en natuurvisies op gedrag en mening over het beleid*. Rapport 623, DLO-Staring Centrum, DLO-Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, Wageningen.
- Cachet, A., 2002a. Naar een veiliger samenleving: het Veiligheidsprogramma 2002. Over ambities van een demissionair kabinet, de uitvoerbaarheid van voornemens en het niet-leren van ervaring. *Het Tijdschrift voor de Politie*, 12, 22-27.
- Cachet, A., 2002b. Veiligheid, een issue van formaat. Politieke partijen over (on)veiligheid. *Het Tijdschrift voor de Politie*, 4, 4-8.

- Carmona, M., C. de Magalhães, L. Hammond, R. Blum, & D. Yang, 2004. *Living places: caring for quality*. Bartlett School of Planning, UCL. In opdracht van ODPM, London.
- Cox, A. 2004. Eikenprocessierups is geen plaag! *Vakblad Natuur Bos Landschap*, juni/juli, 15.
- Croll, R.S., 2003. Veiligheid en criminaliteit in het buitengebied. *Vakblad Natuurbeheer*, 5, 102-103.
- Day, K, C. Stump & D. Carreon, 2003. Confrontation and loss of control: Masculinity and man's fear in public space. *Journal of Environmental Psychology*, 23, 311-322.
- Ditzhuijzen, J. van, 2003. Boswachter wil wapen & respect. *Grasduinen*, 15, 40-43.
- Drost, S., 2003. *ICT overal inzetbaar! Ook bij sociale veiligheid?* Universiteit van Tilburg. In opdracht van het Directoraat Generaal Telecommunicatie en Post (DGTP), onderdeel van het Ministerie van Economische Zaken.
- DTLR, 2002a. *Green Spaces, Better Places*. Final report of the urban green spaces taskforce, London.
- DTLR, 2002b. *Improving Urban Parks, Play Areas and Green Spaces*. Written by Dunnett, N., C. Swanwick, & H. Woolley, the Department of Landscape, University of Sheffield, London.
- Ferwerda, H.B. & G. Verhagen, 2003. *Incidentenregistratie in gebieden van het Goois Natuurreservaat periode juni 2002 – juni 2003*. Advies- en Onderzoeksgroep Beke, Arnhem
- Floor, K., 2004. Liever de stilte over een bosbrand. Waarnemers kunnen risico op vuur in de natuur redelijk inschatten. *de Volkskrant*, 26 juni.
- Geldof, D., 1999. *Niet meer maar beter: Over zelfbeperking in de risicomaatschappij*. Acco, Leuven.
- Giessen, J.W.B. van der, 2003. Vossen in Zuid-Limburg besmet met vossenlintworm. *Infectieziekten Bulletin*, 14, 350-351.
- Gifford, R., 1997. *Environmental Psychology. Principles and practice*. Second Edition. Allyn and Bacon, Boston.
- Gutteling, J.M. & O. Wiegman, 1996. *Exploring risk communication*. Kluwer Academic, Dordrecht.

Hag, S.M. ten, Blankendaal, F. & P.C. de Hertog, 1999. *ongevallen en geweld in recreatie- en natuurgebieden*. Stichting Consument en Veiligheid. Amsterdam.

Hanyu, K., 2000. Visual properties and affective appraisals in residential areas in daylight. *Journal of Environmental Psychology*, 20, 273-284.

Henkens, R.J.G.H., H. Berends, D.A. Jonkers & J.G. de Molenaar, 2001. *Interacties tussen grote grazers en recreanten. Een verkenning van risico's en oplossingen*. Alterra-rapport 249. Alterra, Wageningen.

Herzog, T.R. & K.K. Chernick, 2000. Tranquility and danger in urban and natural settings. *Journal of Environmental Psychology*, 20, 29-39.

Herzog, T.R. & J.A. Flynn-Smith, 2001. Preference and perceived danger as a function of the perceived curvature, length, and width of urban alleys. *Environment and Behavior*, 33, 653-666.

Herzog, T.R. & G.E. Kutzli, 2002. Preference and perceived danger in field/forest settings. *Environment and Behavior*, 34, 819-835.

Huysmans, F. & A. Steenbekkers, 2002. *Kijken naar gevaren. Over maatschappelijke percepties van externe veiligheid*. Sociaal en Cultureel Planbureau in opdracht van directie Externe Veiligheid van het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer. Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag.

Jorgensen, A., J. Hitchmough & T. Calvert, 2002. Oodland spaces and edges: their impact on perception of safety and preference. *Landscape and Urban Planning*, 60, 135-150.

Kaplan, S., & R. Kaplan, 1989. *The experience of nature: A psychological perspective*. Cambridge University Press, New York.

Kaplan, R., S. Kaplan & R.L. Ryan, 1998. *With People in Mind. Design and Management of Everyday Nature*. Washington, D.C, USA : Island Press.

Krenichyn, K., 2004. Women and physical activity in an urban park: Enrichment and support through an ethic of care. *Journal of Environmental Psychology*, 24, 117-130.

Kroon, H.J.J. 1994. *Sociale veiligheid in recreatiegebieden: Probleemverkenning uit het oogpunt van vrouwen-emanipatie*. Intern rapport. DLO-Staring Centrum, Wageningen.

Kuo, F.E. & M. Bacaicoa, & W.C. Sullivan, 1998. Transforming inner-city landscapes. Trees, sense of safety, and preference. *Environment and Behavior*, 30, 28-59.

Luymes, D.T., & K. Tamminga, 1995. Integrating public safety and use into planning urban greenways. *Landscape and Urban Planning*, 33, 391-400.

- Madge, C., 1997. Public parks and the geography of fear. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 88, 237-250.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 1999. *Integraal veiligheidsprogramma*.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 2002. *Integrale veiligheidsrapportage 2002*.
- Ministerie van Justitie & Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 2002. *Naar een veiliger samenleving*. Den Haag.
- Ministerie van LNV, 2002. *Jaarverslag Algemene Inspectiedienst 2002*. Ministerie LNV, Kerkrade.
- Mons, G., 2004. Chaos bij bestrijding van rupsen. Gemeenten weten zich geen raad. *De Gelderlander*, 3 juli.
- Moraal, L., 2004. Opnieuw problemen voor eik en kastanje. Insectenplaag op bomen en struiken in 2003. *Vakblad Natuur Bos Landschap*, juni/juli, 12-15.
- NRI, 1998. *Recreatieonderzoek Brunsummerheide 1998. Een onderzoek naar het recreatieve gebruik en de waardering van de Brunsummerheide*. Nederlands Research Instituut voor Recreatie en Toerisme, Breda.
- NRI, 1999. *Recreatieonderzoek Sint-Jansberg/Mokerheide 1998. Een onderzoek naar het recreatieve gebruik en de waardering van de Sint-Jansberg/Mokerheide*. Nederlands Research Instituut voor Recreatie en Toerisme, Breda.
- NRI, 2000. *Recreatieonderzoek Bergherbos. Rapportage van een onderzoek naar de recreatieve waarde van het natuurgebied Bergherbos*. Nederlands Research Instituut voor Recreatie en Toerisme, Breda.
- Nijland, R., 2004. Rups knabbelt om knoflook heen. Stinkende eikenbladeren moeten processierups stuiten. *de Volkskrant*, 9 juli.
- Oc, T., & S. Tiesdell, 1997. *Safer City Centres. Reviving the public realm*. Paul Chapman Publishing Ltd., London.
- ODPM, 2002. *Living places. Cleaner, Safer, Greener*. London.
- Öhman, A., & S. Mineka, 2001. Fears, phobias, and preparedness: Toward an evolved module of fear and learning. *Psychological Review*, 108, 482-522.
- Oomkes, F.R., 2000. *Communicatieleer. Een inleiding*. Boom, Amsterdam/Meppel.
- Pieterman, R., 2002. Onveiligheid als fobie. *Tijdschrift van de politie*, mei, 15-19.

Projectbureau Politie-monitor, 2003. *Politie-monitor Bevolking 2003*. Landelijke rapportage. Den Haag/Hilversum.

Raad voor Volksgezondheid en Zorg. 2001. *Gezondheidsrisico's voorzien, voorkomen en verzekeren*. RVZ, Den Haag.

Rijksvoorlichtingsdienst/Publiek en Communicatie, 2003. *Belevingsmonitor Rijkssoeverheid*. Projectnummer P1041.

Schouten, M., 2001. *De natuur als beeld in religie, filosofie en kunst*. Utrecht, KNNV-Uitgeverij.

Segeren, A.H.J., 1996. *Recreatiebeheer in bos- en natuurgebieden*. IBN-rapport 247. Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, Wageningen.

Sherman, R.C., J. Croxton & J. Giovanatto. 1979. Investigating cognitive representations of spatial relations. *Environment and Behavior*, 11, 209-226.

Sociaal Cultureel Planbureau, 2002. *Zekere banden. Sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid*. Sociaal Cultureel Planbureau. Den Haag.

Vereniging van Nederlandse Gemeenten, 2003. *Kernbeleid veiligheid. Handreiking voor gemeenten*. VNG-Uitgeverij, Den Haag.

Wijk, A. Ph. van, H.B. Ferwerda, E.J. Bruls & P.G. Rens, 1998. *Natuurmonumenten en sociale veiligheid. Een landelijke inventarisatie*. Stichting Recreatie, Kennis- en Innovatiecentrum, Den Haag.

Winsum-Westra, M. van, & T.A. de Boer, 2004. *Checklist rust, ruimte en stilte. De begrippen rust, ruimte en stilte toepasbaar gemaakt voor inventarisaties in bos- en natuurgebieden*. Alterra-rapport 940, Reeks Belevingsonderzoek nr. 11, Wageningen, Alterra.

Zuckerman, M., 1994. *Behavioral Expressions and Biosocial Bases of Sensation Seeking*. Cambridge University Press, Cambridge.

Zundert, J.W. van, 1996. *Het bestemmingsplan. Een juridisch-bestuurlijke inleiding in de ruimtelijke ordening*. Samsom H.D. Tjeenk Willink, Alphen aan de Rijn.

Websites

Cabe: building for live (buildings and spaces): www.cabe.org.uk/

Centraal Bureau voor de Statistiek: <http://statline.cbs.nl>

Green Space, incorporating the Urban Park Forum : www.green-space.org.uk/

Informatiepunt Lokale Veiligheid : www.ilv.nl/

Kenniscentum Grote Steden: www.kcgs.nl/

Office of the Deputy Prime Minister – Creating sustainable places :
www.odpm.gov.uk/

Places for people - evidence based design - the art of making people friendly places:
www.making-places.info/Places/

Project For Public Spaces : <http://pps.org/>

Stichting Ark – over onderzoek naar grazers en publiek :
WWW.arknature.nl/ark-kudde/koniks/quickscan.asp

Stichting maatschappij, veiligheid en politie – met veel verwijzingen naar andere relevante websites – : www.smvp.nl/

Stichting Recreatie : www.stichtingrecreatie.nl/

Tekenbeten: www.saag.nl

Bijlage 1 Indelingen van veiligheid

Er zijn verschillende soorten inbreuken op de veiligheid te onderscheiden en uit de publicaties zijn meerdere indelingen van veiligheid te destilleren. Deze indelingen zijn steeds aangepast aan de specifieke toepassing. Daardoor komt het regelmatig voor dat de indelingen in feite strijdig met elkaar zijn. Regelmatig worden dezelfde termen gebruikt, maar worden deze anders gedefinieerd. Hieronder volgt een overzicht van een aantal in de literatuur te vinden indelingen.

De indelingen van veiligheid uit de publicaties:

- ***Integraal Veiligheidsprogramma***

In het *Integraal Veiligheidsprogramma* (Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 1999) wordt een onderscheid gemaakt tussen veiligheid in het publieke en in het private domein. Tevens wordt aangegeven dat er een wisselwerking van de veiligheid in beide domeinen is aan te wijzen.

Een zevental thema's wordt in het veiligheidsprogramma aangegeven, met elk weer een aantal subthema's. De thema's zijn: Overlast in het publieke domein; Geweld en horeca; Jongeren en veiligheid; Overvallen en straatroof; Voertuigcriminaliteit; Veilige leefomgeving; en Verkeersveiligheid. Bij een aantal van deze thema's, vooral uitgebreid omschreven bij veilige leefomgeving, worden veiligheidsaspecten (betreffende criminaliteit, overlast, verkeersveiligheid, branden, ongevallen en rampen) onderscheiden die enerzijds betrekking hebben op objectieve versus subjectieve en anderzijds op sociale versus fysieke aspecten van veiligheid.

Ook allerlei trends en ontwikkelingen hebben hun invloed op veiligheid. Genoemd worden demografische ontwikkelingen, economische ontwikkelingen, maatschappelijke, waaronder ook culturele ontwikkelingen, en technologische ontwikkelingen. Een aantal trends, zoals demografische ontwikkelingen zijn met enige betrouwbaarheid te voorspellen, andere zoals economische vooruitzichten zijn met meer onzekerheden omgeven.

Er is ook nog een onderscheid tussen veiligheid in de stad of stedelijke omgeving en de veiligheid op het platteland of het landelijk gebied te maken. In de startnota Ruimtelijke Ordening wordt gesteld dat veiligheid voor de vitale stad onontbeerlijk is, en daarbij moet ook aan de inrichting van de openbare ruimte en de infrastructuur worden gedacht. Naast vitale steden is ook een vitaal platteland van belang. De leefbaarheid van het platteland wordt mede bepaald door veiligheid. In de nota Vitaal Platteland wordt dit beschreven.

- ***Handleiding Veiligheidseffectrapportage***

Berenschot, Van Dijk, Van Soomeren en Partners (2000, in opdracht van ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.) onderscheiden verschillende vormen van integrale veiligheid. Het gaat bij integrale (on)veiligheid om Criminaliteit, zoals inbraak, diefstal, geweldsdelicten, vernieling en brandstichting; Hinder, overlast en verloedering; Onveiligheidsgevoelens bij bezoekers, werknemers, bewoners; Brand; Blootstelling aan gifgassen of rook; Explosies door onder andere terrorisme, gaslek of kortsluiting; Verstoringen van

de openbare orde, zoals rellen, gijzeling en sabotage, waardoor paniek ontstaat; Natuurgeweld; en Verkeers- en transportongevallen.

Voor het opstellen van een veiligheidseffectrapportage wordt aangeraden een veiligheidsscan te maken. Hierbij wordt gestreefd de inventarisatie van de risico's zo volledig mogelijk te maken, door alle vormen van veiligheid onder de loep te nemen. Later worden prioriteiten gesteld en minder belangrijke vormen geschrapt. In de veiligheidsscan die gebruikt wordt bij deze inventarisatie wordt onderscheid gemaakt tussen twee soorten risico's, namelijk risico's die veel voorkomen (grote kans), maar waarvan de gevolgen over het algemeen niet heel ernstig of grootschalig zijn (o.a. criminaliteit en sociale veiligheid) en risico's die niet zo vaak voorkomen, maar die als ze voorkomen zeer ernstige gevolgen (kunnen) hebben (denk branden, rampen, en externe veiligheid).

▪ ***Veiligheid in het landelijk gebied. Samen werken aan kwaliteitsverbetering***

Bruls van de Stichting Recreatie (2001, in opdracht van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Directie Groene Ruimte en Recreatie) stelt dat er diverse vormen van veiligheid zijn te onderscheiden, uiteenlopend van fysieke veiligheid, zoals rampen of brandveiligheid, tot sociale veiligheid, betrekking hebbend op de interacties tussen mensen. Binnen de openbare recreatie in het landelijk gebied zijn de volgende vormen relevant: brandveiligheid, ongevallen en letselschade, waterveiligheid, verkeersveiligheid en sociale veiligheid, overlast en criminaliteit. Bij de toepassingen van sociale veiligheid in recreatiegebieden en in natuurgebieden worden ook nog objectieve en subjectieve veiligheid onderscheiden.

▪ ***Kijken naar gevaren. Over maatschappelijke percepties van externe veiligheid***

Huysmans en Steenbekkers (Sociaal en Cultureel Planbureau, 2002 in opdracht van directie Externe Veiligheid van het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer) verdelen de bedreigingen van groepen mensen naar hun aard. Zij onderscheiden daarbij bedreigingen van natuurlijke aard, bedreigingen van technologische aard en bedreigingen van sociale aard.

In hun rapport halen zij ook nog twee andere indelingen aan. Ten eerste een indeling van Geldof (1999) in sociaal-economische risico's, in ecologische risico's en individualiseringsrisico's. Ten tweede onderscheidt de Raad voor Volksgezondheid en Zorg (2001) de volgende bronnen van gezondheidsrisico's: risico's door rampen ('man-made' en natuurlijk), risico's door technologie, door milieufactoren en klimaatverandering, door infectieziekten en ander besmettelijke ziekten, door voeding en tot slot risico's door sport, avontuurlijk toerisme en liefhebberijen, vervoer en arbeidsomstandigheden.

▪ ***Integrale Veiligheidsrapportage***

In de *Integrale Veiligheidsrapportage* (ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 2002) worden min of meer de indelingen gebruikt uit de *Integrale Veiligheidsprogramma* (ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 1999). Het gaat bij het integrale veiligheidsbeleid om

subjectieve en objectieve veiligheid, om sociale en fysieke aspecten van veiligheid en om de gehele veiligheidsketen van proactie en preventie tot en met repressie en nazorg. Bij sociale veiligheid gaat het expliciet om de onveiligheid als gevolg van gedrag van mensen. Daar wordt enerzijds fysieke onveiligheid tegenover gesteld (pagina's 5 en 12) en anderzijds onveiligheid als gevolg van de inrichting van de openbare ruimte, fysieke en externe onveiligheid (pagina 14).

Vervolgens worden vier thema's die te maken hebben met veiligheid nader uiteengezet. Van veiligheidsgevoelens worden de opvattingen en preventie nader uitgewerkt. Sociale veiligheid, verkeersveiligheid en branden wordt opgesplitst in de onderdelen Slachtofferenquêtes en politiestatistieken; Criminaliteit; Jeugd en veiligheid; Geweld; Overlast; Verkeer, vervoer en veiligheid; en Brand. Onder fysieke en externe veiligheid vallen Productie, inrichting en opslag van gevaarlijke stoffen; Transport gevaarlijke stoffen; Veiligheid in tunnels; en Water en dijken. Het lokale veiligheidsbeleid en veiligheidszorg omvat Veiligheidsbeleid op gemeentelijk niveau; Brandveiligheids- en rampenbestrijdingsbeleid; Publiek en privaat toezicht op het publieke domein; en Integraal veiligheidsbeleid en rampenbestrijding op regionaal niveau.

- ***Naar een veiliger samenleving***

In het programma 'Naar een veiliger samenleving' (ministerie van Justitie en ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 2002) wordt een overzicht gegeven van de doelstellingen die het kabinet in 2006 nastreeft en hoe het kabinet die doelstellingen wil bereiken.

- ***ICT overal inzetbaar! Ook bij sociale veiligheid?***

Drost (2003, in opdracht van het directoraat generaal telecommunicatie en post (DGTP)) onderscheidt sociale veiligheid, veiligheid in transport, verkeersveiligheid, veiligheid in voedsel, brandveiligheid, fysieke veiligheid en externe veiligheid. Met sociale veiligheid bedoelt hij veiligheid in de burgermaatschappij oftewel het dagelijks leven tussen burgers. Fysieke veiligheid heeft betrekking op de veiligheid van onroerend goed, en externe veiligheid is in navolging van TNO de veiligheid van omwonenden in relatie tot storingen of ongelukken met bedrijfsmatige activiteiten en transport van gevaarlijke goederen. Voor elk type veiligheid is een andere oorzaak aan te wijzen.

Drost maakt ook apart een onderscheid tussen de objectieve veiligheid en de veiligheidsbeleving.

- ***Kernbeleid veiligheid. Handreiking voor gemeenten***

Vereniging van Nederlandse Gemeenten (2003) onderscheidt vijf veiligheidsvelden met elk veld verder onderverdeeld in een aantal veiligheidsthema's. Veilige woon- en leefomgeving wordt onderverdeeld in Overlast; Onveiligheidsgevoelens; Leefbaarheid en sociale weerbaarheid; In en om de woning / Huiselijk geweld; Geweld, Inbraken en voertuigcriminaliteit; en Overige criminaliteit. Bedrijvigheid en veiligheid omvat Veiligheid op bedrijventerreinen en in winkelcentra; Uitgaan en overlast; Toerisme en onveiligheid; en Grootschalige evenementen. Jeugd en Veiligheid bevat Overlast; 12-minners; Allochtone jongeren; Harde kern; en Alcohol en drugs. Fysieke

veiligheid heeft als thema's Verkeersveiligheid; Veilige infrastructuur; Brandveilige gebouwen; Risico's aanwezige bedrijvigheid; en Risico's natuurrampen. Het laatste veld is integriteit en veiligheid met Organisatiecriminaliteit, Georganiseerde criminaliteit en Integriteit van het lokaal bestuur. Voor elk veld wordt nog als laatste het thema lokale andere accenten onderscheiden, zodat de indeling ook voor niet vermelde thema's gebruikt kan worden.

▪ ***Belevingsmonitor Rijksoverheid***

In het rapport *Belevingsmonitor Rijksoverheid* (Rijksvoorlichtingsdienst, 2003) wordt verslag gedaan van een publieksenquête waarbij 15 issues (beleidsthema's) aan respondenten zijn voorgelegd. Veel van deze thema's hebben te maken met veiligheid. De thema's, gerangschikt in volgorde van belangrijkheid volgens het publiek zijn: Gezond en veilig wonen in en om het huis; Veiligheid leefomgeving; Veiligheid op straat; Voeding en gezondheid; Verkeersveiligheid op de weg; Veelvoorkomende criminaliteit; Snel ter plekke zijn van hulpdiensten; Agressie, diefstal en vernieling openbaar vervoer; Jeugdcriminaliteit; Aanpak van veelplegers; Voedselveiligheid; Hoeveelheid politie op straat; Productiewijze en herkomst van voedsel; Nederlandse militaire bijdrage internationale vrede en veiligheid; en Inzet leger bij bescherming binnenlandse veiligheid.

Er werden door de regering ook nog een aantal thema's uit de zgn. regeringsagenda aan de belevingsmonitor toegevoegd. Deze thema's zijn: Veiligheid leefomgeving, gevaarlijke situaties omgeving, Roken, Voedselveiligheid, Veiligheid in het verkeer, en Militaire bijdrage voor veiligheid.

Uit het bovenstaande overzicht van verschillende indelingen die in de diverse studies zijn gebruikt wordt duidelijk dat er geen eenduidige indeling op grond van deze studies is te geven. De indelingen zijn afhankelijk van het toepassingsgebied (verkenning, beleid, uitvoering en handhaving, stedelijke gebieden, recreatiegebieden of landelijk gebied, gezondheid, ICT, etc.) en van de toepassingschaal (lokaal, regionaal of landelijk). Verder is het doel van de studie van belang.

Toch zijn er twee typen indelingen aan te wijzen die in meerdere studies, direct of indirect, worden gebruikt. Enerzijds de waargenomen of subjectieve veiligheid versus de feitelijke of objectieve veiligheid, en anderzijds de sociale veiligheid versus de fysieke veiligheid. Deze twee indelingen zullen we in deze studie over veiligheid in bos- en natuurgebieden gebruiken en verder uitwerken.

Bijlage 2 Indruk van boswachters van Staatsbosbeheer over gevaarlijker worden van bos

Analyse gegevens Staatsbosbeheer n.a.v. de mailwisseling met boswachters in 2003 waarin gevraagd werd of men de indruk heeft dat het bos gevaarlijker is geworden (illegale dumpingen, jachtpartijen met pitbulls e.d.).

terrein	gevaarlijker?	opmerkingen
Waardenburg	nee	
Westerkwartier Wad-Hogeland	geen toename	sociaal toezicht op platteland
?	toename afvaldump	
Zuid Limburg	toename illegale stort	toename crim niet
Meinweg	wildstroperij, afvaldump, autoinbraak	
Middenveld (Hooghalen-Grolloo)	nee	bezoekers mondiger en brutaler
Gooi en Kennemerland	nee	incidentele voorvallen
Kootwijk	geen mening	
Midwolda	nee	toename afvaldumpingen en stroperij
Stellingwouden	nee	toename afvaldumpingen
Hardenberg	nee	toename afvaldumpingen
Dwingeloo	nee	illegale stort
Noord-oost Twente	ja, toezicht gevaarlijker	toename crim. en bezoekers houden zich niet aan de regels
Spijk-Bremerberg/ Dronten	nee	toename dump hennep
Drenthe	geen mening	toename afval dump, meer meldingen nachtelijke schietpartijen, mensen mondiger
Brabant	geen mening	publiek mondiger
Hasselt	nee	toename afvaldump
Sallandse Heuvelrug	geen mening	burgers mondiger en brutaler
Breda/Ossendrecht	nee	toename afvaldumpingen
Purmerend	nee	geen bos maar weiland
Appelscha	nee	
Wolphaartsdijk	nee	burgers mondiger
Schoonoord	nee	illegale dump
Hardenberg/Ommen	ja	wild-, visstroperij, brutaal
Stellingwouden	nee	toename afvaldump
Brabant?	nee	dump, cross, stroperij komt wel voor
Speulderbos Ermelo	ja	drugshandelaren, stropers
Veenweide zuid	nee	burgers agressiever
Schoonloo Orvelte	nee	
Gieten Borger	nee	toename illegale dump
Ulvenhout/Chaam	ja	tijdens nachtelijke uren onveiliger
Zuidwest Friesland	nee	
Hollands Duin	ja voor boswachter	mensen brutaler
Hollandse Waarden	nee	geen bos, afvalstort
Vlieland	geen mening	
Lauwersmeer?	ja	
Terschelling	nee	publiek mondiger

De Peel Oost Brabant	nee	publiek mondiger, afvaldump
Lelystad, O'plassen		publiek mondiger, toename afvaldump, wildstropen
Austerlitz	ja, voor boswachter	publiek agressiever, toename drugshandelingen, afvaldump
Markelo	ja	afvaldump, drugshandel, stropen
Haagse Bos en Haaglanden	nee	zwervers in de zomer
Hasselt Staphorst	nee	dump kwam en komt voor
Veluwe	nee	vuilstort golfbewegingen
Almere	nee	afvaldump
Meerij		mensen brutaler, minder respect, illegale dump
Midden Zeeland	?	
Zandenbos	ja	veel illegale stort, toename agressie bij publiek
Horst	nee	toename dump , gestolen auto's
Zeewolde	nee	publiek mondiger
Drentsche Aa Zuid	ja	publiek agressiever, toename wildstropen
Schoorl	?	's nachts niet gesurveilleerd
Biesbosch	nee	paar keer per jaar ruzie ts recreanten
Hoge Veluwe	nee	
Hardenberg	nee	overlast door jongeren

Hieronder volgen nog een aantal opmerkingen uit de mailwisseling:

- in 2002 19 processen-verbaal (2001: 41x), waaronder motorcrossers. Er werd 15x grotere partijen afval gestort
- tolerantie is afgenomen. Waarom ik dat doe? omdat ik er zin in heb, maak ik zelf wel uit
- agressie neemt toe tijdens het aanspreken van mensen die een overtreding maken
- we merken niet veel van onveiligheid in het buitengebied want we steken onze kop in het zand. Wie komt in de risico uren (na zonsondergang) nog in zijn terrein?
- minder toezicht in terrein daardoor worden er minder dingen geconstateerd die niet door de beugel kunnen
- stropers en autokrakers gebeurt in alle buitengebieden, maar gemiddelde genomen is er volgens mij geen toename
- via AID gegevens achterhalen, want boswachters melden hun gegevens via taakverantwoordingsformulieren aan de AID te Zwolle

Bijlage 3 Bos en natuur vergeleken met de stedelijke omgeving

Veel van de onderzoeken en studies naar (on)veiligheid en (on)veiligheidsbeleving zijn verricht in de stedelijke omgeving. Om de kenmerkende aspecten van veiligheid te extrapoleren naar bos en natuur moet er rekening worden gehouden met de verschillen tussen de stedelijke omgeving en bos en natuur. Deze verschillen worden hieronder behandeld.

Drukke en stilte

Bos- en natuurgebieden zijn over het algemeen rustige gebieden, waar mensen komen om te recreëren, om tot rust te komen, om hun hond uit te laten, etc. Er is een variatie in drukte te onderscheiden tussen de gebieden en binnen de gebieden, die te maken heeft met toegankelijkheid en bereikbaarheid. Maar bos en natuur zijn over het algemeen rustiger dan de rustige woonwijken, en zeker dan de winkel- en uitgaansgebieden in de stad. Het aantal mensen dat komt recreëren in de natuurgebieden is over het algemeen kleiner dan het aantal mensen dat een bezoek brengt aan de stad om te winkelen en om er uit te gaan.

Geluid kan het gevoel van veiligheid beïnvloeden. In de stad zijn zeer veel kunstmatige geluiden (verkeer, industrie, muziek, etc) te horen die door mensen en hun activiteiten worden veroorzaakt. De natuurlijke geluiden vallen veelal in het niet bij deze onnatuurlijke geluiden. In bos en natuur zijn meer geluiden van natuurlijke oorsprong te horen. Ze worden hier, nog steeds, minder vaak overstemt door de kunstmatige geluiden. Machines die gebruikt worden voor werkzaamheden in bos en natuur zijn juist minder vaak in de stad te horen.

Bebouwing en bestemming

In natuurgebieden zelf is niet veel bebouwing te vinden, meestal is er slechts sporadisch een huis, een boerderij, of een schuur te vinden.

De stedelijke omgeving en de dorpen bestaan echter grotendeels uit bebouwing. Bebouwing die vaak geordend is in woonbuurten, bedrijven- en industrieterreinen, kantoorparken, winkelcentra, etc. De dichtheid van de bebouwing varieert van plaats tot plaats. Alle gebouwen moeten bereikbaar zijn en daarom worden ze onderling verbonden door bestrate of geasfalteerde wegen.

Bos- en natuurgebieden hebben over het algemeen natuur en landschap, recreatieve doeleinden of agrarische doeleinden als bestemming. Als behalve natuur en landschap ook nog een van de andere bestemmingen van toepassing is, wordt gesproken van een multifunctionele bestemming. Voor de stedelijke omgeving zijn andere bestemmingen van toepassing, zoals woondoeleinden, maatschappelijke doeleinden, detailhandel, kantoren, horeca, centrumvoorzieningen en/of bedrijfsdoeleinden (Van Zundert, 1996).

Het platteland, waar veel bos en natuur te vinden is neemt zowel wat bebouwing als wat betreft bestemming een tussenpositie in, tussen stedelijk gebied en bos en natuur.

Natuur en groen

In bos- en natuurgebieden overheerst de natuur. Bomen, struiken en kruiden bepalen het karakter, afgewisseld met wat waterpartijen (vennen, beken, meren, moerassen, etc.) en een enkele zandverstuiving.

In de stedelijke omgeving is veel minder groen aanwezig, en meestal is het groen duidelijk aangelegd en onderhouden. Parken zijn nog het beste te vergelijken met bos- en natuurgebieden, maar bij de aanleg en het onderhoud wordt duidelijk uitgegaan van andere doelstellingen. Verder is het groen in de stedelijke omgeving vooral aanwezig in tuinen, bermstroken, groenstroken, plantsoenen en bloembakken. Dit groen is dan ook duidelijk gecultiveerd.

Infrastructuur en mobiliteit

In de meeste natuurgebieden zijn geen of nauwelijks doorgaande bestrate of geasfalteerde wegen te vinden, wel zijn er al dan niet geplaveide fietspaden aan te treffen. Het grootste deel van de andere paden is niet verhard of sporadisch halfverhard. De verharde wegen lopen meestal langs de natuurgebieden en men kan deze gebieden dan ook meestal redelijk per auto bereiken. Parkeerplaatsen bij natuurgebieden zijn slechts sporadisch verhard. Ook spoor- en waterwegen doorsnijden het natuurgebied af en toe. In natuurgebieden zal men dan ook meestal het zogenaamde langzame verkeer, zoals wandelaars, fietsers of ruiters, aantreffen, en minder vaak gemotoriseerd verkeer.

In de stad zijn voornamelijk verharde straten en wegen. Zandpaden en semi-verharde paden zijn voornamelijk te vinden in parken en groenstroken. Veel bewegingen vinden gemotoriseerd plaats. Het langzame verkeer is in de stad in veel gebieden minder prominent aanwezig. Alleen in de voetgangerszones, zoals winkelgebieden en parken zijn veel voetgangers te vinden. Gemotoriseerd verkeer is in veel van de stedelijke gebieden duidelijk gescheiden van het langzame verkeer.

Toegankelijkheid

In bos- en natuurgebieden is het meestal niet toegestaan om buiten de paden te lopen, fietsen en rijden. Vaak is dat met borden aangegeven, soms zijn er hekken of andere afscheidingen te vinden. Sommige gebieden zijn opengesteld om er in te struinen.

In de stedelijke omgeving is privé-bezit meestal niet toegankelijk, en de rest van de gebieden wel.

Bereikbaarheid

Bos- en natuurgebieden liggen zelden in de stedelijke omgeving, soms aan de rand van het stedelijk gebied, maar meestal in het landelijk gebied. De landelijk gelegen natuurgebieden liggen vaak niet op loop- of fietsafstand van de woon- of werkomgeving. Ook het openbaar vervoer naar deze gebieden is verre van optimaal. De ontsluiting vindt dan ook vaak per auto plaats.

De stedelijke omgeving is in het algemeen goed bereikbaar met verschillende soorten vervoermiddelen.

Vormen van criminaliteit

In de stad kan men zogenaamde hot spots (Sherman, e.a., 1989) wat betreft criminaliteit, zoals diefstal en beroving, aantreffen, deze zal men in bos- en natuurgebieden in veel mindere mate vinden.

In bos- en natuurgebieden zijn ook eigen vormen van criminaliteit, zoals jacht en stropen, te vinden, die in de stad niet of nauwelijks voorkomen.

Ook de criminele activiteiten die samenhangen met georganiseerde misdaad zullen anders zijn in bos- en natuurgebieden dan in de stad. Bijvoorbeeld, drugsproductie vindt plaats in de stad, op een industrieterrein, of in schuren in het buitengebied, het afval van de productie wordt gedumpt in bos of natuurgebied of in het buitengebied.

Bijlage 4 BOA incidentenlijst

De incidentenlijst dient wekelijks te worden ingevuld door een buitengewoon opsporingsambtenaar. Er wordt gevraagd naar de volgende algemene gegevens :

- Organisatie
- Terrein
- Naam toezichthouder / BOA
- Politiedistrict

Er volgt een uitgebreide lijst met incidenten, overtredingen, etc. Aangegeven moet worden hoe vaak er al dan niet actie is ondernomen na signalering. Vier soorten acties zijn mogelijk, namelijk:

- geen
- waarschuwing
- tobias / PV
- doorverwezen

De incidentenlijst is geordend in drie categorieën, en volgt hieronder in een tabel.

APV / gedragsregels (gemeentelijke verordening)	Natuur & Milieu	Openbare orde / veiligheid
Illegaal kamperen	Geluidsoverlast	Openbare schennispleging
Parkeerproblemen	Afval verbranden	Naaktlopen
Crossen / joyriding	Afvaldumping	Ordeverstoring
Bromfietsen	Dieren naar asiël	Diefstal
Fietsen / mountainbikes	Dierenmishandeling	Vernielingen en vandalisme
Honden	Stroperij (illegaal jagen)	Hulpverlening burger
Paarden	Ontgronden (zonder / i.s.m. vergunning)	Drugs (softdrugs, harddrugs)
Buiten wegen / paden	Sloot dempen (zonder / i.s.m. vergunning)	Overige overlast
Na zonsondergang	Provinciale verordening (VNL)	Anders, nl.: ...
Aangetroffen goed	Grondwateronttrekken (zonder / i.s.m. vergunning)	
Open vuur	Verontreiniging opp. water of bodem	
Snel varen	Aantasting waardevolle bodem	
Overige verordeningszaak	Visserijwet	
Overige vaarfeiten	Boomkap (Boswet / kapverordening)	
Anders, nl.: ...	Aantasting flora	
	Aantasting / verstoring fauna	
	Aantasting leefomgeving flora en / of fauna	
	Mest uitrijden, opslag	
	Ruimtelijke ordening	
	Gebruik bestrijdingsmiddelen	
	Anders, nl.: ...	

In de reeks belevingsonderzoek zijn de volgende publicaties verschenen

1. Jacobs, M.[H.], Van den Berg, A.[E.], Van Kralingen, R.[B.A.S.], Langers, F. & De Vries, S. (2002). *Waterbeelden: Een studie naar de beelden van waternatuur onder medewerkers van Rijkswaterstaat*. Rapport 512, reeks belevingsonderzoek nr. 1. Wageningen: Alterra.
2. Van den Berg, A.E. & Casimir, T. (2002). *Landschapsbeleving en cultuurhistorie. Een theoretische en empirische verkenning van de invloed van cultuurhistorie op de beleving van het landschap*. Rapport 582, reeks belevingsonderzoek nr. 2. Wageningen: Alterra.
3. Van den Berg, A.[E.], Van de Ven, M.[O.M.], & Lengkeek, J. (2002). *De maatschappelijke en economische waardering van beplantingsmethoden in stedelijk gebied: de integrale beplantingsmethode vergeleken met de traditionele blijvers-wijkers methode*. Rapport 598, reeks belevingsonderzoek nr. 3. Wageningen: Alterra.
4. Van den Berg, A.[E.], Jacobs, M.[H.] & Langers, F. (2002). *Beleving kustveiligheid*. Rapport 583, reeks belevingsonderzoek nr. 4. Wageningen: Alterra.
5. Langers, F., Jacobs, M.H., & Van Kralingen, R.B.A.S. (2002). *Waterbeelden; Studie naar de beelden van water onder de Nederlandse bevolking*. Rapport 628, reeks belevingsonderzoek nr. 5. Wageningen: Alterra.
6. Van den Berg, A.E., Blok, S., Hueber, M.H.C., Köbben, J. & Schöne, M.B. (2003). *De beleving van collectieve tuinen: ontwerpen voor doelgroepen op basis van belevingsonderzoek*. Rapport 655, reeks belevingsonderzoek nr. 6. Wageningen: Alterra.
7. Vries, S. de & Gerritsen, E. (2003). *Van fysieke kenmerken naar landschappelijke schoonheid; de voorspellende waarde van fysieke kenmerken, zoals vastgelegd in ruimtelijke bestanden, voor de schoonheidsbeleving van Nederlandse landschappen*. Rapport 718, reeks belevingsonderzoek nr. 7. Wageningen: Alterra.
8. Buijs, A.E. & Van Kralingen, R.B.A.S. (2003). *Het meten van beleving. Inventarisatie van bestaande indicatoren en meetmethoden*. Rapport 782, reeks belevingsonderzoek nr. 8. Wageningen: Alterra.
9. Buijs, A.E. e.a. (2003). *Gevoelsrendement van natuurontwikkeling langs de rivieren*. Alterra-rapport 898. Reeks belevingsonderzoek nr. 9. Wageningen. Alterra.
10. Gerritsen, E & C.M. Goossen (2004). *Beoordeling van recreatieve belevingsferen door inwoners van Apeldoorn. Een onderzoek naar de wensen van inwoners van de gemeente Apeldoorn over het toekomstige gebruik en beleving van de Groene Mal*. Rapport 891, reeks belevingsonderzoek nr. 10, Wageningen. Alterra.
11. Winsum-Westra, M. van & T.A. de Boer (2004). *Checklist rust, ruimte en stilte. De begrippen rust, ruimte en stilte toepasbaar gemaakt voor inventarisaties in bos- en natuurgebieden*. Alterra-rapport 940, reeks belevingsonderzoek nr. 11, Wageningen. Alterra.
12. Winsum-Westra M. van & T.A. de Boer, 2004. *(On)veilig in bos en natuur? Een verkenning van subjectieve en objectieve aspecten van sociale en fysieke veiligheid in bos- en natuurgebieden*. Alterra-rapport 1060. Reeks Belevingsonderzoek nr. 12, Wageningen, Alterra.